

MIKROCENZUS, 1996

CZIBULKA ZOLTÁN

Az Országgyűlés 1995. október 17-én 97 százalékos „igen” szavazattal elfogadta az 1995. évi LXXXVI. törvényt, amelynek értelmében 1996. április 1-jei eszmei időponttal a népesség és a lakásállomány két százalékára kiterjedő népesség- és lakásösszeírást, mikrocenzust kell tartani. Mi indokolja alig több mint hat évvel a teljes körű népszámlálás után, négy-öt évnnyire az ezredforduló tájékára tervezett népszámlálás előtt mikrocenzus tartását? A kielégítő válaszhoz tekintsük át először a népszámlálások és az azokat nem helyettesítő, inkább kiegészítő *mikrocenzusok* történetét.

A társadalmi fejlődés megfelelő szintjére eljutott államvezetés már időszámításunk kezdete előtt gyűjtött adatokat a népesség számáról, helyzetéről, e célból népszámlálás-jellegű adatfelvételeket szerveztek. A népszámlálások hosszú ideig csak az állam erejének, gazdasági és katonai teherviselő-képességének felmérésére irányultak. Ennek megfelelően nem vonták megfigyelési körükbe a teljes lakosságot, az összeírásra kerülők körét katonai, valamint adózási szempontok határozták meg. Az ókorban, de még a középkorban is, a népszámlálás jellegű összeírások az e tekintetben számításba vehető férfiakat, közülük is a szabadokat érintették; a nők, a gyermekek és a rabszolgák nem tartoztak az adatfelvételek megfigyelési körébe. A mai értelemben vett cenzusok megfigyelési köre, tematikájának magva és végrehajtási módszere az európai országokban XVIII.–XIX. század folyamán alakult ki. A modern népszámlálás megfigyelési körébe a népszámlálást végrehajtó ország lakosságának minden tagja – nemtől, kortól, származástól, társadalmi és vagyoni helyzettől függetlenül – beletartozik. A modern népszámlálás azonban már nemcsak a népességet, hanem az általuk lakott lakásokat is megfigyelési körébe vonta. Ennek megfelelően a modern népszámlálás népesség- és lakásösszeírást jelent, amely egy adott pillanatra, az ún. eszmei időpontra vonatkozó állapotfelvétel.

A modern népszámlálásokat előkészítő és végrehajtó statisztikusok korán felismerték, hogy az adatfelvételeknek nemcsak az országról kell képet alkotniuk, hanem lehetőséget kell biztosítaniuk saját társadalmuk és a környező vagy a távolabbi országok összehasonlítására is a demográfiai eredmények alapján. Az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében a nemzetközi statisztikai szervezetek egyrészt az egyes országok népszámlálási tematikáinak összehasonlításával standardokat, ajánlásokat dolgoznak ki tagországaik számára, másrészt a felvételek szervezésével, feldolgozásával és az adatok felhasználásával kapcsolatos tapasztalatok gyűjtésével, értékelésével és közzétételével segítik tagor-

szágaikat a censzusok egységes szervezésében, tematikájának kialakításában, az adatok értékelésében.

Magyarországon az első hivatalos népszámlálást 1869-ben tartották. Ez után a magyar népszámlálások – hasonlóan más országok gyakorlatához – általában körülbelül tízévenként követték egymást. A népszámlálásokat az évtizedfordulókhoz közeli években tartották, a magyar gyakorlat szerint az eszmei időpont december 31. és január 1. közötti éjfél volt. A legutóbbi, sorban a tizenharmadik teljes körű népszámlálást 1990. január 1-jén 0 órai eszmei időponttal, 1990 januárjában hajtották végre. A magyarországi népszámlálási adatfelvételek előkészítése, megszervezése, az adatok feldolgozása és közzététele a Központi Statisztikai Hivatal feladata.

A népszámlálási adatfelvétel célja számot adni a népesség számáról, életkori, foglalkozási, képzettségi és területi összetételéről, az előző népszámlálás óta bekövetkezett társadalmi–gazdasági folyamatoknak a népesség demográfiai jellemzőire gyakorolt hatásáról. Emellett fontos még a háztartásokra, a családokra, valamint a lakásállományra vonatkozó adatok megismerése. Tehát Magyarországon is, mint a legtöbb országban, a népszámláláshoz kapcsolódnak a lakásösszeírások, és a Magyarországon alkalmazott felvételi és feldolgozási technológia lehetőséget biztosít – külön összeírás nélkül – a társadalom legkisebb gazdasági közösségeinek, a háztartásoknak és a családoknak a vizsgálata is.

Az adatok közzétételére Magyarországon a feldolgozási munkák fázisaitól függően, több lépcsőben került sor. Először – általában még az adatfelvétel évében – az ún. előzetes adatok jelentek meg. A magyar gyakorlatban 1960 óta ezt egy olyan kiadvány követi, amely a teljes anyagból vett arányos képviseleti minta adataiból készült. A teljes körű felvétel részletes adatait tartalmazó kiadványok két típusra bonthatók. A megyei kötetek és az országos témakötetek (demográfiai, foglalkozási, háztartás- és család-, valamint épület- és lakásadatok) inkább adattárak voltak, amelyek megjelenését általában az adatokat értékelő, elemző kiadványok követték. A személyi számítógép elterjedése és használatának általánossá válása az adatok közzétételére is hatással van. Az adatfelhasználók egyre több információt érhetnek el számítástechnikai eszközön is. Az adatok – természetesen a törvényi előírásnak megfelelően „névtelenített”, feldolgozott formában – hozzáférhetők számítógépes hálózaton keresztül, készülnek mágneslemezes kiadványok, illetve az 1990. évi népszámlálás teljes, valamint a 2 százalékos képviseleti minta adatállománya kompakt lemezen, ún. CD-ROM-on is megvásárolható.

A népszámlálások közötti időszakban a demográfiai események regisztrálása lehetőséget ad a népszámlálási információk egy részének továbbszámítására. Azoknak az adatoknak a folyamatos korrigálására van lehetőség, amelyekhez valamilyen kötelező jellegű statisztikai adatszolgáltatás kapcsolódik. Magyarországon ilyen például a népességesetében a születés, a halálozás, a családi állapotban beállott változás, az országban belüli lakcímváltozás, vagyis az ún. belső migráció; a lakások esetében a használatbavételi és a bontási engedélyek kiadása; a települések vonatkozásában a terület-átcsatolásokról szóló jelentések.

A társadalmi–gazdasági folyamatok felgyorsulása miatt egyre növekvő és a demográfia más területeit is érintő információigény kielégítésére mind az egyes országok, mind a nemzetközi statisztikai szervezetek keresik a megoldásokat. Egyik lehetőség a gyakrabban tartott népszámlálások, a másik pedig a népszámlálások közötti időszakban repre-

zentatív mintavételen alapuló kis népszámlálások, mikrocenzusok végrehajtása. Ez utóbbit az ENSZ statisztikai szervezete a hatvanas évek eleje óta ajánlja tagországainak. Néhány ország – például Ausztrália, Kanada – a népszámlálás ötévenkénti lebonyolítását választotta, más országok, így Magyarország is, a mintavételes mikrocenzus mellett döntött. A hatvanas évtizedben két (1963-ban és 1968-ban), a hetvenes és a nyolcvanas években pedig egy-egy alkalommal (1973-ban és 1984-ben) végeztek mikrocenzust hazánkban.

A magyarországi modern népszámlálások végrehajtását mindig törvény vagy törvény erejű rendelet szabályozta. A két census közötti időszakban eddig lebonyolított mikrocenzusok törvényi alapját a Központi Statisztikai Hivatal elnökének rendelete képezte. 1993 óta a statisztikáról szóló 1993. XLVI. törvény szabályozza a KSH elnökének adatgyűjtés-elrendelési jogkörét, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény pedig a csak törvényi elrendelés alapján gyűjthető adatok körét. Mindezekkel összhangban az eddigi felvételi elvekhez igazodó népszámlálás vagy mikrocenzus csak törvény alapján hajtható végre. Ezért született meg a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyainak 1996. évi összeírásáról szóló 1995. évi LXXXVI. törvény.¹ A törvény meghatározza az 1996. évi mikrocenzus eszmei időpontját (1996. március 31. és 1996. április 1. közötti éjféli); a felvételi időszakot (április 1. és április 21. közötti időszak); az összeírás körét (a lakások, valamint a magyar állampolgárok és a Magyarországon bevándorlási, tartózkodási engedéllyel rendelkező, illetőleg menekültként elismert külföldi állampolgárok matematikai módszerrel kiválasztott két százaléka); a mikrocenzus témaköreit; végrehajtójául pedig a Központi Statisztikai Hivatalt jelöli ki, illetve intézkedik az adatok kezeléséről. A törvény értelmében a véletlenszerűen kiválasztott adatszolgáltatók kötelesek a valóságnak megfelelő adatokat a törvényben meghatározott határidőben megadni.

A *mikrocenzus felvételi tematikája* az ENSZ 1990-es európai népszámlálási alapprogramjára épül, ugyanakkor igazodik a több mint százéves múltra visszatekintő magyar népszámlálások hagyományos felvételi programjához, illetve a mai kor követelményeihez, a társadalmi és tudományos élet elvárásaihoz.

Az adatgyűjtés a személyek vonatkozásában kiterjed a családi és utónév, a családi állapot és a családi állás felvételére. Ezeknek az információknak a segítségével lehet megállapítani a társadalom legkisebb közösségeinek, a háztartásoknak és a családoknak az összetételét és a többi személyi és lakásinformációval kombinálva értékelni e közösségek életkörülményeit. A nem és a születési idő alapvető demográfiai ismérvek. A népesség önkéntes vagy kényszerű mozgására, a belső és a nemzetközi migrációra a születési hely, az 1990. évi és a jelenlegi lakóhely, valamint a tartózkodási hely (ez utóbbi két lakcímet nevezték korábban állandó és ideiglenes lakásnak) segítségével lehet következtetni.

A termékenységi adatok (az élveszületett gyermekek száma) a többi demográfiai ismérvvel együttesen támpontot adhatnak a jelenlegi súlyos népességfogyás okainak feltárásához. E téma vizsgálatát segítik a házasságtörténettel és az élettársi kapcsolattal foglalkozó kérdések. Magyarországon még ma is többségben házasságban fogannak és születnek meg a gyermekek, az élettársi kapcsolatban élők termékenysége, de különösen az

¹ Lásd e szám 14. oldalán.

ilyen jellegű kapcsolatban született gyermekek mutatószáma alatta marad a házások mutatóinak. Ezért az élettársi kapcsolatok számának növekedése – amennyiben az ilyen kapcsolatban élők gyermekvállalási szokásai nem változnak – a népesség további fogyásával járhat, annak ellenére, hogy az utóbbi években növekedett a házasságon kívül született gyermekek aránya.

Napjainkban a társadalom átstrukturálódása, a társadalmi rétegek közötti távolság növekedése, a foglalkoztatás problémái a képzés, átképzés, továbbképzés kérdéseit is a figyelem középpontjába állítják. A fiatalok körében mind a magasabb képzettséget szerzők aránya, mind a leszakadók, a koruknak megfelelőnél alacsonyabb iskolai végzettséget szerzők hányada növekszik. Ez az egyes társadalmi rétegek közötti különbség növekedését okozhatja, mind kulturális, mind anyagi vonatkozásban. A felnőttek körében az esti és a levelező tagozatos képzésben részt vevők aránya csökken ugyan, de a munkahelyszerzéssel vagy a munkahely megtartásával összefüggő képzést, átképzést, oktatást választók aránya fokozatosan emelkedik. E rétegek helyzetének vizsgálatát segítik elő azok a kérdések, amelyek az iskolába járást, az oktatásban való részvételt tudakolják. A megszerzett végzettség, az iskolázottság szintén alapvető demográfiai ismérv. Kérdezése nemcsak az ENSZ ajánlásában szerepel, hanem a magyar népszámlálásoknak is hagyományos kérdése.

A népesség gazdasági aktivitását 1990-ig az erre irányuló kérdéssel állapították meg a népszámlálások. A körülmények változása és a nyugat-európai gyakorlathoz való igazodás szükségessé teszi a kérdés árnyaltabb megközelítését. A mikrocenzus során az összeírt személy több választ is megjelölhet arra a kérdésre, hogy miből biztosítja megélhetését. Ebből a célból szerepel a tematikában a főfoglalkozás és a második foglalkozás kérdezése is.

A munkáltatói szféra átalakulása a munkavállalási korú és a gazdaságilag aktív népesség munkáltatói, munkahelyi adataiban is mérhető. A kérdések nemcsak a munkáltatók gazdasági ág szerinti megoszlását tudakolják, hanem választ keresnek arra is, hogy milyen hatással van a foglalkoztatásra a munkáltatói szféra privatizációja, a külföldi tőke jelenléte, a multinacionális szervezetek megjelenése, az új munkáltatói szervezeti formák kialakulása és működése. A munkahely településének kérdezésével a munkavégzéssel összefüggő népességmozgások, napi és időszakos ingázások aránya és változása mérhető.

A jelenleg nem dolgozó munkavállalási korúak esetében a mikrocenzus megkísérel képet alkotni arról, hogy mennyi ideje keresnek munkát, milyen társadalmi, szociális támogatásban részesülnek, milyen esélyeket látnak az elhelyezkedésükre. A kérdésekre adott válaszoknak a többi információval való együttes értékelése a nehéz helyzetben lévők életkörülményeinek fehér foltjait tárhatja fel.

A lakások esetében döntően a tulajdonviszonyok, illetve a lakások felszereltsége változott meg; a lakások száma lényegesen kevésbé növekedett, mint a korábbi évtizedben. Az elmúlt évek infrastrukturális beruházásai a lakások víz- és gázellátását változtatták meg jelentősen. A vízellátás esetében a hálózati vízellátásba bekapcsolódó lakások számának növekedésével az egészséges ivóvízzel és a folyó melegvízzel ellátott lakásokban élők száma emelkedett, a gázellátás terén viszont inkább az ellátottsági szint változott meg. A vezetékes gázt használók aránya növekedett, ami együtt járt a korábban PB-gázpalackot használó háztartások arányának csökkenésével. Tovább csökkentette a gázpalackot használók arányát a tartályos gázt választók növekvő száma. A vezetékes

vízhálózat növekedése nem járt együtt a csatornahálózat kiépítésével, illetve a szennyvízelvezetés egyéb környezetkímélő megoldásainak elterjedésével. A lakossági, háztartási szemét elszállítása, elhelyezése, kezelése szintén napjaink súlyos problémája. A mikrocenzus ennek a kérdésnek a vizsgálatát a szervezett szemétszállításba bevont lakások számának kimutatásával segítheti. A lakások telefonnal való ellátottsága újabb szolgáltató szervezetek bekapcsolódásával fokozatosan emelkedik. A telefonnal való ellátottság kérdezése nemcsak az ilyen lakások arányának növekedését mutatja be, hanem azt is, hogy milyen társadalmi rétegek jutottak hozzá e szolgáltatáshoz. Végül a tágabb lakókörnyezet, az épület jellegének, nagyságának, valamint a lakóövezet jellegének kérdésével fejeződik be a lakás és a lakók körülményeinek feltárása.

A mikrocenzussal egyidőben a jövedelmi viszonyokat, a lakosság vagyoni helyzetét és utazási szokásait tudakoló, önkéntes adatszolgáltatáson alapuló lakossági vizsgálatra is sor kerül. Ezért a mikrocenzus törvényben elrendelt tematikája a kiválasztott címek egy részében további információkkal egészül ki. A lakások egynegyedében a 14 éves és idősebb személyeknek jövedelmi viszonyaikra vonatkozó kérdéseket is feltesznek, a minta másik egynegyedében a háztartás egészére vonatkozó vagyoni kérdőívet töltenek ki, egy harmadik egynegyedben pedig a lakásban lakók egy éven belüli utazásait tudakolják. A kiegészítő felvételek az önkéntes adatszolgáltatások körébe tartoznak, végrehajtásukra az 1996. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) keretében kerül sor. A mikrocenzusból és a kiegészítő felvételekből származó adatok együttes értékelése mind a hagyományos népszámlálási információkat, mind az önkéntes felvételből származó adatokat gazdagítja, s így a népesség helyzetéről árnyaltabb kép alkotható.

A *mikrocenzus mintanagyságát*, azaz hogy a népesség és a lakásállomány hány százaléka terjedjenek ki a felvételek, a vizsgálni kívánt ismérvek területi homogenitása, a mintavétel módszere, az elvárt területi tagoltság, az adatok aggregáltsági szintjének mélysége, az értékeléshez szükséges részletezettsége stb. alapján lehet meghatározni. A magyarországi mikrocenzusok a hatvanas években egy-, azt követően kétszázalékos mintanagyságúak voltak. A számítások szerint a kétszázalékos mintanagyságtól a népszámlálási kérdések túlnyomó része esetében megfelelő mélységű, a területi tagoltságot illetően pedig legalább megyei reprezentációt biztosító adatok várhatók. Néhány hagyományos népszámlálási kérdést, amelyek egyébként napjainkban is rendkívül fontos kérdések (mint például a nemzetiség) a mikrocenzus vizsgálati tematikájában nem célszerű szerepeltetni. Ennek oka, hogy a teljes sokaság nagy részétől eltérő csoportba tartozók egy-egy körzetbe tömörülnek, azaz az adott ismérv szerinti területi eloszlás homogenitása csak jóval nagyobb mintanagysággal volna biztosítható.

Az 1996. évi mikrocenzus a népesség és a lakásállomány két százalékát érinti. Ennek megfelelően mintegy nyolcvanezer lakás és az abban, valamint intézeti háztartásban élő körülbelül kétszázötvenezer személy adatait veszik számba. A mintába került címeken a kötelező kérdéseket tartalmazó lakás- és személyi kérdőívek kitöltésére, valamint a kiválasztott címek egy-egy negyed részén az önkéntes jellegű kiegészítő felvételre is sor kerül.

A mikrocenzus mintája az adatfelvételi tervnek megfelelően négy olyan 0,5 százalékos almintából áll,

- a) amelyben csak az alapkérdőívek (lakáskérdőív és személyi kérdőív) kerülnek kitöltésre,
- b) amelyben jövedelmi kérdőív is kitöltésre kerül,

- c) amelyben vagyoni kérdőív is kitöltésre kerül,
- d) amelyben az utazási szokások kérdőíve is kitöltésre kerül.

A mintát a következő alapsokaságokból veszik:

1. az 1990. évi népszámlálás címanyagából a lakások és a lakott egyéb lakóegységek;
2. az 1990 és 1995 között épített lakások;
3. az 1995. szeptember 1-jén lakott intézeti háztartások.

Az 1990. évi népszámlálás címanyaga a számlálókörzeti gyűjtőívek alapján számítógépre került. A címanyagban az esetleges adatrögzítési hibákból és a számlálókörzeti gyűjtőívek felületes kitöltéséből adódó problémákat lehetőség szerint kiszűrték. Ez egyrészt a gyűjtőívek és a rögzített anyag összeolvasásával, másrészt a rögzített anyag számítógépes ellenőrzésével történt. Az összeolvasás során feltárt hibákat a rögzített állományon javították. Ezt követően, a számítógépes ellenőrzés során településenként egységesítették a közterületek nevét és megnevezését, valamint ellenőrizték, hogy a címek csak egyszer szerepeljenek az állományban. A címanyag az ellenőrzés és javítás elvégzése után az 1990. január 1-jén érvényes közterületi neveket, megnevezéseket és házszámokat tartalmazza.

Az 1990 és 1995 között épített lakásokról a lakásépítési jelentések a KSH területi igazgatóságain vannak. A lakásépítési jelentések a lakás címként, a jelentés kiállításakor érvényes közterületi nevet, megnevezést és házszámot tartalmaznak. A mintavételhez a mikrocenzusban érintett települések lakásépítési jelentéseit építési idő szerinti sorrendbe rendezik.

Az intézeti háztartások terén a lakásállománynál lényegesen nagyobb változásra került sor 1990 óta. Ezért az 1990. évi népszámlálás intézeti név- és címjegyzéket nem célszerű a mintavételhez felhasználni. Új címanyagra volt szükség, amelyet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programban 1659. számon szereplő adatfelvétel keretében, 1995 szeptemberében állítottak össze. A város, község területén működő intézeti háztartásokról az adatokat az önkormányzatok szolgáltatták. Az ebből nyert adatállomány az intézeti háztartás és a fenntartó megnevezését, az intézeti háztartás típusát, valamint a telephely címét tartalmazza.

Az 1996. évi mikrocenzushoz a magánlakások esetében rétegzett arányos lakásmintát használnak. A mintavétel módszere többlépcsős. Az első lépcsőben a mintába került településeket, a másodikban a számlálókörzeteket, a harmadikban az összeírásra kerülő lakásokat (lakóegységeket) határozzák meg.

A településminta a települések népességnagysága szempontjából két részre oszlik:

– minden olyan település szerepel a mintában, amelynek az 1995. január 1-jei lakónépessége legalább 15 000 fő; ezek a települések önreprezentálók, azaz településenként a lakásállomány két százalékával vesznek részt az adatfelvételben;

– a 15 000 főnél kisebb településekből célzott mintavétel alapján első lépésben az ELAR-adatfelvételben érintett települések kerülnek a mintába (nem kerülhetnek azonban a mintába azok a települések, amelyeknek a címanyaga az ELAR-felvételek során olyan mértékben elhasználódott, hogy nincs elegendő szabad cím a mikrocenzus végrehajtásához); a második lépésben a népességnagyság-csoportok figyelembevételével kerül kiegészítésre a 15 000 főnél kisebb települések mintajegyzéke (a mintába kerülő települések megyéknként reprezentálják az adott népességnagyság-csoportba tartozó településeket, azaz településenként eltérően, de általában lakásállományuk két százalékát meghaladó mértékben vesznek részt az összeírásban).

A számlálókörzetek kiválasztásának az 1990. évi lakásminta szempontjából van jelentősége. Elsődleges szempont a településen belüli homogenitás, valamint a bel- és külterületi arányok biztosítása. A kiválasztás során figyelembe kell venni, hogy a mintába került ELAR-települések korábbi felvételeknél már kimerült számlálókörzetei ne kerüljenek a mintába. A számlálókörzetek számát úgy határozták meg, hogy az 1000 főnél kisebb településeken körzetenként 12, az ennél nagyobbakon körzetenként 8 lakás mintába kerülésével a népességnagyság-csoport szerinti reprezentáció biztosított legyen.

A lakásminta két részből áll. Kialakítása a következők szerint történik:

– az 1990. évi lakások kiválasztására a számlálókörzeti címanyagból kerül sor, a mintába kerülő lakcímek kiválasztását számítógéppel végzik, megjelölve, hogy a cím a mikrocenzus melyik részmintájába tartozik;

– az 1990 és 1995 között épült lakásokat reprezentáló minta kiválasztása számítógéppel, meghatározott algoritmus alapján, a lakásépítési jelentésekből történik a következőképpen: a mintába került településekről beérkezett lakásépítési jelentéseket építési idő szerint sorba rendezik, és az algoritmus által meghatározott lépésközt betartva településenként választják ki az összeírásra kerülő lakásokat; az algoritmus alapján dől el, hogy az új építésű lakásban sor kerül-e kiegészítő felvételre.

Az 1990. évi címanyagból kiválasztott lakásminta megyénkénti összetétele

Terület	A mintába kerülő lakások száma		
	összesen	a megyeszékhelyen	a többi településen együtt
Budapest	15 872	15 872	–
Baranya	3 000	1 256	1 744
Bács-Kiskun	4 336	792	3 544
Békés	3 244	520	2 724
Borsod-Abaúj-Zemplén	5 392	1 432	3 960
Csongrád	3 484	1 352	2 132
Fejér	3 004	1 352	2 132
Győr-Moson-Sopron	3 024	952	2 072
Hajdú-Bihar	3 988	1 536	2 452
Heves	2 532	448	2 084
Jász-Nagykun-Szolnok	3 280	600	2 680
Komárom-Esztergom	2 300	584	1 716
Nógrád	1 716	376	1 340
Pest	6 796	–	6 796
Somogy	2 508	504	2 004
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3 860	768	3 092
Tolna	1 868	264	1 604
Vas	1 956	592	1 364
Veszprém	2 708	432	2 276
Zala	2 196	424	1 772
<i>Összesen</i>	<i>77 064</i>	<i>29 472</i>	<i>47 592</i>

Az új építésű lakások mintája ennél lényegesen kisebb, országosan nem éri el a 4000 lakást. Kialakításánál ugyanazokat a szempontokat kell figyelembe venni, mint az 1990. évi lakások mintájánál, azaz a megyénkénti, illetve a településtípus szerinti és a népességnagyság-csoport szerinti megoszlást.

Az intézeti háztartások mintájának kialakítása, a lakásmintához hasonlóan, szintén többlépcsős mintavétellel, de a magánlakásoktól eltérő módon történik. Első lépésben az

intézet típusa szerint rendezik a lakott intézeteket, majd az 1996. április 1-jén várható lakószám figyelembevételével meghatározzák típusonként a mintába kerülő intézeti háztartásokat, valamint az azokban összeírandó személyek számát. A 15 000-nél kisebb lakószámú települések esetében a kiválasztott intézeti háztartások települései eltérhetnek a magánlakások összeírásához kiválasztott településektől. A kiválasztott intézeti háztartás címjegyzéke tartalmazni fogja az adott intézetben kiválasztásra (összeírásra) kerülő személyek számát is, a személyek kiválasztását az intézet nyilvántartása alapján – az adatfelvételt közvetlenül megelőzően, a vonatkozó utasítás figyelembevételével – a számlálóbiztos végzi el. Az intézeti háztartásokban csak az alapfelvétel személyi kérdőívét töltik ki a mintába került személyektől; kapcsolódó felvételekre, valamint lakáskérdőív kitöltésére nem kerül sor.

A kialakított kétszázalékos mintából első lépésben két egyszázalékos rész minta készül. Az egyszázalékos rész minták kialakítása számlálókörzeti szinten történik, azaz a számlálókörzet valamennyi kiválasztott lakása azonos rész mintába tartozik. A második lépésben az egyszázalékos rész mintákból két 0,5 százalékos rész minta készül, a számlálókörzet lakásállományából az adatfelvételre kiválasztott lakások felváltva kerülnek a 0,5 százalékos rész mintákba. Ezzel biztosítható a 0,5 százalékos rész minták lakásállományának megfelelő szórtsága. A terv szerint az egyik egyszázalékos minta rész mintáin a jövedelmi és a vagyoni helyzet felmérését, a másik egyszázalékos minta rész mintáján az utazási szokások felvételét hajtják végre. A jövedelmi és a vagyoni felvételt lehetőség szerint a KSH ismétlődő lakossági felvételeit végző, gyakorlott ELAR-számlálóbiztosok hajtják végre.

A teljes minta *az adatfelvétel gyakorlati végrehajtásáért* felelős KSH megyei igazgatóságain alakul ki. Az 1990. évi lakásmintát és az intézeti háztartások mintáját együtt, egy mintaként kezelve számítógépes állomány formájában kapják meg a megyei igazgatóságok. A lakásminta címanyagán az eredeti, 1990. évi népszámlálás számlálókörzet- és lakássorszámait szerepelnek. Az intézeti háztartások – tekintve, hogy új adatfelvételtől nyert intézeti jegyzékből választják ki őket – új technikai azonosítókat kapnak. A címanyaggal együtt kerül telepítésre az a szoftver, amelynek segítségével az 1990 és 1995 között épült lakások kiválasztott címanyaga a mintához kapcsolható.

A minta kiegészítését követően a KSH igazgatóságai a helyismeret alapján kialakítják az összeírási egységeket, azaz a felvételi időszakban egy számlálóbiztos által összeírásra kerülő címanyagot. Az összeírási egység javasolt nagysága körülbelül 50 cím, és egy számlálóbiztos összeírási egysége lehetőség szerint azonos rész mintákba tartozó lakásokból áll.

Az összeírási egységek címanyagának kinyomtatása és eljuttatása a számlálóbiztosokhoz a KSH igazgatóságainak a feladata. A kinyomtatott címanyag nyomtatványán kerül sor a kitöltött kérdőívek elszámolására, azaz a címanyag nyomtatványa egyben előzetes összesítésre is szolgál, valamint a teljesítmény-elszámolás alapnyomtatványa is lesz.

Az adatfelvételt a KSH igazgatóságainak munkatársai által kiképzett, a munka elvégzésére feljogosító igazolvánnyal ellátott számlálóbiztosok végzik. Országosan körülbelül 2000 számlálóbiztosra van szükség. Helyszíni munkájukat felülvizsgálók ellenőrzik. Egy felülvizsgáló a tervek szerint négy számlálóbiztos munkáját ellenőrzi és koordinálja. A számlálóbiztosok nagy része az ELAR-adatfelvételeket végzők közül kerül ki, igény szerinti további számlálóbiztosok szervezése szintén a KSH-igazgatóságok feladata. Az

ELAR-számlálóbiztosok mellett számlálóbiztosként is, de elsősorban felülvizsgálóként a KSH munkatársai is bekapcsolódnak az adatgyűjtésbe.

Az adatfelvétel gyakorlati tennivalóit március hónapban oktatásokon sajátítják el a számlálóbiztosok és a felülvizsgálók, emellett írásos utasítást is kapnak, amely minden kérdőív kitöltési tudnivalóját részletesen szabályozza. Az oktatáson kapják meg a számlálóbiztosok összeírókörzetük címanyagát, az összeíráshoz szükséges nyomtatványokat, valamint a megbízólevelüket, amely egyrészt igazolja, hogy az oktatáson részt vettek, másrészt feljogosítja őket arra, hogy a mikrocenzus adatgyűjtése céljából a kiválasztott lakásokban az adatfelvételt végrehajtsák. A számlálóbiztosok és a felülvizsgálók adatgyűjtési tevékenységük közben hivatalos személynek minősülnek.

A helyszíni adatfelvételt április 1. és április 21. között kell végrehajtani. A felülvizsgáló a kiválasztott lakásoknak körülbelül 10 százalékában a helyszínen is köteles meggyőződni arról, hogy a számlálóbiztos az összeírási elveket helyesen alkalmazza-e, továbbá valmennyi kitöltött kérdőívet tételesen ellenőriznie kell, hogy a kitöltöttség a szabályoknak megfelelő, valamint teljes-e. A kitöltött kérdőíveket, a címanyagot és a felvételi tudnivalókat a felülvizsgálat és a rendezési feladatok elvégzése után legkésőbb április végéig le kell adni a területileg illetékes KSH-igazgatóságnak, ahol az adatok feldolgozásra való előkészítése folyik.

A KSH-igazgatóságok a beérkezett kérdőíveknél először a teljességet ellenőrzik, majd megkezdődik az adatok számítógépre vitele. Az adatok egy része közvetlenül gépre vihető, másoknál célszerű egy előkódolási művelet elvégzése. Ebbe a körbe a nyitott kérdések szöveges információi tartoznak. Az adatok gépre vitele a holland statisztikusok által kifejlesztett BLAISE adatrögzítő szoftver segítségével történik. A rögzítőprogram a nyitott kérdések kódolásának megkönnyítése céljából a kódolási segédleteket is tartalmazza, így egyrészt nincs feltétlenül szükség az előkódolásra, másrészt az információ előkódolása a gép segítségével egyszerűen ellenőrizhető, ugyanis a kódszám bevitelekor a képernyőn megjelenik az ahhoz tartozó definíció (a település neve, a foglalkozás rövid megnevezése stb.). A rögzítőprogram egyúttal kódérvényességi és egyszerű összefüggés-vizsgálatot is végez. Az adatbevétel a KSH igazgatóságain történik, az adatok gépre vitele a feldolgozási ütemterv szerint július végére fejeződik be.

A számítógépes állományok egyedi adatokat tartalmaznak ugyan, de egyedi azonosításra alkalmas információk nem kerülnek a számítógépre. A nevet és a lakcímet is tartalmazó kérdőívek az adatrögzítés befejezését és a rögzített adatok ellenőrzését követően – a mikrocenzust elrendelő törvény értelmében – a KSH Levéltár kezelésébe kerülnek, megőrzésükről, az adatokhoz való hozzáférés szabályairól a levéltári törvény rendelkezik.

A személyes adatoktól megfosztott, számítógépes adathordozón tárolt *információk feldolgozása* augusztus elején kezdődik meg. Első lépés a minta korrekciójának, majd a teljeskörűsítésnek az elvégzése. A korrekció elvégzését követően a minta elemszáma a lakás- és a személyi rekordokat illetően az alapsokaság ötvened része lesz, a jövedelmi, vagyoni, valamint az utazási szokások rekordjai esetében pedig az alapsokaság kétszázad része. A teljeskörűsítés a megfelelő szorzószám rekordokhoz rendelését jelenti. Mivel a mikrocenzus mintája arányos minta, a lakás- és a személyi rekordok esetében a szorzószám ötven, a kiegészítő információk esetében pedig kétszáz. A teljeskörűsítés elvégzése után kezdődhet meg az adatok előkészítése az értékelésre: további logikai ellenőrzé-

sek és automatikus javítások elvégzése, rekordkiegészítések, származékos állományok (háztartásállomány, családállomány) előállítása; az elemzések elvégzése és az információk közzététele. A mikrocenzus alapfelvételének primer feldolgozását követően a legfontosabb információkat még 1996-ban publikálják. Ezt követően kerül sor a kiegészítő felvételek adatainak közzétételeire, illetve a mikrocenzus részletes információinak tematikus kiadványokban való megjelentetésére. A tervek között szerepel a mikrocenzus adatállományának számítógépes hálózaton való hozzáféréseinek biztosítása, illetve az állományok közzététele CD-ROM-on is. Ezekkel biztosítja a jövőben a KSH az egyedi felhasználók részére a szekunder feldolgozások elvégzésének feltételeit.

FÜGGELÉK

1995. ÉVI LXXXVI. TÖRVÉNY A NÉPESSÉG EGY RÉSZÉ SZEMÉLYI, CSALÁDI ÉS LAKÁSVISZONYAINAK 1996. ÉVI ÖSSZEÍRÁSÁRÓL*

Az Országgyűlés a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 6. §-ának c) pontjában foglaltak alapján a következő törvényt alkotja:

1. § *a Magyar Köztársaság területén, az 1996. március 31. és 1996. április 1. napja közötti éjféli állapot alapulvételével 1996. április 1-je és 1996. április 21. közötti időszakban a népesség egy része személyi, családi és lakásvizonyairól összeírást (a továbbiakban: mikrocenzus) kell tartani a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény és a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény rendelkezéseinek figyelembevételével.*

2. § *A mikrocenzus a magyar állampolgárokra, a bevándorlási, tartozkodási engedéllyel rendelkező, illetőleg a menekültként elismert külföldi állampolgárokra terjed ki.*

(2) *A mikrocenzus a Magyar Köztársaság területén lévő matematikai módszerrel kiválasztott lakások két százalékát és az azokban lakó személyeket érinti, beleértve az intézeti háztartásokat (munkaszállás, diákokthoz stb.) és az ott tartózkodókat is.*

3. § *A mikrocenzus az alábbi témakörökre terjed ki:*

Név, nem, születési hely, időpont, lakcímek, családi állapottal összefüggő adatok, családi állás, gyermekek száma, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás (a megélhetés forrása), foglalkozási, munkahelyi, munkavállalási adatok, valamint a lakásra vonatkozó adatok.

4. § (1) *A mikrocenzus végrehajtása a Központi Statisztikai Hivatal feladata.*

(2) *A 2. § (1) bekezdésében meghatározott adatszolgáltatók kötelesek a mikrocenzus körébe tartozó adatokat a valóságnak megfelelően, az 1. §-ban meghatározott határidőben megadni.*

(3) *A mikrocenzus során gyűjtött adatok – a (4) bekezdésben foglaltak figyelembevételével – kizárólag statisztikai célra használhatók.*

(4) *A mikrocenzus során gyűjtött adatok hordozói maradandó értékű iratnak minősülnek, melyek őrzéséről a statisztikai feldolgozás befejezését követően a Központi Statisztikai Hivatal Levéltára mint állami szaklevéltár gondoskodik. Az ilyen módon létrejött levéltári anyag kutatásához – a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény 24. §-ának (1) bekezdésében meghatározott védelmi idők lejártáig – engedély csak az érintettnek adható, illetőleg azt statisztikai feldolgozás céljára kizárólag a Központi Statisztikai Hivatal használhatja.*

5. § *Ez a törvény 1996. március 1-jén lép hatályba.*

Göncz Árpád s.k.
a Köztársaság elnöke

Dr. Gál Zoltán s.k.
az Országgyűlés elnöke

TÁRGYSZÓ: Mikrocenzus.

*A törvényt az Országgyűlés az 1995. október 17-i ülésnapján fogadta el. Megjelent: *Magyar Közlöny*. 1995. évi 93. sz.

SUMMARY

Under the auspices of the Central Statistical Office microcensus will be performed in Hungary as to 1st April 1996 census date.

By way of introduction the author examines the history of population censuses and microcensuses in Hungary. Then he deals with legal bases of the censuses performed, and describes in detail the topics of the survey.

One may become acquainted with the size and structure of the sample, as well as with the preparatory work of electronic data interchange and processing.

A BŰNÜGYI STATISZTIKA NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI*

DR. KERTÉSZ IMRE

„A bűnözés elleni küzdelem mind nehezebbé válván, érthetők azok a törekvések, amelyek a kriminalitás társadalmi jelenségének felderítését, okainak kikutatását célozzák. Ezek a kriminológia keretében folytatott kutatások azonban csak széles alapokon, nemzetközi viszonylatban való lefolytatásuk esetén kecsegtetnek eredménnyel.” E szavakkal kezdte a nemzetközi bűnügyi statisztika módszereiről – kis híján hatvan évvel ezelőtt írt – kiváló tanulmányát *Hacker Ervin*. [1] Nem gondolhatta, hogy a bűnözés elleni küzdelemre még milyen nehézségek várnak. Arra sem számíthatott, hogy a szervezett bűnözés maga is nemzetközivé válik, arra még kevésbé, hogy a közlekedés és hírközlés XX. század végi rohamos fejlődése olyan transznacionális kapcsolatokat hoz létre, amelyek minden államot érdekeltté tesznek a bűnözés elleni közös fellépésben. Hacker Ervin a nemzetközi összehasonlítástól a kriminogén tényezők hatásának tisztázását és meghatározását várta. Ma már nemcsak a kriminológia tudományának fejlesztéséhez van szükség a területi statisztikai értékelések nemzetközi kiterjesztésére, hanem azért is, hogy megismerhessük a bűnözés trendjeit a világ egyes régióiban, és felkészülhessünk azok hatásaira.

A bűnözési helyzet értékelése sem lehetséges nemzetközi összehasonlítás nélkül. A közbiztonság pedig ma már fontos politikai és gazdasági tényező. A bűnözés elleni sikeres fellépés hihetőnek tűnő ígéretével győznek a választásokon a pártok, az ország közbiztonságának helyzetétől függ az idegenforgalom, a beruházási kedv és a működő tőke beáramlása. A nemzetközi egybevetés segíti a büntetőpolitikai döntéseket és az egyes régiók jogharmonizációját.

A statisztikusok már a múlt század második felében felhívták a figyelmet a bűnügyi statisztika nemzetközi összehasonlításának fontosságára. Ez a kérdés szerepelt az 1853-tól 1876-ig két-, illetve háromévenként megrendezett Nemzetközi Statisztikai Kongresszusok majdnem mindegyikén. [2] A Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Kongresszus 1930-ban határozatot hozott a nemzetközi bűnügyi statisztikai rendszer kiépítéséről. Az 1885-ben alapított Nemzetközi Statisztikai Intézettel (International Statistical Institute – ISI) közösen bizottságot alakítottak, amely javaslatot tett a kormányoknak az adatok nemzetközileg egybevethető gyűjtésére. [3]

* Vitacikk.

A törekvések egyik első eredményeként 1936-ban jelentés készült a Népszövetség részére a világ börtönpopulációjáról. A tudományos kongresszusok határozatai és a kormányoknak tett javaslatok azonban nem találtak erős visszhangra. Nem sok előrehaladást lehetett elérni – összegezte 1937-ben *W. A. Bongor* a jeles holland kriminológus a nemzetközi bűnügyi statisztika kialakítása érdekében tett erőfeszítések ötven évének tapasztalatait. [4] További ötven év elteltével sem nagyon lehetett más következtetésre jutni – teszi ehhez hozzá *M. M. Kommer*, a holland Igazságügyminisztérium kutatási csoportjának vezetője. [5] Közben a bűnözés világproblémává vált, ma már nemzetközi szervezetek is kénytelenek foglalkozni vele. A statisztikusok és kriminológusok javaslatainak megiszívlelését kikényszerítette az élet.

AZ ENSZ-STATISZTIKA

Az ENSZ Titkársága 1950-ben készített először jelentést a bűnözés helyzetéről. Ebben elemezte 31 tagország (az akkori tagok több mint 50 százaléka) 1937–1946. évi adatait.¹ 1977-ben terjesztette az ENSZ Titkársága a Közgyűlés elé első világméretű felmérésének jelentését az 1970–1975. évekre vonatkozó adatokkal a bűnözés alakulásáról, a bűnügyi igazságszolgáltatásról és a bűnmegelőzési stratégiákról. Ehhez 64 ország szolgáltatott adatokat, de csak 50 kérdőív válaszaik voltak statisztikailag értékelhetők. Azóta ötvenként kéri az ENSZ a tagállamoktól az adatokat és készít összegző jelentést.

A második felmérésre 1989-ben került sor, amelynek kérdőíveit 74 ország töltötte ki. [6] Az akkori szocialista országok közül egyedül Lengyelország szolgáltatott adatokat. A két felmérés eredményeinek együttes értékelésével már több mint 15 év adataiból lehetett levonni következtetéseket a bűnözés alakulásának tendenciáira. [7]

A harmadik felmérést 1992-ben végezték, ebben már 6 közép- és kelet-európai ország (Csehszlovákia, Grúzia, Lengyelország, Magyarország, Oroszország és Szlovénia) is részt vett. Az 1990-ig terjedő negyedik adatszolgáltatás eredményeinek az összegezése már 21 év (1970–1990) trendjeinek bemutatását is lehetővé tette.

Az ENSZ az adatszolgáltatáshoz szükséges kérdőíveket egyszerre két csatornán juttatja el a világ minden kormányához. A bécsi székhelyű Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Bizottság és a New Yorkba telepített Statisztikai Hivatal egyaránt megkeresi az ENSZ-missziókat vagy az illetékes kormányokat, kérve a kérdőívek kitöltését és az adott ország főhatóságai közötti koordinációt.

Magyarországon az adatszolgáltatást a Központi Statisztikai Hivatal hangolja össze. A kérdőív 4 részből áll (rendőri, ügyészségi, bírósági és büntetés-végrehajtási adatok), és mindegyik kitöltéséért az illetékes főhatóság kijelölt tisztségviselője felel. Minden rész az adott szervezet létszámviszonyaira és költségeire vonatkozó kérdésekkel kezdődik, majd az össz-bűnözésre és egyes kiemelt bűncselekményekre (szándékos emberölés és kísérlete, gondatlan emberölés, testi sértés és súlyos testi sértés, erőszakos közöszlés, rablás, lopás és nagy értékre elkövetett lopás, betörés, kábítószer-forgalmazás és -birtoklás, vesztegetés) és ezek elkövetőire (gyanúsított, elítélt, fogva tartott) vonatkozó kérdések következnek. Az ENSZ-statisztika nem foglalkozik a bűnözés „modern” formáival, a gazdasági bűnözéssel, a pénzmosással és a komputer-bűnözéssel.

¹ Lásd: Statistical report on the state of crime, 1937–1946. (E/CN I/204)

A beérkezett adatok feldolgozásába bekapcsolódnak az ENSZ-nek a bűnözés problémáival foglalkozó intézetei. Európában a Helsinkiben működő Bűnmegelőzési és Bűnellenőrzési Intézet (European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations – HEUNI) végzi az adatok elemzését és közzétételét.² A felmérések adatai az ENSZ Büntető Igazságszolgáltatási Információs Hálózatán (United Nations Criminal Justice Information Network – UNCJIN) keresztül számítógépről is lehívhatók.

Az évek során az ENSZ-hez beérkezett hatalmas mennyiségű adat alkalmassá vált a bűnözés trendjeinek meghatározására. A bűnözés az egész világon emelkedőben van. A skandináv államok híresek jó közbiztonságukról, a bűnözés emelkedését azonban ott sem lehetett elkerülni. A 100 000 vétőképes lakosra számított bűncselekmények aránya legmagasabb Svédországban, legalacsonyabb Norvégiában. Az erőszakos bűncselekmények arányában Finnország és Svédország megelőzi Dániát és Norvégiát, de a lopások gyakoriságában Dánia vezet.

A bűnözés emelkedése nemcsak a fejlett országokra jellemző. A világ fejlődő országaiban gyakrabban követnek el erőszakos bűncselekményeket s közöttük szándékos emberöléseket és testi sértéseket, mint a fejlett országokban. Emelkedésük üteme is jóval magasabb. Ezzel szemben a fejlett országokban a tulajdon elleni bűncselekmények, például a lopások száma nagyobb és növekszik gyorsabban.

Magyarországot az ENSZ-felmérés a fejlett országok között tartja számon, azonban a bűnözést alakító tényezők között ma még számolnunk kell olyan hatásokkal is, amelyek inkább a fejlődő országokat jellemzik. A közép- és kelet-európai régióban az 1980-as évek végén ugrásszerűen nőtt a bűnözés, 1989 és 1990 között különösen erősen emelkedett a tulajdon elleni bűncselekmények száma. A volt Szovjetunió területén alakult államokban a rendkívül nagy arányú emelkedés 1990 után is folytatódott. A statisztikai adatok alapján az ENSZ-szakértők a világ bűnözésének további emelkedésével számolnak, nagyobb növekedést tételeznek fel a világ fejlettebb régióiban, mint a kevésbé fejlettekben. Magyarországon az utóbbi években megtört a bűnözési hullám, és ebből a szakemberek arra a következtetésre jutottak, hogy a bűnözés elérte mennyiségi csúcsát, terjedelmében már nem fog tovább növekedni, ellenben újabb súlyos elkövetési módok megjelenésére, sőt azok elterjedésére is lehet számítani. A bűnözés világtendenciáival nincs összhangban ez a prognózis, amelyet azóta az 1995. évi adatok megcáfoltak.

Nyugat-Európában növekszik az alternatív büntetések aránya. Közép- és Kelet-Európában növekszik a börtönpopuláció. A bűnözés emelkedésére a világ – többek közt – a rendőri létszám emelésével válaszol. A fejlett országokban több rendőr jut 100 000 lakosra, mint a fejlődőkben, és a létszámemelkedés üteme is magasabb, a fejlődő országok csak 1980-tól fogtak hozzá rendőrségük erőteljesebb fejlesztéséhez. [8] Az ENSZ-szakértők a világ rendőri létszámának további növekedésére számítanak.

A felmérések eredményei megbízhatóan jelzik a változásokat, de a jogi, statisztikai és társadalmi háttér figyelembevétele nélkül igen nehéz összehasonlítani az egyes országok közbiztonsági helyzetét vagy ítélkezési gyakorlatát. Nem is várható el az államoktól,

² A második felmérés európai adatai: Criminal justice systems in Europe. HEUNI publication. No. 5. Helsinki. 1985. A harmadik felmérés európai és észak-amerikai adatai: Criminal justice systems in Europe and North America. HEUNI publication. No. 17. Helsinki. 1990. A negyedik felmérés: Crime and criminal justice systems in Europe and North America 1986–1990. Szerk.: Kangaspunta, K., HEUNI publication. No.25. Helsinki. 1995.

hogy kriminálstatisztikai meggondolásokból változtassák meg és egységesítsék bűncselekményi tényállásaik meghatározását vagy statisztikai adatszolgáltatási rendszereiket. Ezt a kérdést a negyedik felmérésnél az ENSZ-szervek úgy akarták megoldani, hogy közöltek egy sor definíciót, kérve a kérdőívek kitöltőit, jelezzék milyen, ezektől eltérő meghatározásokat alkalmaznak országuk gyakorlatában. Erre igen kevés válasz érkezett.

A HEUNI a probléma megoldására más utat választott. A negyedik felmérés európai és észak-amerikai eredményeinek közzétételével egyidőben külön kötetet jelentett meg ezen országok büntető igazságszolgáltatási rendszerének leírásával, amely tartalmazza a jogrendszer és bűnüldözési, igazságszolgáltatási, valamint büntetés-végrehajtási szervezetek jellemzését és főbb adatait. [9]

Az ENSZ nemzetközi bűnügyi statisztikáját sok kritika éri. Adatainak egy része nem alkalmas összehasonlításra. Ennek okát legtöbbször abban látják, hogy világszerte rengeteg intézet, hivatal küldi koordinálatlanul az összesítésre kerülő adatokat. [10]

INTERPOL-STATISZTIKA

A Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete (International Criminal Police Organization – INTERPOL) évenként küld statisztikai űrlapot a tagjainak. Ezen a rendőrség tudomására jutott összes bűncselekménynek, valamint hét kiemelt tényállásnak és azok felderített elkövetőinek az adatait kell feltüntetni (befejezett bűncselekmény, kísérlet, „eredményes” eljárás, arányszám 100 000 lakosra, elkövetők száma, közülük nő, fiatalok, külföldi). Az ENSZ-statisztikában kiemelt bűncselekményeken kívül ez a kérdőív a pénzhamisítás adatait is tartalmazza.

Az INTERPOL-statisztika kitöltési utasítása a fogalmak meghatározásával igyekszik egységesíteni az adatszolgáltatást. Így például: emberölés minden az emberi élet ellen bármilyen körülmények között elkövetett cselekmény, kivéve a terhességmegszakítást, de ide számítva az újszülött sérelmére elkövetett emberölést. Az egységesítési törekvés könnyen zátonyra futhat az egyes országok jogszabályai és az azokhoz illeszkedő statisztikai rendszerek különbözősége miatt. A kitöltési utasítás szerint „az egymáshoz nem közvetlenül kapcsolódó” bűncselekményeket külön-külön kell számításba venni, két vagy több összeolvadó bűncselekmény elkövetése viszont statisztikailag csak egy eseménynek számít és a súlyosabb bűncselekménynél veendő figyelembe (négy betöréses lopás négy bűncselekménynek számít, erőszakos behatolás egy lakásba, az ott lévő személy megölése, vagyontárgyainak eltulajdonítása és végül a ház felgyújtása viszont egy bűncselekmény: emberölés. Nehezen képzelhető el, hogy az űrlap kitöltéséért felelős INTERPOL Nemzeti Iroda át tudná számítani az országa rendőrségének évi jelentésében szereplő adatokat, ha azok eredeti összeállítása más elvek szerint történt.

A rendőrségi statisztika egyik leggyakrabban idézett mutatója az „eredményesség”. Az INTERPOL-statisztika kitöltési utasítása szerint a beszámolási évi eredményesség a rendőrség tudomására jutott bűncselekmények és az adott évben eredményesen befejezett ügyek számának a hányadosa, függetlenül attól, hogy ezeknek az eseteknek milyen része jutott már az előző évben a rendőrség tudomására.

Az ügy eredményesen befejezettnek tekintendő: *a)* ha a rendőrség meg van győződve a gyanúsított bűnösségéről, a beismerő vallomás és/vagy a beszerzett egyéb bizonyítékok alapján; *b)* tettenérés esetén (függetlenül a beismeréstől vagy tagadástól); *c)* ha az elkö-

vetőt azonosították (függetlenül attól, hogy őrizetben, feltételes szabadságon, szabadlábon van vagy elhalálozott); *d)* ha a rendőrségi vizsgálat megállapította, hogy nem következtek el bűncselekményt.

Az INTERPOL-statisztikában leírt arány azt mutatja, hogy hány bűncselekményt lehet elkövetni a tettes felderítése nélkül:

$$\text{EREDMÉNYESSÉG} = \frac{\text{ISMERTTÉ VÁLT BŰNCSELEKMÉNYEK SZÁMA}}{\text{ISMERTTÉ VÁLT ELKÖVETŐJŰ BEFEJEZETT NYOMOZÁSOK SZÁMA}}$$

A magyar bűnügyi statisztika felderítési mutatója az eljárás kezdetén ismeretlen elkövetőjű bűncselekmények és nyomozás végére ismertté vált elkövetőjű bűncselekmények számának hányadosa, vagyis azt fejezi ki, hogy a nyomozás során hány bűncselekményt elkövető ismeretlen személy azonosságát sikerült megállapítani.

$$\text{EREDMÉNYESSÉG} = \frac{\text{AZ ELJÁRÁS KEZDETÉN ISMERETLEN ELKÖVETŐJŰ BŰNCSELEKMÉNYEK SZÁMA}}{\text{AZ ELJÁRÁS VÉGÉRE ISMERTTÉ VÁLT ELKÖVETŐJŰ BŰNCSELEKMÉNYEK SZÁMA}}$$

Az így számított mutató alacsonyabb eredményességet mutat, mint az INTERPOL módszerével számított, különösen azoknál a bűncselekményeknél, amelyeknél már az eljárás kezdetén viszonylag magas az ismert elkövetők aránya, a magyar rendőrség eredményességi mutatói – a kedvezőtlen számítási módszer ellenére is – évről évre jó teljesítményt mutatnak.

Az INTERPOL nem összesíti a beérkezett adatokat, hanem a kitöltött űrlapokat az országok neve szerint ábcé-be rendezve és összefűzve adja ki. Minden országra egy-egy lap jut, tekintettel arra, hogy a kérdőív is egyoldalas.

AZ ÁLDOZATTÁ VÁLÁS KOCKÁZATA

A bűnözés statisztikájának értékeléséhez, a tendenciák tárgyilagos megítéléséhez és a nemzetközi összehasonlításhoz megbízható adatokkal kell rendelkezni a rejtett bűnözés terjedelméről, szerkezetéről, összetételéről és főként dinamikájáról. A nyugati országokban rendszeresen végeznek úgynevezett áldozattá válási felméréseket. Ezek során a lakosság meghatározott részét megkérdezik szóban vagy írásban, kérdéseket tesznek fel interjúban személyes találkozón vagy telefonon. A kérdőívet postázzák vagy személyesen nyújtják át, esetleg kombináltan, egyidejűleg interjút is készítve. E szociológiai módszerekkel³ adatokat gyűjtenek arról, hogy a megkérdezettek vagy családtagjaik sérelmére az elmúlt évben hány bűncselekményt követtek el, tettek-e feljelentést, vagy ha nem, akkor miért nem fordultak a rendőrséghez. A megfelelően előkészített, lefolytatott felvétel eredményeinek helyes értékelésével lehet következtetni a rejtett bűnözés terjedelmére és összetételére, a vizsgálat időközönkénti ismétlésével pedig dinamikájára is.

Ma már nem lehet úgy tekinteni, hogy „...a latens bűncselekmények és a bűnelkövetők a mérésen kívül esnek. Ezek nem vehetők számba, ezért mérésük csak

³ A szociológiai módszerek rövid leírását, valamint az interjúkra és kérdőívekre vonatkozó irodalom jegyzékét lásd: *Heller Farkas Tamás: A bűnözés statisztika vizsgálatának néhány alapvető kérdéséről. Jogtudományi Közlemény. 1961. évi 9. sz. 462. old.*

bizonytalan becslések útján, a tapasztalatokból határozható meg. A mérés lehetséges legnagyobb pontosságú elméleti alapja – a kutatás szempontjából – csak a bűnözés megismerhető része lehet.” [11] Egyrészt a latens bűnözés is megismerhető, másrészt pedig nemcsak a latencia, hanem „...az állampolgárok kriminális érzékenysége, a felderítési aktivitás, a megítélési tévedések, a statisztikai felvétel hibái...” is befolyásolják, de „... nem egyforma nagyságrendben a bűnözés statisztikai úton történő felmérését...” [12] Ma már kialakultak a kriminálstatisztikában is a hibaszámítás módszerei, ismertek a standard hibának az egyes bűncselekményekre számított abszolút és relatív értékei is. [13]

Az ismertté vált bűnözés nem reprezentatív mintája a latenciának. A rejtett bűnözés megoszlása nem egyenletes, átlagos arányából csak a bűnözés terjedelmére lehet következtetni, a latencia „...bűncselekménytípusonként jelentősen változik, de egyes büntettescsoporton belül is változatok vannak, tekintettel a ‚modus operandi’ tényekre, az okozott kár mennyiségére, a támadott személyekre, a bűncselekmény helyére stb. vonatkozóan” – állapította meg a Göttingenben, 1973–1974-ben végzett felmérés. [14] Az Egyesült Államokban 1972-ben végezték az első országos felmérést és azóta ezt minden évben megismétlik, eredményeit beépítik az évi bűnügyi statisztikába. Az angol Belügyminisztérium 1981 óta rendszeresen végeztet áldozattá válási vizsgálatokat. Ezek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a betöréseknek a bűnügyi statisztikában az 1972 és 1987 évek közötti időszakra kimutatott 127 százalékos emelkedése mögött a valóságban csak 17 százalékos növekedés rejlik, a különbség annak köszönhető, hogy a vagyonbiztosítások elterjedése miatt a károsultak gyakrabban tesznek bejelentést, mint az előző időszakban. [15] Azt is kimutatták, hogy az elkövetett bűncselekmények száma 1981 és 1991 között „csak” mintegy 50 százalékkal nőtt, holott ebben az időszakban a nyilvántartásba vett bűncselekmények száma majdnem megkétszereződött. A statisztikában kimutatott növekedés jó része tehát annak tulajdonítható, hogy az elkövetett bűncselekmények nagyobb hányada jutott a rendőrség tudomására. [16] Finnországban 1980-ban, majd 1988-ban végeztek széles körű áldozattá válási vizsgálatot. Kiderült, hogy ebben az időben az erőszakos bűncselekmények száma csökkent, pedig a bűnügyi statisztika mintegy 20 százalékos emelkedésüket mutatta. A skandináv államokban szervezett felmérés szerint az elkövetett erőszakos bűncselekmények szintje nagyjából azonos a négy országban, annak ellenére, hogy statisztikai mutatóik egymástól eltérők.⁴

Az áldozattá válási felmérések alapján lehet következtetni a bűnügyi igazságszolgáltatás folyamatára is. Angliában például így állapították meg, hogy a főbb bűncselekménycsoportokban elkövetett cselekményeknek csak valamivel több mint felét jelentik a rendőrségnek, de mindössze 30 százalékukat veszik nyilvántartásba, 7 százalékos a felderítési mutató, az elkövetők 1 százaléka részesül megrovásban, és 2 százalékát ítéli el a bíróság. A betörések 73 százalékát jelentik, de csak 46 százalékát veszik nyilvántartásba. A felderítési mutató 11 százalék, és végül 100 elkövetőből mindössze hármat vonnak felelőségre. Természetesen az elkövetett és nyilvántartásba vett bűncselekmények közötti arány más és más a különböző bűncselekmény-kategóriákban. A gépjárműlopást és a betöréses lopást jelentik a sértettek leggyakrabban a rendőrségnek.

⁴ Lásd: Nordic criminal statistics 1950–1989. Summary of a Report. Nordic Statistical Secretariat. Copenhagen. 1991. 21. old.

Magyarországon, 1981-ben a KSH szervezett adatfelvételt, amely szerint a lopás vagy a betöréses lopás (a járműlopást és járműből történt lopást, valamint a jármű önkényes elvitelét is ide számítva) sértettjeinek 32 százaléka nem jelentette az esetet sem a rendőrségnek sem a biztosítónak. [17] Az első kérdőíves áldozattá válási felvételt 1982-ben, Baranya megyében végezték, ennek eredményei alapján kidolgozták az értékelés elméleti alapjait is. [18] Országos felmérésre 1986-ban került sor. [19] A Baranya megyei vizsgálatot 1992-ben megismételték. Az eredmény a lakosság biztonságérzetének romlását mutatta. [20] Sajnos e jó kezdeményezéseknek nem volt folytatásuk. A magyarországi rejtett bűnözés mértékéről ezek a vizsgálatok képet adtak, de dinamikája máig ismeretlen.

Az első nemzetközi áldozattá válási felmérést *H. R. Arnold* és *Korinek László* végezték 1989-ben. A Német Szövetségi Köztársaság, Magyarország és az Egyesült Államok területén az áldozattá válással és a feljelentési készséggel kapcsolatosan összeállított azonos kérdésekre kértek választ mind a három országban. [21]

A különböző országokban felgyűlt tapasztalatok felhasználásával az ENSZ a statisztikai adatok gyűjtésével párhuzamosan világméretű áldozattá válási vizsgálatokat végeztetett (International Crime [Victim] Survey – IC[V]S). Az 1988 és 1994 között világszerte végzett felmérésekbe 50 ország kapcsolódott be, közülük 15 fejlődő ország és 9 volt szocialista ország. Az első nemzetközi sértetté válási ENSZ-vizsgálatot 1989-ben [22], a másodikat 1992-ben szervezték [23]. 1995-ben folytatnak kiegészítő felmérést az újonnan jelentkezett országokban (Albánia, Románia, Bolívia, Suriname és Zimbabwe) és 1996-ban fog sor kerülni a harmadik világméretű áldozattá válási vizsgálatra. A felméréseket nemzetközi bizottság irányítja Hollandia Igazságügyminisztériuma, az ENSZ római székhelyű Bűnözési és Igazságszolgáltatási Interregionális Kutatóintézete (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute – UNICRI) és az Egyesült Királyság Belügyminisztériuma részvételével. Segítséget nyújtanak a felmérések szervezésében és az eredmények értékelésében az ENSZ bűnmegelőzéssel és -ellenőrzéssel foglalkozó regionális intézetei is, Európában a HEUNI. A felmérések méreteit jellemzi, hogy az utóbbi öt évben a világ 100 000-nél nagyobb lakosságú városaiban 74 000 személyt kerestek fel a kérdezőbiztosok. A válaszokból megállapíthatóan a legmagasabb áldozattá válási arányokkal Afrikában (77,7 %), Dél-Amerikában (68,4 %) és Észak-Amerikában (64,6 %) találtak. A gépkocsilopások és -feltörések leggyakrabban Észak-Amerikában és Nyugat-Európában fordulnak elő, betörésnek az afrikai nagyvárosok lakói vannak leginkább kitéve, a sértett és az elkövető közötti kontaktussal járó bűncselekményektől (zsebtolvajlás, rablás, nemi erkölcs elleni bűncselekmény, testi sértés és fenyegetés) leginkább Afrikában és Dél-Amerikában kell tartani. A fejlett országok városaiban kisebb a lopás vagy a nemi erkölcs elleni bűncselekmény áldozatává válásának kockázata, mint a fejlődő országokban vagy Közép- és Kelet-Európában. Az elkövetett rablások és betörések gyakorisága között viszont nincs nagy különbség a közép- és kelet-európai és a fejlődő országok között. A gépkocsilopások száma magasabb ugyan a jobban motorizált régiókban, mint a fejlődő országokban, de a gépkocsi-tulajdonosok áldozattá válási kockázata a fejlődő országokban a legnagyobb.

A társadalom közérzetére mindenütt rányomja a bélyegét az emelkedő bűnözés. A megkérdézett európaiak egyharmada félelemmel jár sötétedés után az utcán, így válaszolt a svédek 13,5, a finnek 17,9, a belgák 19,6, a hollandok 21,1 százaléka. Sokkal súlyo-

sabbnak ítélik meg a helyzetüket az olaszok, akiknek 35,1 százaléka fél az esti sétától, hasonlóan nyilatkozott a lengyelek 45,4 és a csehek 43,6 százaléka. Magyarországon az 1990 decemberében végzett, személyes megkérdezésem alapuló kérdőíves felmérés szerint, a válaszadók 38 százaléka értékelte a közbiztonságot rossznak, 30 százaléka pedig nagyon rossznak. [24]

Az európaiak 4,4 százaléka fél attól, hogy egy éven belül betörnek hozzá. Betörőket „vár” a finnek 0,7, a belgák 3,5, a hollandok 5,1, a lengyelek 5,7, a csehek 7,8 és az angolok 8,7 százaléka. A méltó fogadtatás érdekében az európai házak és lakások 9,6 százaléka szerelték betörésjelző készüléket. Az óvatosság nem mindig arányos a félelemmel: a finn lakások 1,8 százalékat, Belgiumban az otthonok 13,8, Hollandiában 8,1, Lengyelországban 7,0 százalékat védi betörésjelző készülék. Az angoloknál érvényesül legnyilvánvalóbban „az én házam az én váram” elve: a lakások 23 százalékat szerelték fel riasztóberendezéssel.

Kiderült, hogy Lengyelországban vagy Spanyolországban az emberek csak az elszedett bűncselekmények 31, Csehszlovákiában (1991) 37, Finnországban 40 százalékat jelentik a rendőrségnek. Az 1986–1987. évi magyarországi felmérésnél megkérdezettek az ügyek 57 százalékat jelentették a hatóságoknak. Franciaországban a károsultak 61, Svájcban 59, Belgiumban 58 százaléka fordul segítségért a rendőrséghez, az európai átlag: 48,7 százalék. [25] A feljelentési készség hiánya okainak kimutatása fontos támpontul szolgálhat a rendőri munka megítéléséhez és stratégiájának javításához is.

A magyarországi felmérés során megkérdezettek 75 százaléka volt az a véleménye, hogy a bűnözés gyors növekedését sokkal szigorúbb büntetések kiszabásával lehetne megállítani [26], pedig nemzetközi összehasonlításban a hazai ítélkezési gyakorlat inkább szigorú, mint enyhe. Ezt mutatja, hogy Magyarországon a 100 000 lakosra számított börtönlakók száma jóval nagyobb, mint Nyugat-Európában (1990. szeptember 1-jén 100 000 főből 110 fő). Ez az arány Spanyolországban 85, Franciaországban 82, Nyugat-Németországban 78 és Hollandiában 44. Az ENSZ hatodik bűnmegelőzési kongresszusa határozatában szorgalmazta a börtönnépesség csökkentését. [27]

A nemzetközi felmérés szerint a közvélemény általában annál szigorúbb büntetéseket kíván, minél nagyobb az áldozattá válási kockázat és annál szigorúbbak a büntetések, minél büntetésigényesebb a közvélemény. Ez azonban nem szigorú törvényszerűség, a magyarországi bűnözési mutatókból sem következne egyértelműen a börtönlétszám kiemelkedően magas volta. Nem tisztázott az sem, hogy a közvélemény hatására szigorúak-e a szankciók, vagy a szigorú törvények és az ítélkezési gyakorlat hatnak vissza a közvéleményre. Az áldozattá válási felmérés ma már a büntetőpolitika és a kriminológia tudománya fejlesztésének kiforrott eszköze. A mintanagyság meghatározásának, a mintakiválasztásnak, a kérdőívek összeállításának, a személyes kérdésnek kialakultak a megbízható módszerei. [28] Nemcsak városi, országos, regionális vagy nemzetközi felméréseket végeznek, hanem célvizsgálatokat is folytatnak egyes társadalmi rétegek (például kereskedők, külföldiek) sajátos áldozattá válási problémáinak a felderítésére vagy a családon belüli viktimizáció mértékének meghatározására. [28]

A nemzetközi összehasonlítást és a magyarországi bűnözési tendenciák tárgyilagos megítélését egyaránt akadályozza, hogy nem rendelkezünk megbízható adatokkal a rejtett bűnözés mennyiségéről, szerkezetéről, összetételéről és főleg dinamikájáról. Bűnügyi statisztikánk adataiból sokkal megalapozottabban lehetne következtetéseket levonni, ha

tudnánk, hogy nőtt-e vagy csökkent a rejtett bűnözés. A túlterhelt bűnüldözési apparátus önkéntelenül is kifejleszt „ügyelhárító” mechanizmusokat, és a sértettek is jobban meggondolják, hogy jelentsék-e az elszenvedett bűncselekményeket, ha nem számítanak eredményes nyomozásra. Mindez azonban csak „a bűnüldözés terheinek elodázása” [29], amely önmagában is hozzájárul a bűnözés további emelkedéséhez.

AZ EURÓPAI ADATTÁR

Az Európa Tanács keretében működő Bűnügyi Problémák Európai Bizottsága (European Committee on Crime Problems – CDPC) 1993-ban szakértői csoportot (Group of specialists „Trends in crime and criminal justice: statistics and other quantitative data on crime and criminal justice system” – PCSST) [30] hozott létre egy olyan európai bűnügyi statisztikai adattár rendszeres kiadása lehetőségének megvizsgálására, amely a tervek szerint nemcsak a bűncselekményekkel és azok elkövetőivel, hanem a bűnüldözéssel, a rendőrségi, az ügyészségi és a büntető bírósági szervezettel, tevékenységgel és a bűnüldözési költségekkel kapcsolatos adatokat is fog tartalmazni.

A Bűnügyi Problémák Európai Bizottságának már kedvező tapasztalatai voltak az Európai Börtönügyi Együttműködés Bizottságával (Committee for Cooperation in Prison Affairs – PCRCP), amelynek segítségével sikerült létrehozni és 1983 óta évenként közzétenni az európai büntetésügyi statisztikát (Prison Information Bulletin). A büntetés-végrehajtási statisztikát kiegészítették a nem szabadságvesztéses büntetések és intézkedések adattárával (Statistique pénale annuelle du Conseil de l'Europe – SPACE). Az 1990. évi adatokat tartalmazó első SPACE-adattár most van kiadás alatt.

A bűnügyi statisztikai szakértői csoport⁵ úgy döntött, hogy nemcsak tanulmányt készít a megvalósulás lehetőségéről, hanem összeállít egy modelladattárat is annak megvizsgálására, hogy elképzelései valóra válthatók-e. Gyakorlati megfontolásokból az 1990. évet választották ki az adatok gyűjtéséhez. (A továbbiakban valamennyi évszám megjelölése nélkül közölt adat 1990-re vonatkozik.) Az adattár tartalmának körvonalait nem a szűkebb értelemben vett „bűnözési és büntető-igazságszolgáltatási statisztika” tudományelméleti meghatározásából kiindulva szabták meg, hanem a tágabb értelemben vett kriminálstatisztikának [31] megfelelően a bűnözés és a bűnüldözés statisztikáján kívül a vizsgálódás körébe bevonták a rendőri, ügyészségi, bírósági, büntetés-végrehajtási szerveknél alkalmazott funkcionális tevékenységet fedő statisztikai rendszereket is, arra gondolva, hogy a kormányoknak milyen adatokra lehet szükségük büntetőpolitikai döntéseikhez.

Ebből kiindulva a modelladattárnak 5 fejezete van:

1. rendőrségi adatok: a rendőrség tudomására jutott bűncselekmények, bűnelkövetők. A rendőrség létszáma és fenntartási költségei;
2. bűncselekmények és bűnelkövetők az eljárás igazságszolgáltatási (ügyészi, bírói) szakában: az elmarasztalás ügyészi és bírósági formái, súlya és terjedelme, az ítélkezés szigorja. Az ügyészségek által befejezett ügyek, az ügyészség létszáma és fenntartási költségei;

⁵ A Csoport elnöke: *Martin Killias* (Svájc), titkára: *Wolfgang Rau* (Európa Tanács Titkársága), tagjai: *Gordon Barclay* (Egyesült Királyság), *Hans v. Hofer* (Svédország), *Kertész Imre* (Magyarország), *Max Kommer* (Hollandia), *Jörg-Martin Jehle* (Németország), *Chris Lewis* (Egyesült Királyság), *Pierre Tournier* (Franciaország).

3. büntetés-végrehajtási intézmények és szervek, börtönnépesség, létszám, költségek. Szabadságvesztéssel nem járó büntetések;

4. áldozattá válási felmérések és fiatalok bünelkövetők körében végzett „önbevallási” vizsgálatok (self-reported delinquency research – SRD method);

5. idősorok (1987–1993).

Az Adattár – gyakorlati megfontolásokból – a bűncselekményeknek és az elkövetőnek csak egy részével foglalkozik. Ezek: emberölés (összesen és befejezett), testi sértés, lopás (összesen és gépjármű-, valamint kerékpárlopás), rablás (összesen és fegyveres elkövetés), betörés (összesen és lakásbetörés), kábítószerrel visszaélés (összesen és forgalmazás). Az egyes országokban elkövetett bűncselekmények számán kívül tartalmazza azok 100 000 lakosra számított arányszámát is. Már Hacker Ervin felhívta a figyelmet, hogy a „...leghelyesebb, ha a kriminalitást 100 000 büntetőjogilag felelős korban lévő egyénre számítjuk, ami által a nemzetközi összehasonlítások megbízhatóbbakká válnak.” [39] A vétőképeség korhatárait azonban a különböző országok joga egymástól eltérően határozza meg, az így számított arányszámok összevetése nehezen hozna értékelhető eredményt. Fontosabb lenne az egyes országok demográfiai rétegződését figyelembe venni, hiszen „... nem közömbös, hogy az alapul vett 100 000-es néptömegnek milyen a nembeli és korbéli megoszlása. Közismert ugyanis, hogy a nők bűnözése általában jóval alatta marad a férfiakénak, és hogy a 16–45 év közötti korosztálynál fordul elő a legtöbb bűncselekmény; így, ha a férfiak és az említett korúak számában a két összehasonlítandó 100 000-es néptömeg között jelentős eltérés van, úgy ez a körülmény a mutatkozó eredményt irreálissá teszi”. ([1] 5.old.) A férfiak/nők aránya az európai országokban feltehetőleg nem túl nagy eltérést mutat, az elkövetett bűncselekményeknek korosztályok szerinti kimutatása nehezen kezelhető adattömeget eredményezne. Nem gondolom azonban, hogy ezeknek az adatoknak a figyelmen kívül hagyása valóban „irreálissá” tenné az összehasonlítást.

A statisztikai rendszer további fejlesztésénél meggondolandó a korcsoportos bontás, mivel a 100 000 lakosra számított arányszámok, ha nem is teszik irreálissá a megállapításokat, de az összehasonlításnak mégis csak „nagyon nyers eszközei”, amelyeket finomítani lehet azáltal, hogy „...a bűnözők vagy az elítéltek számát mindig csak közvetlenül azzal a tömeggel állítsuk viszonyba, amelyből kikerülhetnek”. [33] Az összehasonlítás megkönnyítése érdekében a költségekkel kapcsolatos adatokat az Adattár táblázatai nemcsak az országok nemzeti valutáiban, hanem ECU-ra átszámítva is tartalmazzák. Az Adattár tervezete a szakértői csoportban részt vevők országainak (Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Magyarország, Németország, Svájc, Svédország) statisztikáját mutatta be, majd mivel egyes szakértők megfelelő információkkal rendelkeztek néhány más országra vonatkozóan is, az adatszolgáltatás kiterjedt Belgiumra, Észak-Írországra, Írországra, Olaszországra és Skóciára is. A jövőben a kört tovább kívánják bővíteni.

Ismeretesek azok a régebbi és újabb keletű kételyek, melyek a büntetőjogi normák különbözősége miatt zárják ki a nemzetközi bűnügyi statisztikai adatok összehasonlíthatóságát. „Az általános fenntartások legalább olyan kárt okoznak a kriminológiának, mint a kérdéses adatok kritika nélküli elfogadása. Amennyiben a kriminológia végső célja az elmélet ellenőrzése, akkor a hamis hipotézis elvetéséhez természetesen adatokra kell támaszkodni. Adatok nélkül egyetlen, még oly rokkant vagy teljesen abszurd elméletet sem lehet hitelétől megfosztani. Minél kevesebb adattal rendelkezünk, annál tovább élnek az

elméletek. Ebben az értelemben az adatok túlzóan kritikus elvetése elkerülhetetlenül vezet a hamis elmélet kritikátlan elfogadásához.” [34]

A probléma megoldása érdekében a Szakértői Bizottság előtt két lehetőség állt: *a)* valamilyen módon homogenizálni az adatokat; *b)* segítséget nyújtani az adatok értékeléséhez kiegészítő információk közzétételével.

Az adatok homogenizálása csak néhány esetben bizonyult járható útnak. Például a magyar statisztika külön kezeli a garázs vagy egy tárolóhelyiség feltörése útján eltulajdonított gépjárműveket, a legtöbb európai ország pedig nem tesz ilyen különbséget, és együtt adja meg az eltulajdonított gépjárművek mennyiségét. Itt nem okozott gondot a magyarországi adatokban is összeadni az ellopott és betörés útján eltulajdonított gépjárművek számát.

Több országban az emberölések számában bennfoglaltatnak a halált okozó testi sértések adatai is. Az összeadás művelete itt sem lenne nehéz, de ijesztően megemelné az emberöléseknek az adott ország közbiztonsági állapota értékelésénél már megszokott szintjét. Az Adattár az értékelést azzal segíti, hogy minden tárgyalt tényállásnál ad egy meghatározást, majd pedig táblázatba rendezve közli, hogy az egyes országok adataiban milyen ehhez kapcsolódó elemek foglaltatnak benne, illetve vannak kizárva és ez utóbbiak adatai a statisztika más táblázatában fellelhetők-e vagy sem. A szándékos emberölés (más személy életétől megfosztása szándékosan) adatai magukban foglalják például az euthanáziát (kivételek: Olaszország) és az újszülött sérelmére elkövetett emberölést (kivételek: Németország, Norvégia), valamint a halált okozó testi sértést (kivételek: Franciaország, Németország, Magyarország, Hollandia, Skócia), nem tartalmazzák viszont az öngyilkosságban közreműködést (kivételek: Skócia, Svájc) és a magzatelhajtást.

Több országban (Olaszország, Észak-Írország, Svájc) – miként hazánkban is – a bűnügyi statisztika nem tartalmazza a „kriminális” szabálysértések (vagy más országokban: jelentéktelen vétségek) adatait, másutt viszont nincs ilyen megkülönböztetés. A magyar bűnügyi statisztikai irodalomban vitatták, hogy „...csak a büntetett megvalósító, társadalomra veszélyes magatartások tartoznak a bűnözés értékelésekor figyelembe vett jelenségek körébe, vagy azok is, amelyek szabálysértést képeznek?” [35] A nemzetközi összehasonlításnál ez a kérdés azért nem merül fel, mert „hozott anyagból” dolgozik, csak az értékelésnél tudja figyelembe venni az egyes államok törvényeit és joggyakorlatát.

A legszembetűnőbb és a jogszabályi meghatározások figyelembevétele nélkül nem is értelmezhető eltéréseket a testi sértés statisztikai adatai mutatják. Gyakoriságuk (100 000 lakosra számítva): Írországban 31, Olaszországban 34, Svédországban 49, Magyarországon 70, Franciaországban 87, Hollandiában 151, Észak-Írországban 209, Németországban 310, Angliában és Walesben 391, Svédországban 475, Skóciában 911. Érthetővé válnak a különbségek, ha tudjuk, hogy Írországban, Észak-Írországban, Angliában és Walesben a fenyegetést is ide számítják, Németországban, Hollandiában, Skóciában és Svédországban fájdalom kiváltása – sérülés okozása nélkül is – testi sértésnek minősül, Észak-Írországban, Skóciában, Angliában és Walesben a szexuális indítékú támadásokat is ide sorolják. Az adatok összehasonlítását és értékelését minden adatnál megkönnyítheti az egyes országok egyéb jogszabályi meghatározásainak az összehasonlítása. Például fiatalkorú a francia, az olasz és a svájci jog szerint a 18 év alatti személy, míg Angliában és Walesben a 12–17 év, Németországban a 8–18 év, Hollandiában a 12–17 év, Svédországban a 15–17 év közöttiek számítanak fiatalkorúaknak.

A rendőri létszám nemzetközi összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy Franciaország és Svájc adatai magukban foglalják a „határőrség”, Svájc pedig még ezen kívül a pénzügyőrség adatait is. Franciaországban, Svédországban és Svájcban a rendőri létszámhoz sorolják a „nem teljes munkaidős tiszteket” (önkéntes segítők) is.

Legalább ilyen fontos a statisztikai fogalmak, adatszolgáltatási és számbavételi módszerek ismerete. Több ország rendőrségénél (Anglia és Wales, Írország, Hollandia, Észak-Írország, Skócia, Svédország) úgynevezett „input” (bemeneti), másoknál (Franciaország, Németország, Magyarország, Olaszország, Svájc) viszont „output” (kimeneti) adatfelvételt rendszeresítettek. Az input statisztikánál az ügyre vonatkozó adatokat a rendőrségi eljárás elején, az esemény nyilvántartásba vételével egyidőben veszik számba, az output rendszerben a rendőrségi eljárás végén, az ügynek az ügyészség részére történő átadásakor töltik ki az adatlapokat, sőt van olyan ország is, amelyben erre csak az ügyészség ügydöntő határozata után kerül sor. Mindkét eljárásnak vannak előnyei és hátrányai, az adatok összevetésénél is figyelemmel kell lenni erre. Például az input statisztikájú országokban jóval kevesebb vagy teljesen hiányzik a halált okozó testi sértés, hiszen annak elhatárolása az emberöléstől csak a beszerzett bizonyítékok alapján, vagyis az eljárás későbbi szakaszában lehetséges. Általában is elmondható, hogy az input statisztika adatai magasabbak, mint az output statisztikáé, mivel tartalmazzák azoknak az eseményeknek az adatait is, amelyekről az eljárás folyamán derül ki, hogy nem merítették ki bűncselekmény tényállását.

Majdnem minden európai országban (egyes svájci kantonok kivételével) nyilvántartási szabályzat határozza meg a statisztikai adatfelvételt. Sok esetben az ilyen előírásoknak is nagy befolyásuk van a statisztikai adatokra. Például a büntető törvények általában nem ismerik a „betörés” vagy „betöréses lopás” tényállását (kivétel: Hollandia), csak a lopás különböző minősítő körülményei között fogalmazzák meg olyanokat, amelyek a betöréssel kapcsolatosak (zár feltörése, megrongálása stb.). Így azután a betörésként számba veendő tényállásokat a bűnügyi statisztikai utasítások határozzák meg, méghozzá egymástól igen eltérő módon. Betörésnek számít a gépkocsi feltörése a benne lévő értékek eltulajdonítása céljából Hollandiában, Németországban és Olaszországban, a katonai objektumokban történt betörések nem szerepelnek a német, a holland, az észak-ír és a skót bűnügyi statisztikában. Parkolóóra feltörése betörésként kerül nyilvántartásba Hollandiában és Svédországban, álkulcs használata nem minősül betörésnek Olaszországban, Észak-Írországban, Angliában és Walesben.

Nem egyszerű a halmazati és a folytatólagosan elkövetett bűncselekmények statisztikai számbavételének szabályai között eligazodni. A legtöbb államban halmazat esetében csak a legsúlyosabb bűncselekményekről állítanak ki statisztikai lapot, de Olaszországban, Skóciában, Svájcban minden egyes bűncselekményről számot kell adni a statisztikában.

A folytatólagosan elkövetett bűncselekmények egynek számítanak Angliában és Walesben, ha már regisztrálásukkor nyilvánvaló folytatólagos jellegük, Németországban a sorozat-bűncselekmények egynek számítanak, ha sértettjük azonos személy volt, különböző sértettek ellen elkövetett bűncselekmények külön-külön statisztikai egységet képeznek. Olaszországban minden egyes bűncselekmény külön kerül nyilvántartásba. Svájcban alapvetően a jelentősebb súlyú bűncselekményt veszik csak statisztikai nyilvántartásba, kábítószerezéssel való visszaélésnél a többszörös forgalmazás egyetlen folytatólagosan elkö-

vetett bűncselekménynek számít, de, ha a bűncselekményt többfajta kábítószerrel követék el, akkor azokat külön-külön cselekményként kell számítani.

A halmazati és folytatólagos bűncselekmények elkövetőit is eltérő módon veszik számba az egyes országokban. Általános szabály, hogy a külön-külön számba veendő bűncselekmények közös elkövetőit szintén külön veszik számba minden egyes bűncselekménynél, de az összesítésnél, az „összes elkövető” kategóriában ennek ellenére is csak egyszer szerepel. Svédországban akkor számít ugyanazon személy egy elkövetőnek, ha bűncselekményeit ugyanabban az évben, Németországban pedig, ha ugyanabban a tartományban követte el.

Az elkövetők (gyanúsítottak) és elítéltek kategóriáján kívül az Adattár kimutatásokat közöl az „elmarasztalt” személyekről is. Ezeken nemcsak az elítélteket, hanem az ügyészségek által megrovásban vagy pénzbüntetésben részesítetteket is érti. Különösen széles diszkrecionális jogkörrel rendelkeznek az ügyészek azokban az országokban, amelyeknek büntető eljárása elismeri az opportunitás elvét. Hollandiában az ügyészség az ügyek 20 százalékát szüntette meg büntetőpolitikai megfontolásból és további 23 százalékát pedig azért nem továbbította a bíróságnak, mert saját jogkörében alkalmazott szankciót. Ügyészségi tevékenységi statisztikával csak Magyarország, Svájc és Svédország rendelkezik.

Az Adattár tervezete csak két hosszabb idősort bemutató táblát tartalmaz. A felmérések rendszeressé válásával azonban lehetőség fog nyílni trendek számítására is. Ehhez már hasznos lenne figyelembe venni a demográfiai adatok trendjét is, hiszen nem mindegy, hogyan alakul az egyes országok lélekszáma és ezen belül a vétőképesek, illetve a bűnözés szempontjából legaktívabb korosztályok aránya. Ennek annál nagyobb a jelentősége, mert a statisztikai adatok tanúsága szerint „...a bűnözés kor és nem szerinti struktúrájában meglepő stabilitás mutatkozik”. [36]

Tekintettel kell lenni továbbá a jogszabályi változásokra is, mivel „...a jog fogalomrendszerének megváltozása érinti a statisztikai rendszer által leírható jelenségek körét. A kriminálstatisztikában ezért nem kézenfekvők az olyan értelemben társadalmilag homogén idősorok, mint a társadalomstatisztika más ágaiban”. [37] Figyelembe kell venni az esetleges közkegyelmi törvényeket is. Ez utóbbiak „...általában szelektívek, ezért nemcsak a bűnözés mennyiségi adatait érintik, hanem megváltoztatják annak morfológiai összetételét is”. [38]

Az Adattárból feltehetőleg több, ma is érvényes következtetést lehet levonni, mind a nyugat-európai országok bűnügyi helyzetére, mind Magyarországra és a többi közép- és kelet-európai országra. Ebben a térségben ugyanis 1990 óta igen nagy változások következtek be. Néhány adatra azonban talán így is érdemes felhívni a figyelmet.

A kiemelt bűncselekmények száma az utóbbi években – kevés kivétellel – egész Európában emelkedett. (Lásd az I. táblát.)

A bűncselekmény elkövetése miatt elmarasztaltak 100 000 lakosra számított aránya szerint (300 alatt) Magyarország Norvégiával, Olaszországgal és Svájjal a legkedvezőbb csoportba sorolt államok közé került. Közepesnek minősül e mutató szerint (300–400) Franciaország, Németország, Írország és Észak-Írország. Magasabb a 100 000 lakosra jutó elmarasztalt személyek száma Angliában és Walesben, valamint Hollandiában, Skóciában és Svédországban. Nem ilyen kedvező a kép, ha az egyes bűncselekményeket nézzük. Az elkövetett emberölés, rablás és erőszakos közöszlész miatt

elmarasztaltak gyakorisági mutatói hazánkban a legmagasabbak között vannak. Ugyanakkor az emberölés elkövetéséért kiszabott végrehajtható szabadságvesztés aránya szerint Magyarország a nyolcadik, az erőszakos közösülés miatt kiszabott ítéletek aránya szerint pedig a hatodik helyet foglalja el. Viszont Európában nálunk a leghosszabb a szabadságvesztés átlagos időtartama. A fogvatartottak létszáma Magyarországon csökken (1986 végén 23 678; 1990 végén 12 319), de a 100 000 főre jutó számuk még így is kiemelkedően magas. (Magyarország 110, Ausztria 88, Németország 79, Svédország 63, Norvégia 59, Hollandia 48.)

I. tábla

Bűncselekmények Európában, 1990–1993
(százalék)

Bűncselekmény típusa	A bűncselekmények				Magyarországon (emelkedés, illetve csökkenés)
	átlagos	legmagasabb	legnagyobb		
			emelkedése		
Emberölés összesen	39	Hollandia 73	Svájc 18		+45,0
Emberölés kísérlete	19	Hollandia 77	Svájc 5		+40,0
Erőszakos közösülés	26	Írország 61	Svájc 20		-12,0
Rablás	21	Anglia és Wales 60	Svédország 0		+ 0,6

Egész Európában egyre gyakrabban szabnak ki a bíróságok alternatív büntetéseket. Tehát nem a bűnözés alakulása, hanem a büntetési politika változása miatt csökken a börtönbe kerülők száma (kivétel: Spanyolország és Írország), és mégis túlszűfoltak a börtönök. A látszólag ellentmondó tendenciának az az oka, hogy egyrészt nő az eljárások időtartama, és ennek megfelelően a letartóztatottak hosszabb ideig várnak a jogerős ítéletre, másrészt a jelentősebb súlyú bűncselekmények hosszabb szabadságvesztésre ítélt elkövetői kerülnek be a büntetés-végrehajtási intézményekbe. [39] Ugyanilyen irányban hat a halálbüntetés eltörlése is. A börtönök túlszűfoltságát nem a rövid tartamú szabadságvesztés felfüggesztése vagy alternatív büntetéssel történő helyettesítése, hanem a hosszú időtartam korlátozása tudná megszüntetni. Ennek megvalósítása érdekében, még az Egyesült Államokban bevezetethez hasonló ítélkezési irányelvek kiadásának gondolata is felmerült. [40] A szabadságvesztés időtartama szerint Magyarországon, Németországban és Franciaországban kemény, Észak-Írországban, Belgiumban, Angliában és Walesben közepesen szigorú, Norvégiában, Svédországban és Hollandiában pedig enyhe az igazságszolgáltatás. [41]

A pénzügyi ráfordítások terén Magyarország igen szerény helyet foglal el. Hazánk minden lakosa egy év alatt 14 ECU-t költött a rendőrségre, míg Angliában és Walesben 132, Svédországban 134, Skóciában 135, Svájcban 198 ECU-t. A magyar ügyészség 10,5 millió, a svéd 53 millió ECU-ba került egy év alatt. A büntetés-végrehajtási intézmények fenntartása a magyar állampolgároknak átlagosan 5 ECU-jébe kerül évenként, a középső csoportba tartoznak: Franciaország, Hollandia, Írország, Skócia, Svájc, Anglia és Wales (15–37 ECU), a legtöbbet költenek az állampolgárok a büntetés-végrehajtásra Svédországban és Észak-Írországban (39–106 ECU).

AZ ADATOK ELLENŐRZÉSE

Az adatok ellenőrzésének egyik módja a bűnügyi statisztika szembesítése más forrásokból származó információkkal. Az Adattár az emberölések bűnügyi statisztikájával párhuzamosan közli a halálloki statisztika adatait. A magyarországi adatok egyértelműen mutatják az ilyen szembesítés hasznosságát, és a két statisztika összesített adatainak viszonylag közeli értékei kölcsönösen igazolják egymás valódiságát. (Lásd a 2. táblát.) A halálloki statisztika adatai az elkövetési módok kegyetlenségének erősödését jelzik.

2. tábla

Az elhúnytak száma az egyes erőszakos halállokok szerint*

Bűncselekmény	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.
	évben					
	Halálloki statisztika					
E 960 Verekedés, dulakodás, nemi erőszak	86	83	110	122	132	149
E 961 Maró vagy égető anyagokkal elkövetett (kivéve E 962)	1	2	–	–	–	1
E 962 Mérgezéssel elkövetett	2	1	4	4	1	–
E 963 Akasztás és zsinageles	24	26	28	29	33	21
E 964 Elmerülés (vízbefojtás) által elkövetett	2	–	4	–	2	3
E 965 Lőfegyverrel és robbanó anyaggal elkövetett	5	10	5	3	18	20
E 966 Vágó és szúró eszközökkel elkövetett	85	98	110	98	179	159
E 967 Gyermekgyilkosság	18	22	8	7	7	3
E 968 Egyéb és k. m. n. módon elkövetett	42	41	38	48	46	57
E 969 Más személy által szándékosan okozott sérülés késői hatása	1	–	1	–	–	1
<i>Összesen</i>	266	383	308	321	418	414
	Bűnügyi statisztika					
Szándékos emberölés (befejezett)	203	206	191	201	307	307
Gondatlan emberölés	52	25	36	27	37	31
Halált okozó testi sértés	68	56	70	96	95	94
<i>Összesen</i>	323	287	297	324	439	432

* A IX. Nemzetközi Betegségi és Halálloki Részletes Névjegyzék alapján.

Forrás: Demográfiai évkönyv. Magyarország népesedése. KSH. Budapest. 1987, 1988 ... stb.

A KRIMINOLÓGIAI–SZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉSEK ADATAI

A bűnügyi statisztika adatait a kriminológiai–szociológiai felmérések kiegészítik és új információkkal látják el. Az Adattár a visszaeső bűnözéssel foglalkozó 14 tanulmány összefoglalását és három kriminológiai–szociológiai felmérés eredményeit teszi közzé.

Az egyes országokban rendszeresen tanulmányozzák a „bűnöző karriereket”, gyűjtik a visszaeső bűnözők életútjának adatait. Az Adattárban feldolgozott tanulmányok közül különösen érdekes az Angliában és Walesben végzett felmérés eredménye. Megvizsgálták 10 000 szabadságvesztésre és 8 000 szabadságvesztéssel nem járó büntetésre ítélt további életét. Visszaesésnek azt tekintették, ha az elítéltet két éven belül elkövetett súlyosabb bűncselekményért újra elítélték. A felmérés legfontosabb tapasztalatai:

a) a visszaesés legfontosabb előjelzője a büntetett előélet: minél több bűncselekményt tartalmaz az előélet, annál nagyobb a visszaesési ráta;

b) a kiszabott büntetés jellegének nincs lényeges hatása a visszaesési rátára;

c) néhány igen súlyos bűncselekmény után alacsony a visszaesési ráta, nincs egyértelmű kapcsolat az elkövetett bűncselekmény súlyossága és a visszaesési ráta között.

Az európai áldozattá válási felmérések tapasztalataiból néhány Magyarországgal kapcsolatos adat ismertetésére szorítkozunk. Arra a kérdésre, hogy az utóbbi évben ellopták-e járművét, 1991-ben igennel válaszolt a megkérdezett magyarországi lakosok 3,8 százaléka. Ez jóval magasabb arány, mint a többi európai országban (Anglia és Wales 2,8, Olaszország 2,7, Franciaország 2,4, Svédország 1,7, Hollandia 0,4 százalék). Ezen a téren a többi közép- és kelet-európai ország sértetté válási mutatói is jobbak a miénknél (Cseh Köztársaság 0,6, Észtország 0,7, Lengyelország 0,6, Szlovákia 1,0, Szlovénia 0,3 százalék). Ugyanebben a felmérésben a betörésre (1,4 %) és különösen a rablásra (0,1 %) vonatkozó válaszok szerint hazánk Európa egyik legjobb közbiztonságú országa. Az utóbbi öt évben a sérelmükre elkövetett testi sértéseknek 27 százalékát, rablásoknak 44 százalékát, gépjárműlopásoknak 93 százalékát, kerékpárlopásoknak 52 százalékát, betöréseknek 76 százalékát jelentették a megkérdezett magyarországi lakosok a rendőségnek. A feljelentési készség szerint az európai középmezőnyben van a helyünk.

A nyugat-európai országokban, továbbá a Cseh Köztársaságban és Magyarországon, 1994-ben kisebb (10 alkalmazottig) és nagyobb (11 és több alkalmazott) üzletek tulajdonosait kérdezték telefonon a sérelmükre 1993-ban elkövetett bűncselekményekről. [42] A legsúlyosabb kép a cseh kereskedők válaszaiból rajzolódott ki. Ott a kis üzletek tulajdonosainak 56,1, a nagyobb üzletekének pedig 84,4 százaléka mondta magát üzleti lopás, 26,5 és 48,8 százalék betörés, valamint 30,2 százaléka, illetve 28,8 százaléka vesztegetés és zsarolás védelmipénz-zsarolás károsultjának. Nem sokkal jobbak a magyarországi adatok sem. A magyarországi kis boltok 73,8, a nagyobb boltok 90,8 százalékában fordult elő egy év alatt üzleti lopás. Betörést a kisebb kereskedelmi egységek tulajdonosai 21,7 százalékának, a nagyobbak 30,8 százalékának sérelmére követtek el, vesztegetést vagy védelmi pénzt követeltek 17,1, illetőleg 9,2 százalékuktól. A kisebb üzletek tulajdonosainak 34,0, a nagyobbak 41,5 százaléka nyilatkozott meglehetősen a magyar rendőrség teljesítményéről. Ez nagyjából megfelel a lakossági átlagnak (39 %), az összehasonlítás azonban nem teljesen korrekt, mert az általános lakossági felmérés 1990-ben volt.

A fiatalok körében végzett „önbevallási” vizsgálat ma még kiforratlan, de a nyugat-európai kriminológusok nagy reményeket fűznek hozzá. Tizenegy európai országban 14–21 éves fiatalokat kérdeztek meg az 1992-ben általuk elkövetett bűncselekményekről és egyéb tettekről (szökés otthonról, iskola- és munkakerülés, viteldíjfizetés nélküli utazás, rablás, kemény drog eladása). A véletlenszerűen kiválaszt-

tott minta elég nagy volt (országanként 1000–2000 fő), a kérdéseket egységesen dolgozták ki. [42] Magyarország a felmérésben nem vett részt. A legtöbb bűncselekményről a svájci fiatalok számoltak be, akiknek 33,5 százaléka követett el tulajdon elleni cselekményt és 29,1 százaléka alkalmazott erőszakot, 20,9 százaléka használt kábítószer, 17 százalék vett részt vandál rongálásban.

*

A magyar bűnügyi statisztika rendszere kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját. Az Adattár tábláiban a „Magyarország” sorban viszonylag kevésszer szerepel a „nincs adat” egyezményes jele. Rendszeresen csak az igazságszolgáltatási statisztikában és ott is csak abban az esetben jelenik meg, amikor a cselekmények törvényi minősítése eltér a rendőrségi–ügyészségi statisztika kriminológiai jellegű besorolásától (betörés, gépjárműlopás stb.). Az egységes rendőri–ügyészi statisztikai rendszer megalkotása és bevezetése „...igazságügyi statisztikánk történetében új korszakot nyitott...” [43], csak sajnálni lehet, hogy a fejlődés megakadt és nem folytatódott az igazságügyi statisztika integrálódásával. Már 1968-ban tárcaközi munkabizottság alakult az egységes (rendőrségi, ügyészségi, bírósági) kriminálstatisztikai rendszer kidolgozására és bevezetésnek előkészítésére. [44] Azt várták tőle, hogy „...végérvényesen megoldja majd a tárgyat képező társadalmi jelenségek pontos statisztikai mérését és elemezhetőségét”. [45] Sajnos, az egységes rendszer mind a mai napig nem jött létre. Az egységes adatszolgáltatási és -feldolgozási rendszer, valamint az adathomogenizálás emeli a statisztika megbízhatóságát. [46]

A magyar büntetőbírósági statisztika „...történelmi érdeme, hogy Európában az elsők között – több mint száz évvel ezelőtt – kezdte meg az adatok gyűjtését, (kézi) feldolgozását és az azokról történő intézményes tájékoztatást”. [47] Az európai bűnügyi statisztikai rendszerbe való bekapcsolódásunk a továbbiakban is biztosíthatja, hogy bűnügyi statisztikánk megbízható adatokkal támogassa a büntetőpolitika döntéshozóit, a bűnüldözés gyakorlati és elméleti szakembereit, és hozzájáruljon a bűnügyi tudományok fejlődéséhez.

A földfelszín űrhajóról készült felvétele nem mutatja ugyan a táj szépségeit, de segíti a hadműveletek tervezését. *J. Gratia* találó hasonlata szerint [48] ugyanilyen a nemzetközi bűnügyi statisztika, és ugyanúgy szükséges a bűnözés ellenőrzésének stratégiájához

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- [1] *Hacker Ervin*: A nemzetközi bűnügyi statisztika módszerei. Miskolc. 1938. 3. old.
- [2] *Balázs József*: A bűnügyi statisztika elméletének első felmerülése és kialakulása a statisztikai tudományban. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XVI. Fasciculus I. Szeged. 1969. 62. old.
- [3] *Kovácsics József - Dávid Gábor*: Statisztikai módszertan. BM Kiadó. Budapest. 1981. 198 old.
- [4] *Bonger, W. A.*: Over Criminelle statistiek. Een bejdrage tot haar theorie. *Tijdschrift voor strafrecht*. 1937. Reprint: *Bonger, W. A.*: Verspreide geschriften. De Arbeiderspers. Amsterdam. 1950. Hivatkozva: *Kommer, M. M.*: i.m. 1. old.
- [5] *Kommer, M. M.*: International comparison of crime and criminal justice statistics. Megjelent: *Improving Criminal Justice Statistics. National and International Perspectives*. Kriminologie und Praxis. (Szerk.: *Jehle, J-M. - Lewis, Ch.*) Schriftenreihe der Kriminologischen Zentralstelle. 15. köt. Eigenverlag Kriminologische Zentralstelle. Wiesbaden. 1995. 177 old.

- [6] *van Dijk, J. J. M. – Mayhew, P. – Killias, M.* : Experiences of crime across the world. Key findings from the 1989 International Crime Survey. Deventer. Kluwer. Boston. 1990.
- [7] Trend in crime and criminal justice, 1970–1985, in the context of socio-economic change. Result of the second United Nations survey of crime trends, operations of criminal justice systems and crime prevention strategies. United Nations. New York. 1992.
- [8] The cost of criminal justice. Trends. The global view of crime and justice. A special issue of the UNCJIN crime and justice letter. 1991. november. 2. old.
- [9] Profiles of criminal justice systems in Europe and North America. (Szerk.: *Kangaspunta, K.*) HEUNI publication. No. 26. Helsinki. 1995. 322 old.
- [10] *Joutsen, M.*: A report on the fourth colloquium on crime and criminal policy in Europe. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994. évi. 4. sz. 12. old.
- [11] *Halász Kálmán*: Az igazságügyi statisztika jelenlegi helyzete és lehetőségei. *Jogtudományi Közlöny*. 1978. évi 12. sz. 770–772. old.
- [12] *Borsi Zoltán – Halász Kálmán*: A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972. 422 old.
- [13] Kriminálstatisztika. (Szerk.: *Kovácsics József*.) BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség. Budapest. 1974. 165. old.
- [14] *Korinek László*: Latens bűnözés az NSZK-ban. *Jogtudományi Közlöny*. 1976. évi 1. sz. 47–48. old.
- [15] Tackling Crime. Home Office Research and Statistics Department. London. 1989. 4. old.
- [16] Information on the criminal justice system in England and Wales. Digest 2. (Szerk.: *Barclay, C.*) Home Office Research and Statistics Department. London. 1993. 11. old.
- [17] Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1986. 31. old.
- [18] *Korinek László*: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1988.
- [19] *Sajó András*: Az áldozattá válás 1986–87. évi vizsgálatának néhány tanulsága. *Belügyi Szemle*. 1989. évi 11. sz. 17–32. old.
- [20] *Korinek László*: Objektív biztonság – szubjektív biztonság – félelem. *Magyar Jog*. 1995. évi 6. sz. 321–326. old.
- [21] *Arnold, H. R. – Korinek, L.*: Victimization, attitudes towards crime and related issues: comparative research results from Hungary. *Teske, R. H. C. – Arnold, H. R.*: A comparative victimization study in the United States and the Federal Republic of Germany: a description of the principal result. Megjelent: Victims and criminal justice. Vol. I. (Szerk.: *Kaiser, G. Kury, H. – Albrecht, H.-J.*) Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht. Freiburg. 1991. 99–121. old.
- [22] *van Dijk, J. M. – Mayhew, P. – Killias, M.*: Experiences of crime across the world. Deventer. Kluwer. 1990.
- [23] Understanding crime: Experiences of crime and crime control. Acts of the international conference. Rome. 1992. november 20-28. (Szerk.: *del Frate, A. A. – Zvekic, U. – van Dijk, J. J. M.*) UNICRI. Rome. 1993.
- [24] A rendőrségről. II. rész. *Rendészeti Szemle*. 1991. évi 4. sz. 40. old.
- [25] *van Dijk, J. J. M. – Mayhew, P.*: Criminal victimization in the industrialized world. Key findings of the 1989 and 1992 international crime surveys. Directorate for crime prevention. Ministry of Justice. The Netherlands. 1992. 44. old.
- [26] A rendőrségről. I. rész. *Rendészeti Szemle*. 1991. évi 3. sz. 42. old.
- [27] *Kövér Ágnes*: Ítélezési és büntetés-végrehajtási politika. *Ügyvédségi Értesítő*. 1993. évi 3. sz. 25–33. old.
- [28] *Kury, H.*: The influence of the specific formulation of questions on the results of victim studies. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994. évi 4. sz. 47–68. old.
- [29] *Wetzels, P. – Ohlmacher, T. – Pfeifer, Ch. – Strobl, R.*: Victimization surveys: recent developments and perspectives. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994. évi 4. sz. 14–35. old.
- [30] *Szabó András*: A büntetőjog reformja. Budapest. G & G Kiadó. 1992. 54. old.
- [31] *Balázs József*: A bűnözési statisztika koncepciójának kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*. 1970. évi 8. sz. 412–418. old.
- [32] *Borsi Zoltán*: A statisztika-tudomány és az igazságügyi statisztika néhány problémája. *Jogtudományi Közlöny*. 1971. évi 3–4. sz. 138–147. old.
- [33] *Heller Farkas Tamás*: A „bűnözési földrajz” elvi és módszertani problémái. *Jogtudományi Közlöny*. 1963. évi 8. sz. 451–460. old.
- [34] *Hoóz István*: A hivatalos bűnügyi statisztika adatai felhasználásának néhány problémája. *Jogtudományi Közlöny*. 1964. évi 1. sz. 30–44. old.
- [35] *Killias, M.*: The European criminal justice sourcebook project. Megjelent: Improving criminal justice statistics. National and international perspectives. Kriminologie und praxis. (Szerk.: *Jehle, J.-M. – Lewis, Ch.*) Schriftenreihe der Kriminologischen Zentralstelle. Eigenverlag Kriminologischen Zentralstelle. Wiesbaden. 1995. 203. old.
- [36] *Dávid Gábor*: Hozzászólás „A bűnözés értékelése” c. cikkhez. *Belügyi Szemle*. 1967. évi 12. sz. 63. old.
- [37] *Miltényi Károly*: A kriminálstatisztikában alkalmazott mérések eredményei. Megjelent: Kriminálstatisztika és kibernetika. (Szerk.: *Dávid Gábor*.) BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség. Budapest. 1976. 84. old.
- [38] *Vavró István*: A bűnözési gyakoriság területi különbségei. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 4-5. sz. 355–366. old.
- [39] *Vavró István*: A demográfiai-társadalmi tényezők és a bűnözés kapcsolata. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 1. sz. 35–45. old.
- [40] *Tournier, P.*: The custodial crisis in Europe. Inflated prison populations and possible alternatives. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994. évi 4. sz. 89. old.
- [41] *Kuhn, A.*: What can we do about prison overcrowding? *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1994. évi. 4. sz. 104. old.
- [42] *van Dijk, J. J. M. – Mayhew, P.*: International survey of crimes against businesses. Interview. Amsterdam. 1994. 447–478. old.

- [43] Delinquent behaviour among young people in the Western world. First results of the international self-report delinquency study. RDC. (Szerk.: *Junger-Tas, J. – Terlouw, G.-J. – Klein M. W.*) Ministry of Justice of the Netherlands and Kugler. Amsterdam and New York. 1994. 370–385. old
- [44] *Dávid Gábor*: Számítástechnika és kriminálstatisztika. *Jogtudományi Közlöny*. 1975. évi 1. sz. 32–35. old.
- [45] *Borsi Zoltán*: Néhány kriminálstatisztikai megjegyzés. *Jogtudományi Közlöny*. 1972. évi 7. sz. 320–325. old.
- [46] *Jehle, J.-M.*: Improving criminal justice statistics – needs and prospects. Megjelent: *Improving Criminal Justice Statistics. National and international perspectives. Kriminologie und praxis.* (Szerk.: *Jehle, J.-M. – Lewis, C.*) Schriftenreihe der kriminologischen Zentralstelle. Eigenverlag Kriminologischen Zentralstelle. Wiesbaden. 1995. 18. old.
- [47] Számítástechnika és a jog. (Szerk.: *Borsi Zoltán – Baturin, J. M.*) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1989. 270 old.
- [48] *Gratia, J.*: International prospects for statistics and criminality. Megjelent: *Improving Criminal Justice Statistics. National and international perspectives. Kriminologie und praxis.* (Szerk.: *Jehle, J. M. – Lewis, Ch.*) Schriftenreihe der Kriminologischen Zentralstelle. Eigenverlag Kriminologische Zentralstelle. Wiesbaden. 1995. 193. old

TÁRGYSZÓ: Bűnözésstatisztika. Nemzetközi összehasonlítás.

SUMMARY

The article is largely based on the Draft model of the European Sourcebook of crime and criminal justice statistics, drawn up under the auspices of the Council of Europe by a group of specialists: Martin Killias (chair, CH), Gordon Barclay (UK), Hanns von Hofer (S), Jörg-Martin Hehle (D), Imre Kertész (H), Max Kommer (NL), Chris Lewis (UK) Pierre Tournier (F) and Wolfgang Rau (Secretariat).

Comparison of crime level in different countries is difficult, because of the incompatibility of national crime statistics. There exist in each country different legal circumstances such as the different criminal law, criminal procedure and criminal justice system. The definitions of crimes can be much wider in one country than in the other, there are big differences in the rules by which multiple offences are counted and the figures of the statistics are affected by the statistical routines, especially by the point of time of recording (input statistics – output statistics).

The article gives an overview of these factors and information about taking them into consideration by comparative analyse of level and trends of criminality.

A VÁLLALKOZÓI ÉRDEKCSOPORTOK A FEJLETT PIACGAZDASÁGBAN*

FUTÓ PÉTER – KNÁB MAGDOLNA

Az érdekcsoportok tanulmányozása a politikatudomány részét alkotja mint a pártok, az államszervezet vagy a politikai élet bármely más formája. Az érdekcsoportokat általában úgy szokták definiálni mint a kormánytól külön álló szervezeteket, amelyek gyakran közeli együttműködésre lépnek a kormányzattal, fő céljuk a kormányzati politika megváltoztatása, befolyásolása. A pártok és az érdekcsoportok között az a legnagyobb különbség, hogy az érdekcsoportok viszonylag kevés, az adott réteg számára fontos ügygel foglalkoznak, továbbá anélkül próbálják befolyásolni a kormányt, hogy át kívánják venni a kormányzati felelősséget. Az érdekcsoportok szervezetei intézményesített kapcsolatot létesítenek egyfelől a kormányzat vagy az állam, másfelől a társadalom főbb rétegei, szektorai között. [1] Az érdekcsoportok tagjai lehetnek természetes személyek, vállalatok, önkormányzatok és egyéb érdekcsoportok.

Szokásos felosztás alapján megkülönböztetnek gazdasági és nem gazdasági, azaz politikai, társadalmi és kulturális ügyekkel foglalkozó érdekcsoportokat. A gazdasági érdekcsoportok szokásos felosztása a munkaadói szövetségekre, a szakmai és ágazati szövetségekre, a kereskedelmi és ipari kamarákra, a vállalatnagyság szerinti vállalkozói szövetségekre, továbbá a szakszervezetekre, valamint mindezek regionális, nemzeti és nemzetközi csúcsszerveire (umbrella organizations) terjed ki. A nemgazdasági érdekcsoportok köre a különböző kulturális egyesületektől a kisebbségek, a nők, a környezetvédők és a fogyasztóvédők csoportjáig terjed.

Az érdekcsoportok alapvetően két fő tevékenységgel foglalkoznak.

1. Szolgáltatások:

a) tagjaik és külső személyek, vállalatok, intézmények számára speciális szolgáltatásokat nyújtanak. (például: tanácsadó rendezvények szervezése);

b) egyes, az államhoz szorosabban kötődő, közjogi státussal is felruházott érdekcsoportok – például a kereskedelmi és ipari kamarák a legtöbb európai, latin-amerikai és észak-afrikai országban – jelentős hatósági feladatokat vállalnak át a közigazgatástól (ilyenek például a nyilvántartások vezetése, engedélyezések).

2. Érdekképviseletet vállalják tagjaik érdekeinek politikai képviseletét a helyi és a központi állami szervek mellett.

*A dolgozat, mely egy nagyobb kutatás és tanulmány része a washingtoni Center for International Private Enterprise (CIPE) támogatásával készült.

Az állam hatalmi ágai szerint a politikai tevékenység a további részekre osztható:

- a) az érdekcsoportok megkísérelhetik befolyásolni a törvényhozást,
- b) a közigazgatási szervekkel együttműködve, sőt azokba beépülve átformálhatják a politika kidolgozását, sőt annak végrehajtását, megvalósítását is,
- c) egyre több országban nyílik mód arra is, hogy az érdekcsoportok törvényesen kikényszerítsék, hogy szempontjaikat a bíróságok döntéseiben is vegyék figyelembe.

Az érdekcsoportok tanulmányozása gyakran heves szenvedélyeket kelt. Egyesek attól félnek, hogy az érdekcsoportok kisebbségi érdekeket kényszerítenek a kormányzati politikára. Ez a gondolat egészen Rousseau-ig vezethető vissza. Más, az érdekcsoportok pozitív vonásait hangsúlyozó gondolkodók szerint az érdekcsoportok fékezhetik a többségnek a kisebbségek fölött gyakorolt diktatúráját. Ez a nézet a francia Tocqueville-ig vezethető vissza, aki a múlt század első felében elismerően szólt az amerikai demokráciáról annak kapcsán, hogy ott a polgárok más országokhoz képest gyakrabban gyakorolják politikai jogukat egyesületekbe szerveződve.

Sokan hangsúlyozzák az érdekcsoportok egyeztető szerepét: az állam és annak polgárai közé állva segítenek formálni és közvetíteni az egyén, a kisebb közösség és a nagyobb közösség érdekeit. Az érdekcsoportok optimista interpretációjának elméleti kerete az ún. pluralizmus. Ez a gondolkodási iskola összefoglalta azokat az érveket, amelyekkel igazolni lehet, hogy az érdekcsoportok a modern demokrácia kívánatos, sőt nélkülözhetetlen alkotórészei.

A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS SZEMPONTJAI

Az érdekcsoportok nemzetközileg számos fontos szempontból összehasonlíthatók. Az első ilyen szempont lehet az az attitűd, magatartás, amely az adott politikai kultúrában az érdekcsoportokkal kapcsolatban történelmileg kialakult. Az angol „common law” egészen más hagyományokat alakított ki, mint a római jog. Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban – a bejegyzéstől eltekintve – nem szükséges állami engedély érdekcsoportok és azok szervezeteinek megalakításához. Európa és Latin-Amerika legtöbb országában viszont ezek állami engedély nélkül nem működhetnek. Egyes politikai kultúrákban természetesnek találják, hogy a gazdaságban betöltött funkció szerint szerveződött érdekcsoportok (vállalkozók, munkavállalók) testületei nagy szerepet kapnak a szabályalkotásban és a politikai döntéshozatalban. Megint más politikai kultúrákban tartanak az ilyen fejleményektől, sőt az intézményfejlődés ilyen irányát lenézik és visszautasítják, mert a polgári forradalmak előtti feudális rendi országgyűlések visszatérését látják bennük.

Az érdekcsoportok kutatását motiváló legfontosabb kérdés sokáig az volt, hogy nem túlzottan nagy-e az ilyen szervezetek hatalma, és hogy az érdekcsoportjaik rendszere méltányos-e. Megfigyelték ugyanis, hogy a magasabb státusú társadalmi csoportok gyakrabban és hatékonyabban képviseltetik magukat érdekcsoportjaik segítségével. A témával általánosságban foglalkozó szakirodalom e csoportok következő sajátosságaival foglalkozik: felépítésükkel, szolgáltatásaikkal, munkastílusukkal, az állammal és a politikai pártokkal fenntartott kapcsolataikkal, valamint azzal a taktikájukkal, amellyel megpróbálják befolyásolni a politikaalkotást.

A gazdasági érdekcsoportokkal kapcsolatban feltehető egyik fontos kérdés az, hogy mennyire hatékonyan képviselik a társadalomban meglévő érdekeket a kormányzatnál. A múltban, egyes rendi jellegű társadalmakban, a gazdasági érdekcsoportok annyira erősek voltak, hogy ők maguk alakítottak kormányt, ezekben az esetekben nincs értelme közvetítésről beszélni.

További összehasonlítási szempont lehet, hogy az érdekcsoportok milyen magas taglétszámot érnek el. Egyes európai országokban a szakszervezeteknek közel 90 százalékos a taglétszáma. Más országokban, így az Egyesült Államokban még a munkaerő 20 százaléka sem szakszervezeti tag. Ugyanakkor az Egyesült Államok élen jár a nemzetgazdasági érdekcsoportok taglétszámsűrűsége szempontjából.

Fontos szempont az érdekcsoportok rendszerének egysége vagy éppen elaprózott és versengő jellege, töredezettsége. A tapasztalatok szerint a legtöbb országban az érdekcsoportok rendszere az államszervezeteknek többé-kevésbé tükörképe: töredezett államszervezetek mellett töredezett érdekcsoport-rendszer hajlamos kialakulni, és megfordítva: egységes, centralizált államszervezet egységes és centralizált érdekcsoport-rendszert szokott létrehozni.

Elemzési szempont lehet az érdekcsoportok taktikai jellege. Ahol a törvényhozás és a bíróság különösen erős, mint az Egyesült Államokban, ott az érdekcsoportok természetesen jelentős energiát fejtenek ki annak érdekében, hogy ezeket a szervezeteket befolyásolják. Itt a törvényhozók szellemi, anyagi és hatalmi befolyásolása nagyobb szerepet kap, mint a végrehajtó hatalom számára végzett szakértői és politikaalkalmazási munka. Ahol viszont a végrehajtó hatalom erősebb, ott az érdekcsoportok inkább arra specializálódnak, hogy a közalkalmazottakat győzzék meg érveik helyességéről. Az adminisztratív szervezeteknél alkalmazott legcélszerűbb technika a szakértői munka felajánlása a politikaalkalmazás különböző területein. Az államapparátus és az érdekcsoport közötti együttműködés elterjedt formája, amikor egy-egy érdekcsoport kísérletet tesz arra, hogy tagjai együttműködését megnyerje adott politika bevezetése során. A tagok önkéntes önkorlátozást fogadhatnak, melynek tartalma lehet például az egyik országból a másikba irányuló exportról való lemondás vagy olyan környezetvédelmi szabályok betartása, amelyeket egyelőre nem kényszerített ki semmilyen törvény.¹

Az érdekcsoportok taktikai alapvetően két csoportra oszthatók. Az együttműködő, „insider” politika során az érdekcsoportok részt vesznek a szabályok megalkotásában sőt gyakran ők fogalmazhatják meg azokat, továbbá gyakran segítenek azok végrehajtásának betartásában. A konfliktusos, „outsider” taktika akkor válik fontossá, amikor a hatalommal való kapcsolatfelvételnek nincs más módja, mint a demonstrációk, sajtókampányok, sztrájkok, beruházási bojkottok és más kényszerítő vagy gyakran fenyegető eszközök.

Ahol erős pártrendszer alakult ki, mint például Olaszországban, ott az érdekcsoportok nyíltan vagy rejtetten beépülnek a pártokba és azokon keresztül fejtik ki hatásukat. Sok országban a politikai pártok közvetítik a pénzt és a választói akarat nyomását egyfelől az érdekcsoportok, másfelől a pártok egyes jelöltjei között. Az érdekcsoportok és a pártok közötti viszony a szoros integrációtól a politikailag elkötelezett, de párttól független érdekcsoportokon keresztül egészen az apolitikus és párttól független érdekcsoportokig

¹Például a washingtoni székhelyű Chemical Manufacturers Association nevű vegyipari ágazati szervezet tagvállalatai önkéntesen tartanak be bizonyos környezetbarát szállítási és tárolási szabványokat.

terjedhet. A legtöbb nyugat-európai országban a szakszervezetek a szociáldemokrata pártok szoros szövetségesei, az üzleti érdekcsoportok pedig a polgáribb pártokat támogatják.

A 70-es évek végén sokan attól tartottak, hogy a politikai pártok elveszítik jelentőségüket az érdekcsoportok növekvő hatalma következtében. Ez a félelem azonban alaptalannak bizonyult. Az érdekcsoportok ugyanis a politikai érdekképviselő szempontjából a pártoknál alkalmatlanabb intézménynek bizonyultak. Legtöbb támogatójuk valamilyen politikától független okból támogatja őket. Általánosságban igaz, hogy minél nagyobb részt vállal a kormányzat valamilyen érdek (vagy annak ellenérdeke) érvényesítésében, annál nagyobb ösztönzést ébreszt ez a különböző társadalmi vagy gazdasági szereplők szervezett érdekcsoporttá történő szerveződéséhez.

Az érdekcsoport-rendszerek nemzetközi összehasonlításának egyik legfontosabb szempontja az, hogy mennyire és miként nőttek össze egymással egyfelől a gazdasági érdekcsoportok, másfelől az államszervezetek. Amikor a kormányzat és az érdekcsoportok együttműködése olyan szintet ér el, amelyben bizonyos kitüntetett érdekcsoportok egy egész társadalmi vagy gazdasági szektor képviselői jogát kapják meg a kötelezővé tett tagság intézménye révén, és ezért azok cserében részt vehetnek a politika formálásában és a szabályok betartásában, akkor az ilyen rendszert neokorporatistának szokták nevezni. A neokorporatizmus tehát olyan rendszer amelyben a politika különböző területeit – ám leginkább a gazdaságpolitikát – a kormányzat és a társadalom fő érdekcsoportjai (általában az üzleti érdekcsoportok és a szakszervezetek) közösen, partneri együttműködés keretében dolgozzák ki és hajtják végre. Az ilyen berendezkedésben ezeket a gazdasági érdekeket korlátozott számú érdekcsoport képviseli, amelyeket az állam engedélyezésével és elismerésével olyan jogokkal ruháznak fel, hogy ezeknek következtében az érdekcsoportok monopóliumra tegyenek szert érdekeik képviselése során.

A neokorporatizmus ellentéte a főleg az Egyesült Államokra jellemző pluralista berendezkedés, amelyet az államtól függetlenül alapítható, nem kötelező tagságon alapuló érdekcsoportok egymással és a tagokért való versengése jellemez. A pluralista rendszerekben a kormányokra olyan érdekcsoportok fejtenek ki hatást, amelyeknek hatalmát és jogállását a kormányok kevésbé képesek és akarják befolyásolni.

A politikatudományban a neokorporatizmus fogalmát azért vezették be, mert a korporatizmus fogalmát a huszadik századi német, olasz, spanyol és portugál diktatúrák érdekrendszerei lejáratták. Ezekben a rendszerekben a szakmai–tulajdonosi funkcionális csoportok képviselői szorosan összefonódtak az államapparátussal és az uralkodó párttal. Ezzel szemben a neokorporatizmus demokratikus, többpártrendszerű országokban, liberális, piacgazdaságon alapuló államokban valósult meg. De a pluralizmus bírálói is élnek a fogalmak megválasztásából adódó értékítélet lehetőségével, és a pluralizmust néha egyszerűen lobbizmusnak nevezik. [2]

Egy ország gazdasági érdekcsoportjainak és kormányzatának együttműködési stílusa hosszú történelmi fejlődés eredménye. A mai neokorporatista országok már nemzedékekkel ezelőtt is hajlandóságot mutattak az ilyen berendezkedésekre, és ugyanígy a pluralista szisztéma is erősen hajlamos a tartós fennmaradásra. Egy országban a neokorporatista berendezkedés kialakulásának esélyét a következő tényezők erősítik: erős osztályellentétek, viszonylag kis számú centralizált gazdasági érdekcsoport, erős

kompromisszumkészség az érdekcsoportok és a kormányzati hivatalnokok részéről, az ország exportra utaltságának magas foka, a gazdaságban betöltött szerep (munkavállalók, munkaadók) szerinti funkcionális képviselő elfogadottsága és végül a viszonylag centralizált államszervezet megléte.

Általánosan elfogadott tény, hogy Európában Ausztria, Svédország, Norvégia és Hollandia a leginkább neokorporatista országok. Nagy-Britannia rendszere közepes helyet foglal el a neokorporatizmus és az Egyesült Államokban megfigyelhető pluralizmus között. Németország és Olaszország rendszere is felmutatja a neokorporatizmus számos vonását. A neokorporatizmus szintje egyazon országban időről időre, sőt ágazatról ágazatra is különbözhet. Ez az ágazati különbség különösen az olyan országok esetében szembeszökő, amelyeknek gyakorlatilag nincs iparpolitikája, de a mezőgazdaságban a támogatások széles rendszerét működtetik. Ilyenkor előfordulhat, hogy míg a mezőgazdaságban kiépült a neokorporatista intézményrendszer (az állam által különleges jogokkal felruházott kamarák, termékutáni tanácsok stb.), addig az iparban ennek nincs nyoma. Ezért a politikatudomány egyik irányzata a neokorporatizmust mezoszintű, ágazati jelenségnek tartja, és számos tanulmány is született ebben a szellemben. ([3], [4])

Az összehasonlítás egyik fontos kérdése, amikor a kutatók azt vizsgálják, hogy melyik ország berendezkedése neokorporatistább, és az országokat mintegy elhelyezik a neokorporatizmus skáláján. [5] A politikatudományban évtizedek óta kutatás és vita tárgya, hogy mi a demokratikusabb, mi a célszerűbb: az állami szerveknek az érdekcsoportokkal fenntartott szorosabb vagy lazább, többé vagy kevésbé intézményesített, törvényekkel többé vagy kevésbé szentesített kapcsolata? Milyen mértékben járulhat mindez hozzá ahhoz, hogy egy ország kormányozható legyen? A neokorporatizmussal kapcsolatban sokáig az volt a legfőbb kérdés, hogy igazságos-e, demokratikus-e a politikába beleszólást adni olyan csoportoknak, amelyek nem választások útján kerültek hatalomra. Az igazságosság kérdését vetette föl az a kutatási irány is, amely azt vizsgálta, hogy az anyagilag erősebb, magasabb társadalmi státusú elit csoportok mennyivel nagyobb befolyást szerezhetnek, mint a szegényebb csoportok szervezetei. A 60-as évektől kezdve azonban új kérdés tűnt fel: vajon a neokorporatista vagy a pluralista berendezkedésű országok képesek stabilabb növekedésre, konfliktusmentesebb munkaügyi kapcsolatokra.

Az 1950-es, 1960-as és részben az 1970-es években úgy tűnt, hogy a neokorporatista berendezkedésű nyugati országok sikeresebben, a világgazdaság megrázkódtatásaitól védettebben építették gazdaságukat, mint a pluralistább Egyesült Államok. A neokorporatizmus hívei kimutatták, hogy az általuk helyesebbnek tartott rendszerben az érdekkülönbségeket könnyebben ki lehet békíteni, és hogy az összes munkaadót, munkavállalót felölelő érdekcsoportok nemcsak arra képesek, hogy a kormányokra nyomást gyakoroljanak, hanem arra is, hogy tagságukat rövid távú áldozatokra kényszerítsék a hosszabb távú érdekek elérése végett. A neokorporatista berendezkedés e szempontokból nézve hatékonyabbnak mutatkozott a háború utáni évtizedekben. A neokorporatista rendszerek szószólói ezért úgy gondolták, hogy ez a berendezkedés általában is sokkal inkább képes a nemzetközi gazdasági megrázkódtatások átvészelésére.

A szabályozással foglalkozó tanulmányok egész sora állította, hogy míg a neokorporatista rendszerben simán és konfliktusmentesen lehetett elérni a kormányzati célokat (így a környezetvédelmi politikában, a munkaerő- és bérgazdálkodásban, vala-

mint az iparpolitikában), addig a pluralista rendszerben tartós bizonytalanság, konfliktusok és patthelyzetek jellemezték a szabályozást, amely emiatt hatékonyságát veszítette. Az 1980-as évek közepén azonban az amerikai gazdaság az európai gazdaság egészéhez képest az erősödés jeleit mutatta, és ez beárnyékolta a neokorporatizmus védelmezőinek fenti érvelését. Továbbra is vitatott kérdés tehát, hogy az erős, a kormányokkal szorosan együttműködő gazdasági érdekcsoportok erősítik-e vagy gyengítik a gazdaság kormányozhatóságát, és hogy milyen a hatásuk a gazdasági növekedésre és a foglalkoztatásra. Az 1980-as évekre a neokorporatista rendszer hátrányai is világossá váltak. A rendszerbe épített stabilitás gyakran merevségbe csapott át, és ez lassította a gazdasági szerkezet átalakítását. Azok a társadalmi osztályok, amelyeknek belső szolidaritásán a neokorporatista rendszer nyugodott, a gazdasági fejlődés során rétegekre estek szét, és a kedvezőbb piaci helyzetbe kerültek egyre kevésbé vállaltak közösséget az alacsonyabb jövedelmű munkássággal, a szakszervezetek alkupozíciója romlott. Továbbá a jóléti rendszerek költségei egyre növekedtek, és ez csökkentette a neokorporatista berendezkedésű országok termékeinek nemzetközi versenyképességét.

A pluralista rendszerekben maga az érdekcsoportok intézményi rendszere gyorsabban változhat, mint a neokorporatista rendszerekben. Ezt az teszi lehetővé, hogy a kormányzatokkal fenntartott kapcsolataikat sokkal kevésbé rögzíti törvény vagy hagyomány.

Az érdekcsoportok rendszerét elsősorban az adott ország állama befolyásolja, és pedig főként az alkotmányi és jogi környezet, amelyet az állam létrehoz. Minél erősebb az állam koordináló tevékenysége az érdekcsoportok között, annál jobban befolyásolhatja ezek struktúráját és viselkedését. Még az Egyesült Államokban is, ahol az állami beavatkozás a legalacsonyabb, a kormányzatok és a kongresszus nemegyszer jelentősen befolyásolták az érdekcsoportok rendszerét.² Közvetlen és közvetett módon számos kormányzat anyagilag is támogat bizonyos érdekcsoportokat, például különböző adókedvezményekkel, sőt anyagi hozzájárulással is, hiszen a politikai és az oktatási tevékenység gyakran összemosódik, és az utóbbira sok helyen lehet támogatást kapni. Neokorporatizmus azonban csak ott alakul ki és marad fenn, ahol az állam ezt tartósan ösztönzi.

Az érdekcsoportok a kormányzat „érzékszervei”, segítenek a politikusoknak abban, hogy a világ realitásaival kapcsolatot tartsanak. Az erős érdekcsoportok segítenek az államnak a politika végrehajtásában, míg versengő és töredezett érdekcsoportok képtelenek erre, hiszen akkor elveszíthetnék tagságukat. Az államok tehát nem csupán célpontjai az érdekcsoportok nyomásgyakorlásának, hanem együttműködésük során az államok is alakítják az érdekcsoportokat.

Egyes politikatudósok kettős felosztásból indulnak ki [2]:

Állam vagy államszövetség	Az érdekcsoportok	
	erősek	gyengék
Erős	Neokorporatizmus (Ausztria, Svédország)	Etatizmus (Franciaország)
Gyenge	„Privát kormány” (Svájc)	Pluralizmus-lobbizmus (Egyesült Államok, Európai Unió)

² Az Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarájának létrehozását 1912-ben maga Taft elnök kezdeményezte.

Ausztria a neokorporatizmus mintaországa. Bár léteznek önkéntes tagságon alapuló vállalkozói és munkavállalói szervezetek, a törvény nemcsak a munkaadókat, hanem a munkavállalókat is kötelező tagságú, hierarchikusan építkező kamarákba szervezi. Évtizedes szokásjog kötelezi e privilegizált, hatalmas apparátussal rendelkező szervezeteket arra, hogy egymással és a kormányzattal egyeztetve kompromisszumokat dolgozzanak ki a gazdaság- és szociálpolitika szinte valamennyi területén. E zárt rendszer egyik legfontosabb történelmi előzménye, hogy a harmincas években az osztálykülönbségek Ausztriában véres osztályharcokhoz vezettek. Az országban a kompromisszumos döntéshozásnak ma széles társadalmi támogatottsága van.

Alapjában véve a *német* és az *olasz* érdekrendszer is neokorporatista, de az osztrákhhoz képest kevésbé szabályozott, kevésbé bürokratikus. Ebben a két országban az önkéntes tagságon alapuló vállalkozói érdekképviseltek viszonylagos súlya nagyobb a kamarákhoz képest. Ausztriával ellentétben Olaszországban az alkalmazottaknak nincs kamarája, Németországban pedig csak egyes tagállamokban van.

A *francia* rendszert – annak számos neokorporatista vonása mellett – az etatizmus jelzőjével is szokták illetni. Ennek az az oka, hogy nem kevés hatalom összepontosul azokban a legkülönbözőbb bizottságokban, amelyekben az egész gazdaság vagy éppen egy-egy régió vagy ágazat gazdasági fejlesztési tervét kidolgozzák. E tervek az előrejelzés szintjétől egészen a támogatásokkal vagy a kötelező érvényű korlátozásokkal megerősített iparpolitika szintjéig terjedhetnek. Bár az ágazati, területi érdekcsoportok egy részét meghívják ezekbe a testületekbe, más részét pedig kizárják azokból, az összkép azonban a kormányzati szervek hatalmi túlsúlyát mutatja, és pedig gyakran azáltal, hogy a döntéshozatalba bevont csoportok a kormányzati szervek klienseivé alakulnak át.

A *svájci* érdekegyeztetési struktúrát a vállalkozói érdekképviseltek különösen nagy hatalomkoncentrációja jellemzi, mind az állammal, mind a munkavállalói érdekképviseltekkel való összehasonlításban. Az állam nemcsak a kollektív szerződések, hanem a piacsabályozás és a képzés területén is átengedi az érdekképviselteknek azt a jogot, hogy önállóan, mindenkire kötelező szabályozást bocsásson ki. E hatalomeltolódás miatt a politikatudomány a svájci érdekrendszert a „privát kormány” jelzővel illeti.

A dolgozat további részében érdekérvényesítési rendszereket mutatunk be. Előbb egy jellegzetesen pluralista (Egyesült Államok), majd egy jellegzetesen neokorporatista érdekrendszerű országot (Ausztria) ismertetünk.

ÉRDEKCSOPORTOK AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Érdekérvényesítési rendszerét tekintve az Egyesült Államok a pluralizmus mintaországa. Az alkotmány az államszervezetet szándékosan gyengére tervezte, megosztott hatalmi ágakat alakított ki, és a hatalmat területileg is erősen decentralizálta. Békeidőben az amerikai állam nem tudja és nem akarja a gazdasági érdekszervezeteket fegyelmezett rendszerbe szervezni, a folyamatosan keletkező, megszűnő és egymással versengő érdekszervezetek közül privilegizált csoportokat kiválasztani, azokra állami feladatokat delegálni, a polgárokat vagy a vállalatokat kötelező tagsággal a privilegizált érdekszervezetekhez kötni.

Az érdekcsoportok rendszere

Az országban mintegy 17 000 szakmai és ágazati szövetség működik. Ezen felül mintegy 5000 helyi és állami kereskedelmi kamara, valamint azok szövetségei képviselik az üzletemberek érdekeit. Egyes becslések szerint jelenleg Washingtonban 11 ezer lobbista működik, sokan közülük független, egy-egy konkrét ügy kapcsán felfogadható ún. „szerződéses” lobbisták.

Az üzletemberek érdekeit képviselő, közvetlenül nem profitorientált szervezetek száma másképp is megközelíthető. Az Egyesült Államokban több mint egymillió, adómentességet élvező szervezet működik. Ezek között mintegy 70 000 olyan szervezet van, amelyek az úgynevezett 501(c)(6) adóbesorolási kategóriához tartoznak: ezek az üzleti szövetségek, kereskedelmi kamarák, ingatlanhasznosítási egyesületek és kereskedelmfejlesztő egyesületek típusainak egyikébe tartoznak. [6] A kamarák, csakúgy, mint az üzletemberek más egyesületei, magánjogi alapon működő szervezetek, tehát egyiküknek sincs privilegizált hozzáférési lehetősége a kormányzervekhez, és önkéntes tagságon alapulnak. A kamaráknak bizonyos feltételeknek kell megfelelniük, ha adómentességre tartanak igényt. [7] A helyi kamaráknak továbbá meg kell felelniük az Egyesült Államok Kereskedelmi kamarája által kidolgozott minősítési elveknek. Bár a specializált szolgáltatások területén az amerikai gazdasági érdekcsoportok jelentős aktivitást fejtenek ki, és közgazdászai, hivatalnokai, szakemberei segítségével az információk és rendezvények széles körét kínálják tagjaik számára, nemzetközi összehasonlításban politikai tevékenységük mégis sokkal jelentősebb, mint szolgáltatásaik. Az érdekképviselők legtöbbször a konvencionális és direkt lobbizás, valamint tagjaik mozgósítási célú informálásának, politikai aktivizálásának eszközével élnek.

A második világháború után számos amerikai politikatudós foglalkozott a gazdasági érdekcsoportok empirikus kutatásával. Ezek eredményeképpen az az öszkép alakult ki, hogy az érdekcsoportok befolyását a korábbi társadalomtudósok jelentősen eltúlozták. Egy, a hatvanas évek elején végzett felmérés megállapította, hogy a legjelentősebb lobbisták nem a politikusokra kifejtett nyomással érték el a legkiemelkedőbb eredményeiket, hanem azért, hogy ingyenesen vállalkoztak a politikusok megbízható információkkal való ellátására. Az érdekcsoportok többségének semmilyen befolyása sem volt, mert anyagi gondokkal küzdöttek és megosztottak voltak. A törvényhozók szabadon választhattak a támogatásukra törekvő különböző, gyakran ellentétes érdekeltségű csoportok között.

Az 1960-as években és az 1970-es évek első felében azonban az amerikai kormány általános szabályozó tevékenysége felerősödött. Ez a környezetvédelmi, a fogyasztóvédelmi, a jóléti és az egyenjogúsági eszmék térhódításának eredménye volt. A növekvő szabályozást az üzleti élet kihívásként, sőt gyakran fenyegetésként élte meg. Ez a helyzet vezetett az üzleti érdekszervezetek megerősödéséhez, sőt új, szervezett érdekcsoportok alapításához, valamint olyan kezdeményezésekhez, amelyek az 1980-as évekre a kormányzati politika üzletbarát fordulatához vezettek. [8] Az újonnan létrehozott és a megerősített régi szervezetek olyan gazdasági modelleket dolgoztak ki, amelyekben az állami beavatkozásnak lényegesen kisebb tere nyílik. Az üzleti érdekcsoportok által kezdeményezett deregulációs vita mind a mai napig folyik, és a szervezetek jelentős szellemi és anyagi támogatást nyújtanak a deregulációt pártoló

politikusok számára. E csoportok az 1960-as években új taktikákat fejlesztettek ki – a tagság mozgósítása és a több ipari szektort átfogó koalíciók –, és ezért a 70-es évekre nemcsak az üzleti érdekcsoportok tevékenységének intenzitása erősödött, hanem formái is megváltoztak. [9]

Mindezek következtében a 70-es évekre az üzleti érdekcsoportok befolyása megnövekedett. 1974 után jogilag lehetővé vált, hogy az érdekcsoportok ún. Political Action Committee-ket (politikai akcióbizottságokat) alakítsanak, és ezáltal közvetlenül finanszírozzák a politikusok választási kampányait. Ez csak az egyik csatorna a számos lehetőség közül, amely módot ad a politikai döntések pénz által való befolyásolására.

A hatalom megosztásának alkotmányban garantált elve az amerikai állam szerveit olyanná alakította, hogy az egyes állami intézmények gyakran egymástól függetlenül, egymást ellenőrizve és ellensúlyozva működnek. Ez egyrészt számos csatlakozási pontot kínál az érdekcsoportok számára, másrészt lehetetlenné teszi azt, hogy a megosztott kormányzat egységes, rendezett szervezetet kényszerítsen az érdekcsoportokra. Mindezek következtében az érdekcsoportok rendszere Amerikában nemzetközi összehasonlításban versengő, töredezett, és a gazdasági érdekcsoportok esetében meglepően gyenge. A megosztott amerikai kormányzat nem tudott és nem is akart rendet és egységet kényszeríteni az érdekcsoportok rendszerére. Még egyazon érdek képviselői között is gyakran csak ideiglenes az együttműködés. A gazdasági érdekcsoportok hatékonyságát, reprezentativitását az is csökkenti, hogy a politikai arénában a vállalatok sokszor önállóan, az ágazati szövetségek megkerülésével cselekszenek. A törvényhozás és az államapparátus szervei mellett a bíróságok is egyre nyitottabbá váltak arra, hogy tanúként vagy akár felperesként érdekcsoportokat is elfogadjanak. Lehetőség nyílik arra, hogy az érdekcsoportok az ún. „a bíróság barátja” intézmény keretében levelet intézzenek a bíróságokhoz, s ezáltal lobbizzanak egy-egy olyan vizsgálat során, amely valamely kormányzati szerv munkáját illeti. Ez utóbbiak valamivel kevésbé megközelíthetők az érdekcsoportok számára, mint a Kongresszus vagy a bíróságok. Egyes kormányzati szervek azonban ún. kvázi-bírósági ügyrend keretében kötelesek dolgozni. Ez azt jelenti, hogy a meghallgatások során kötelesek megismerni és figyelembe venni az olyan érdekcsoportok érvelését is, amelyek tiltakozni kívánnak az egyes szabályozási intézkedések ellen. Ugyanakkor, megfigyelők szerint, az üzleti és munkavállalói érdekcsoportok befolyását számos körülmény csökkenti. Az amerikai gazdasági érdekcsoportok taglétszáma nemzetközi összehasonlításban igen alacsonynak számít. Ez azonban nem vonatkozik azokra az érdekcsoportokra, amelyeknek politikai vagy társadalmi céljaik vannak, mert ezek taglétszáma viszont nemzetközi összehasonlításban igen jelentős. Az amerikai érdekcsoportok rendszerét az is befolyásolta, hogy az osztályöntudat és az osztálykonfliktusok ebben az országban hagyományosan gyengébbek, mint Nyugat-Európában. Ezért az Egyesült Államokban az üzleti szféra kollektív érdekei ellen fellépő erős kihívások ritkábbak, mint Nyugat-Európában. Amikor ilyen kihívások mégis érik az üzleti világot, akkor szervezeteik általában gyorsan megerősödnek.

Az érdekcsoportok és a három hatalmi ág

Az amerikai alkotmány az állam szervezetét három, közel egyenlő hatalommal rendelkező hatalmi ágra osztja fel: a kongresszus, a végrehajtó hatalom és a bíróságok. Ezek

az ágak területileg erősen decentralizáltan működnek, és egymással is gyakran versengenek. A tagállami, megyei valamint helyi szint szabályalkotó és adminisztratív szervezetei további számtalan kapcsolódási pontot kínálnak az érdekcsoportok politikai munkája során. Az egyesületek lobbizási gyakorlatát, a tagok mozgósításának módszereit, a kommunikáció mesterségét kézikönyvek foglalják össze. ([10], [11])

A *Kongresszus* befolyásolásának főbb lehetőségei a következők: meghallgatásokon, vizsgálatokon való tanúskodás, törvényhozókkal való személyes találkozás, hivatalnokokkal fenntartott informális kapcsolatok, kutatási eredmények vagy technológiai információk átnyújtása a törvényhozóknak vagy azok segítő személyzetének, törvényhozási stratégia kidolgozása, törvénytervezetek megfogalmazása, a Kongresszus tagjainak tájékoztatása arról, hogy egy törvénytervezetnek milyen visszahangja lehet választóik körében, és végül szivességek tétele.

Az 1980-as évek közepén felmérést végeztek a közvetlen lobbitevékenységgel foglalkozó vállalatok, az ágazati és szakmai szövetségek, szakszervezetek, és állampolgári csoportok között. [12] Megállapították, hogy az előző felsorolásban a Kongresszus befolyásolására törekvő egyes technikák fontosságuk és gyakoriságuk szerint csökkenő sorrendben szerepelnek. Lobbizással nemcsak hivatásos lobbisták, hanem hozzá nem értő személyek is foglalkozhatnak. Például a Kereskedelmi Kamara nyilvántartja azokat a személyeket, akik a törvényhozókhöz bármilyen (szakmai, családi, lakóhelyi stb.) módon kapcsolódnak és ezért bejáratosak hozzájuk.

Az utóbbi évtizedben a Kongresszusban a hatalom tovább decentralizálódott, és egyre több kérdés dől el a bizottságokban és az albizottságokban. Ez jelentősen megnöveli az érdekcsoportok lobbistáinak és szakértőinek munkaterhelését. Néhány évtized alatt egy-egy szenátor tanácsadóinak, szakértőinek létszáma átlagosan megnégyszereződött, és ma már többnyire eléri a nyolcvanát is. Ezek a szakértők örömmel veszik, ha az érdekcsoportok technikai információkkal látják el őket, még akkor is, ha azok helyelközzel eltérnek az objektív tényállástól. Szakmai tevékenységük során megszokták, hogy az ellentétes érdekű érdekcsoportok információit egybevetve alakítsák ki véleményüket. A szellemi befolyáson túl az anyagiakat sem szabad elhanyagolni, hiszen az érdekcsoportok és az általuk működtetett politikai akcióbizottságok dollárok százazreit tudják átutalni egy-egy törvényhozó újraválasztása érdekében.

A *végrehajtó hatalom* gyakran még a Kongresszusnál is fontosabb a politikaalkotási folyamatban. Itt kezdeményezik a politikai javaslatokat és itt irányítják, adminisztrálják a politikai döntések végrehajtását, amelyek kongresszusi jóváhagyást kaptak. Ha egy érdekcsoport nem hatékonyan védelmezi érdekeit a végrehajtó hatalom szerveinél, akkor legnagyobb kongresszusi győzelme is vereségbe fordulhat át. Az érdekcsoportok számára a kormányzati munka egyik legfontosabb hozzáférési pontja az elnöki palota, a Fehér Ház. Valamennyi elnöknek szüksége van arra, hogy döntéseinek, tervezett működésének költségeit, megvalósíthatóságát és következményeit előre fel tudja mérni. Ebben sokat segíthetnek az érdekcsoportok. 1970 óta a Fehér Házban az érdekcsoportokkal fenntartandó kapcsolattartásnak intézményesített irodája van. Az egyes fontosabb érdekcsoportokkal való közvetlen kapcsolatteremtést az esetek többségében maga az elnök kezdeményezi. Ez ellentétes azzal a folyamattal, amely a Kongresszusban valósul meg. Ott ugyanis az érdekcsoportok szokták összegyűjteni a szimpatizáns szenátorokat egy-egy fontosabb törvényjavaslat tárgyalása előtt.

A Fehér Házon kívül természetesen a végrehajtó hatalom egyéb szervei is igen fontosak a lobbizási tevékenység szempontjából. A Kongresszusban gyakran határozatlanul vagy túlságosan általánosan megfogalmazott törvények születnek, és ez nagy játékteret hagy a végrehajtó hatalom egyes szerveinek a politika végrehajtása területén. A kapcsolatok egy része informális jellegű, és a kapcsolattartó személy beosztása a kisegítő személyzettől a szakértőkön keresztül egészen a végrehajtó szerv politikai vezetőjéig terjedhet. Felmérések szerint az érdekcsoportok háromnegyede vesz részt közvetlenül a szabályalkotási folyamatban oly módon, hogy segítenek a szabályozás megfogalmazásában.

Az érdekcsoportok részvételének még az előbbinél is jobban formalizált és intézményesített szinterei az ún. tanácsadói testületek. A nyolcvanas években több mint 870 tanácsadó testület működött a szövetségi kormány különböző ügynökségei mellett. Ezekben a tanácsadó testületekben az érdekelt érdekcsoportok is részt vesznek a kormányzati hivatalnokok mellett. Ilyen bizottságok segédkeztek az egészségbiztosítási, a mezőgazdasági, az űrkutatási és a védelmi politika kialakításában. A testületeknek heves kritikával kell szembenézniük, mert sok bíráló szerint a demokratikus kormányzással nem férhet össze az, hogy választások által nem legitimált érdekcsoportok ilyen közletről befolyásolják a szabályalkotási folyamatot.

A befolyásolásnak további tág teret nyit a személyi összefonódás. Sok esetben ugyanazok a személyek dolgoznak felváltva hol az érdekcsoportnál, hol pedig az államapparátusban. Egyes kormányhivatalokat annyira meghatároz az érdekcsoportok befolyása, hogy megfigyelők a hivatal „elfoglalásáról” beszélnek. Sokan azonban bírálják az ún. elfoglalási elméletet, és úgy érvelnek, hogy ha az üzleti érdekcsoportoknak sikerült volna elfoglalni ezeket a kormányzati szervezeteket, akkor nem követelnék olyan hangosan a deregulációt. Más kutatók szerint azonban a gazdasági érdekcsoportok politikai tevékenységét egyáltalán nem csökkenti a dereguláció. Felmérések szerint, ha egy-egy végrehajtó szervet legfontosabb klienseinek érdekcsoportjai elfoglalnak, az ilyen elfoglalás többnyire csak ideiglenes.

A Kongresszuson és a végrehajtó hatalmon kívül a harmadik hatalmi ág, a *bíróságok* is jelentős hozzáférhetőséget nyújtanak az érdekcsoportoknak. A többi hatalmi ághoz képest jelentős különbség, hogy a lobbista nem hívhatja meg a bírót ebédre, a bíró pedig nem választhatja meg, hogy milyen ügygel foglalkozzék. Ugyanakkor az érdekcsoportok jelentős szerepet játszhatnak a bírók kinevezésében, az általános bírósági állásfoglalást sajtókampányokkal befolyásolhatják, és anyagilag támogathatnak olyan vizsgálatokat, amelyeknek végeredményeképpen egyes, az érdekcsoportok számára fontos, mintaértékű ügyek bíróságra kerülhetnek.

Az amerikai jogrendszer egyik intézménye az „a bíróság barátja” jelenség. Bárkinek, így egy érdekcsoportnak is lehetősége van arra, hogy folyamatban levő ügyekhez levélben véleményt fűzzenek, és ezt a levelet a bíróságnak fel kell olvasnia és jegyzőkönyvbe kell vennie. A tapasztalatok szerint az ilyen levelek több mint felének a levélíró által elvárt hatása van. A 60-as évek óta a bíróságok lehetővé tették, hogy az érdekcsoportok mint jogi személyek feljelentést tehessenek egy-egy ügyben, ahol akár a kormány is lehet alperes. Sok esetben a bíróságok az utolsó menedékei azoknak a gyengébben szervezett és sikertelenebb érdekcsoportoknak, amelyek panaszai más fórumon nem találnak meghallgatást.

Érdekcsoportok a munkaügyi egyeztetésben

Az ágazati szövetségek és a munkaadói szövetségek jogilag egyáltalán nem, tevékenység szerint pedig az esetek többségében nem váltak el egymástól.

A mai kollektív szerződések túlnyomó részére az jellemző, hogy azokat egy-egy vállalat szintjén kötik meg a tulajdonosok és a munkavállalók képviselői. Nemzeti szinten soha, ágazati szinten nagyon ritkán történik megállapodás. [13]

Bár az üzleti élet nemzeti csúcsszervezetei³ figyelemmel kísérik a munkaügyi kapcsolatokat, a szakmai szervezetek munkaügyi egyeztetési tevékenysége nemzetközi összehasonlításban nem jelentős. Ennek részben az az oka, hogy a szakszervezeti mozgalom ereje jelentősen csökkent az utóbbi évtizedben. Másrészt, ha komoly bérkövetelések idején a speciálisan munkaadói szövetségek meg is szerveződnek, akkor is az a jellemző, hogy ezek törékeny és labilis szervezetek, mert tagvállalataik éles konkurenciában állnak egymással a termékpiacokon.

Nehezíti a munkaadói együttműködést, hogy az azonos ágazathoz tartozó több céget felölelő, túlságosan szoros munkaadói kapcsolatrendszer gyakran ébresztette fel a hatóságok gyanúját, hogy ilyenkor valójában a trösztellenes versenytörvények kijátszására szövetkeztek. 1965-ben például a Legfelsőbb Bíróság megtiltotta, hogy egy munkaadói szövetség és egy szakszervezet olyan bérmegállapodást írjon alá, amelyben a szakszervezet kötelezi magát, hogy a munkaadói egyesületen kívüli vállalatoktól is legalább akkora bért fog követelni, mint konkrét tárgyalópartnereitől. [14]

A szakszervezeti mozgalom szervezettségének és aktivitásának csúcsidezőszakaiban azonban az ágazati szövetségek tevékenységében előtérbe került a kollektív szerződésekben való részvétel, és speciálisan munkaügyi feladatokat ellátó területi és ágazati üzletember-szövetségek is alakultak.⁴ A hetvenes évek közepén az Egyesült Államokban egy-egy évben csak a feldolgozó iparban több mint 800 kollektív szerződést kötöttek meg, és ez több mint hárommillió dolgozóra vonatkozott. Ezekből a szerződésekből kevesebb mint 150 volt a „többmunkaadós” (multiemployer), azaz, ahol a munkaadók egy ágazati vagy területi csoportját valamilyen szövetség képviselte, és ezek mindössze 600 000 dolgozóra vonatkoztak.

A munkaügyi egyeztetés kétoldalú. Harmadik szereplőként független arbitrátorokat, döntőbírókat szokás bevonni.

1992-ben az Egyesült Államokban csaknem 2000 kollektív szerződés volt érvényben, és ez mintegy 8,3 millió dolgozót érintett. A kilencvenes években a sztrájkok a korábbi szint harmadára csökkentek. Ez részben a szakszervezeti mozgalom erejének csökkenésére, részben munkaerőpiaci folyamatokra, részben pedig az egyeztetések technikájának javulására vezethető vissza. [15] 1995-ben a vállalkozói érdekcsoportok által figyelemmel kísért, a törvényhozás elé került legfontosabb munkaügyi kérdések a következők: munkavállalói részvétel, munkahelyi balesetek veszélyeinek felmérése, munkahelyi egészségbiztosítás, minimálbér, képzés, a NAFTA szabadkereskedelmi szerződés munkaügyi mellékegyezményei, nyugdíjügyek, pályakezdők, sztrájk török, munkanélküli segély stb. [16]

³ The Chamber of Commerce of the United States, National Association of Manufacturers, Business Roundtable.

⁴ Például a Trucking Employers Incorporated vagy a San Francisco Employers' Council.

Kereskedelempolitika

Az ágazati szövetségek kezdettől fogva élénk figyelemmel kísérték és gyakran kísérelték meg befolyásolni az amerikai kereskedelempolitika alakulását. Kisebb szünetektől eltekintve az amerikai kereskedelempolitika fő szabálya a szabadkereskedelem. A Kongresszus hagyományos és jól bevált védelmi stratégiát dolgozott ki az importvédelmet kérő üzleti érdekcsoportok nyomása ellen: az ilyen ügyeket speciális bizottságokba, majd albizottságokba, később a végrehajtó hatalomhoz utalták, vagy fórumot adtak az ellentétes érdekű üzletemberek csoportjának is. Amikor azonban az érdekcsoportok nyomása nagynak bizonyult – például mert a gyártók érdekcsoportja mellett a szakszervezetek is iparvédelmet kértek –, akkor egyes vállalatok és ágazati szövetségek gyakran kaptak importvédelmet.

A nagy, átfogó üzleti érdekcsoportok⁵ többnyire a szabadkereskedelem pártján álltak, sőt aktívan kivették részüket a szabadkereskedelem nemzetközi intézményrendszerének kiépítésében: a GATT- és a NAFTA-egyezmények előkészítésében. Egyes ágazati szervezetek közvetlenül állapodnak meg külföldi exportőrök szervezeteivel önkéntes importkorlázásban, és e megállapodások képezik azután a kormányközi megállapodások alapjait.⁶ Számos kisebb iparági szervezet megalakulásához azonban az importvédelem igénye adta a legnagyobb ösztönzést. Más, nagyobb ágazati szervezetek – például a nyolcvanas években a textil-, az acél- és a gépkocsiiiparban – hosszabb rövidebb időre iparvédelmet kértek és kaptak, a félvezetőipar szervezete pedig egyenesen a Kongresszustól kért védelmet a japán importtal szemben.

A végrehajtó hatalom 1916 óta működtet olyan szakosodott ügynökséget, amelynek az importverseny szabályozása a feladata.⁷ A dömpingellenes és az importtermékekre büntető vámokat kiróvó törvények alapján a kormány a hetvenes évek óta többszáz ügyet vizsgált meg. Ezeket az ügyeket csak kivételes esetekben kezdeményezi kormányzati vagy törvényhozó szerv; az esetek többségében egyes amerikai belföldi gyártó cégek tesznek panaszt, az ügyek jelentős részében pedig kisebb-nagyobb ágazati szövetségekből, vagy vállalatokból aktuális kereskedelempolitikai cél szerint szerveződött ágazati koalíciók jelentik fel külföldi versenytársaikat. Ezek a kormányzati vizsgálatok nyilvánosak, és a bírósági ügymenethez hasonlítanak. Az iparvédelmi kezdeményezések felét a belföldi gyártó számára pozitív döntéssel zárják le. [17]

A lobbizás nyilvánossága

Az amerikai törvényhozás jelentős figyelmet szentelt annak, hogy az állam és a gazdasági érdekcsoportok kapcsolatrendszere a lehető legteljesebb nyilvánosság előtt folyjék. Ennek egyik jele az 1946. évi kongresszusi lobbizást szabályozó törvény. Ez kimondja, hogy a szabályalkotásba történő beavatkozásnak nyilvánosan kell történnie. Ha egy érdekcsoport változtatni akar a törvénytervezeten vagy szabályozási jogszabálytervezeten, akkor ezt nyilvánosságra kell hoznia az ún. Federal Registerben. Szintén a nyíltságot szolgálják azok az intézkedések, amelyek a kormányzati

⁵ Például a Business Roundtable, a Chamber of Commerce és a National Association of Manufacturers.

⁶ Például a Chemical Manufacturers Association.

⁷ 1974 óta az ügynökség neve US International Trade Commission.

ügynökségek mellett működő tanácsadó testületek nyilvánosságát kényszerítették ki. Egy 1972-es rendelkezés például úgy döntött, hogy a tanácsadói testületekben lehetőleg ki kell egyensúlyozni az egymással ellentétes érdekű érdekcsoportok súlyát, és az ottani munkát teljes nyilvánosságnak kell öveznie.

A végrehajtó hatalom számos ügynöksége olyan nyilvánosan működik, mint a bíróságok. Ez azt jelenti, hogy az érdekcsoportok nyilvános vizsgálat során tanúskodhatnak, leveleket intézhetnek az intézményhez. A nyitottság biztosítja azt, hogy szempontjaikat a jogszabályalkotás folyamán figyelembe veszik.

1966-ban a kormányzati munka nyilvánossága jelentősen megnövekedett, mert elfogadták az információszabadság törvényét. Ez az előzőknél lényegesen szélesebb betekintést nyújtott bárkinek a kormányzati munka folyamatába, és sok érdekcsoport számára nagyon megkönnyítette a munkát.

Érdekképviseleti, politikai tevékenység a tagság bevonásával

A települési, megyei, tagállami és szövetségi szintű kereskedelmi kamarák igen gyakran élénk politikai tevékenységet folytatnak, és közvetlenül befolyásolják az államigazgatási döntéseket, a helyi és a központi törvényhozást. Egyes helyi kamarák állásfoglalásaikkal és nyomásgyakorlásukkal alkalmanként a helyi államigazgatási szervek felépítését is képesek megváltoztatni.⁸ Folyamatosan figyelemmel kísérik a tagállami parlamentek és a szövetségi Kongresszus törvényozó tevékenységét, és erről informálják tagságukat. Rendszeresen szerveznek politikus és üzletember találkozókat. A politikai döntések befolyásolása beépül a helyi és regionális kamarák egyéb üzletfejlesztő, turizmust élénkítő, marketing tevékenységébe. A kormányzati munka figyelemmel kísérése, egyes ügyekkel kapcsolatos közösség véleményalkotása, az üzletember-közösség politizálása szervezeti feltételeinek megteremtése a helyi kamarák egyik legfontosabb szolgáltatása.

Az amerikai kisvállalkozókat helyi és szövetségi szinten több szervezet is képviseli. A hatékonyabb szervezetek állandó telefon- és telefax-kapcsolatban állnak tagjaikkal, és véleményüket folyamatosan kikérik egyes politikai döntésekről vagy törvénytervezetekről.⁹ Az Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarája tagjai számára ingyenes kongresszusi és kormányzati témafigyelő és a vállalkozói véleményeket a hatalomhoz közvetítő szolgálatot tart fenn.¹⁰ Az egyes szervezetek közötti versengés, a vállalkozói igények kielégítésére való törekvés épp azért erős, mert sem a kamarák, sem a szövetségek tagsága nem kötelező.

AZ OSZTRÁK MODELL

Nemzetközi összehasonlításban az osztrák gazdasági és szociális partneri rendszert tekintik a neokorporatizmus mintapéldájának. [2] Ausztriában a második világháború után a gazdaság- és szociálpolitika gyakorlatilag minden területén szoros együttműködési rendszer, ún. szociális partnerkapcsolat alakult ki a munkaadók és a munkavállalók ér-

⁸ Lásd D. Schwenke-nek, a Coloradó állambeli Grand Junction Kereskedelmi Kamarája elnökének nyilatkozatát.

⁹ A kisvállalkozók ezreitől származó vélemények széles körű integrálásán alapulnak azok a javaslatok, amelyeket az ún. Fehér Házi Kisvállalkozási Konferencia (The White House conference on small business) nevű rendezvényen fogadtak el.

¹⁰ Grassroots Action Information Network (GAIN).

dekképviselői, valamint a kormány között. Az intézményesített érdekegyeztetés sajátos osztrák rendszerének kialakulásában több tényező játszott szerepet: az ország kis mérete, nagy külgazdasági függősége, az állami tulajdon és a kisvállalatok magas aránya, továbbá az a történelmi háttér és politikai kultúra, amely különleges jelentőséget tulajdonít a gazdasági és társadalmi stabilitásnak és az egyetértésnek.

A „szociális partneri rendszer”

A szociális partnerek közti kooperáció azon a meggyőződésen alapul, hogy a társadalom különböző rétegei által egyeztetett erőfeszítés hatásosabb eszköz a legfontosabb gazdaság- és szociálpolitikai célok eléréséhez, mint a társadalmi és politikai harc. A nemzetközi versenyben egyik legfőbb komparatív előnyként értékelt szociális partneri kapcsolatok kereteit a két legnagyobb politikai párt (az Osztrák Szocialista Párt és az Osztrák Néppárt) és a nagy érdekszövetségek közösen dolgozták ki. A szociális partneri rendszer fogalma Ausztriában átfogóbb értelmű, mint máshol, mert a sok országban szokásos konzultációkon túl itt ez a lényeges társadalmi csoportok érdekképviselőinek részletekbe menő részvételét jelenti a fontosabb gazdaság- és szociálpolitikai kérdések megvitatásában, az azokat érintő intézkedések kialakításában. Ennek intézményi feltétele a fő érdekképviselők magas centralizáltsága, képviselői monopóliuma, hierarchikus struktúrája, a tagszervezetekre gyakorolt erős befolyása és a politikai pártokkal való közvetlen, szoros kapcsolata.

A szociális partnerkapcsolat önkéntes, informális rendszert jelent, amit jogszabály vagy törvény nem igazgat, nem befolyásol. Az ellentétes gazdasági és szociális érdekeket kompromisszumok kidolgozásával igyekeznek egyeztetni. A szociális partneri együttműködés legfontosabb intézményi bázisában, a Paritásos Bizottságban (Paritätische Kommission – PK) a partnereket négy csúcsszervezet képviseli: három kamara és egy szövetség, éspedig kettő a munkaadói és kettő a munkavállalói oldalt. Ezek a szervezetek a következők:

1. Szövetségi Gazdasági Kamara (Bundeswirtschaftskammer – BWK),
2. Mezőgazdasági Kamarák Elnöki Konferenciája (Präsidentenkonferenz – PK),
3. Szövetségi Munkáskamara (Bundesarbeitskammer – BAK vagy AK),
4. Osztrák Szakszervezeti Szövetség (Österreichischer Gewerkschaftsbund – ÖGB).

Az osztrák kamarai rendszer

Az osztrák kamarák (az első három szervezeti csoport) nem önkéntes társulások, hanem olyan közjogi testületek, melyeket meghatározott csoportok érdekvédelmére hoztak létre. Törvény írja elő a kötelező kamarai tagságot (és hozzájárulás fizetését) mindenki számára, aki a gazdasági életben akár a munkaadóként, akár a munkavállalóként tevékenykedik. Igaz ez a vállalatokra, az iparosokra, az önálló parasztokra, de az egyes (nem önálló) foglalkoztatottakra is. Az alkotmány az érdekvédelmet a kamarák feladatává teszi. Így zárt rendszert alakítottak ki, amelyben a kamarák látják el valamennyi rétegre kiterjedően az érdekvédelmet. A kamarák autonómok, törvény által rögzített jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező öngazgatási testületek. Ügyeiket önállóan viszik, ötévente demokratikusan választott szerveik határozatai alapján. A hatóságoknak a kama-

rákkal szemben nincs utasítási joguk. A kamarák lényegében háromféle funkcióval rendelkeznek: lobbizó szervek, továbbá szolgáltató testületek, amelyek tagjaiknak és a hatóságoknak tanácsadást és egyéb szolgáltatást nyújtanak.

A feladatok tehát hármasság tagolódásúak.

a) A tagok közös gazdasági érdekeinek képviselője keretében a kamarák törvényjavaslatokat véleményeznek és kezdeményeznek, továbbá tanácsot adnak a parlamentnek, a kormánynak és más hatóságoknak gyakorlatilag a gazdaságot érintő valamennyi kérdésben. Képviselőket delegálnak számos szervezetbe, bizottságba, tanácsba. Képviselői monopóliumuk van a kollektív szerződések terén. Tagjaikat képviselik a munkaügyi bíróságokon.

b) A kamarák elsősorban a szakmai csoportok és a járási intézőbizottságok révén nyújtanak szolgáltatásokat tagjaik számára. Ezek közül néhány: tanácsadás adó- és hitelügyekben, közös propaganda és piackutatás, tájékoztatás, információ-szolgáltatás, szakmai tanácskozások rendezése, tanulmányutak szervezése, a szakmai utánpótlás nevelése, a vállalkozók továbbképzése, oktatási létesítmények alapítása, az export támogatása. A tartományi kamarák mellett gazdaságfejlesztő intézetek (Wirtschaftsförderungsinstitut – WIFI) működnek, melyek tevékenységét egy szövetségi intézet fogja össze.

c) A kamarák számos állami hatóságtól átvett államigazgatási feladatot is végeznek. A legfontosabbak ezek közül a következők:

- a tartományi kamaráknál létesült iparitanuló-képző hivatalok ellenőrzik a képzés előfeltételeinek biztosítását és a jogi előírások betartását, intézik a tanoncszerződések, tanoncvizsgák, állami bizonyítványok ügyeit;

- export esetén származási bizonyítványokat állítanak ki;

- szolgáltató állomásokot tartanak fenn az áruminták nyilvántartására;

- a kamarák a vámtörvénnyel, statisztikák készítésével, a választott bíráskodásokkal kapcsolatos feladatokat is ellátnak.

E feladatok elvégzése révén a kamarák tulajdonképpen részesei a kormányzásnak. Az osztrák kamaráknak több felelősségük és több hatalmuk van, mint más országokban a hasonló szervezeteknek.

A csúcsszervezetek

A Szövetségi Gazdasági Kamara (BWK) a legrégebbi, az 1848-as forradalom vívmányaként megalakult érdekképviseleti szervezet. Ez a kilenc tartományi kamara csúcsszervezete, amely 6 ágazati szekcióra tagozódik, és mintegy 140 szakmai szövetséget is magában foglal. Összesen mintegy 300 000 tagja van. Minden vállalat (legyen az kis bolt, üzleti vállalkozás, vegyes vállalat, magánvállalkozás, külföldi cég leányvállalata, állami konszern stb.) a helyileg illetékes tartományi kamarához, de emellett az országos és szövetségi kamarához is tartozik.

Mind a szövetségi kamara, mind a tartományi kamarák 6 szakmai szekcióra tagozódnak. Ezek a következők: kisipar-kézműipar (52 szakszövetség), ipar (34 szakszövetség), kereskedelem (30 szakszövetség), pénz-, hitel- és biztosítási ügy, közlekedés és idegenforgalom. Az utóbbi 3 szekcióban összesen 20 szakszövetség működik. Ezek a szekciók mind a tartományokban, mind az országos szervezetben mintegy 140 szakmai

szervezetet, ún. szakmai szövetséget egyesítenek. Míg a területi kamarai tagság kötelező, a szakszövetséghez való csatlakozás önkéntes, és egy cég ezek közül többnek is tagja lehet. A szakmai szövetségek tagjainak száma 1993-ban mintegy 437 500 fő volt, ez a többszörös tagság folytán meghaladja a kamarai tagok számát.

A BWK-nak hatalmas apparátusa van: 6000 alkalmazottat és 15 000 funkcionáriust foglalkoztat. Az osztrák gazdasági kamara Európa legátfogóbb, megfelelő forrásokkal és jelentős politikai befolyással rendelkező gazdasági érdekcsoportja.

A mezőgazdasági kamaráknak – néhány tartomány kivételével – regionális alszervezeteik vannak, az ún. körzeti parasztkamarák (Bezirksbauernkammer – BBK). Ezek közvetlen kapcsolatban állnak a tagokkal. A mezőgazdasági kamarák regionális központjai a tartományi és a szövetségi mezőgazdasági kamarák, csúcstestületük pedig az ún. Elnöki Konferencia (PK). Érdekképviseleti munkájuk során a mezőgazdasági kamarák jelenleg elsősorban az osztrák agrárpolitikának az Európai Unió (EU) mezőgazdasági politikájával történő egyeztetésén dolgoznak. Az európai csatlakozás, az unióbeli alacsonyabb agrárárak (például a műtrágya, a traktor ára) hatására Ausztriában csökkentek a termelői árak, amit az egyesülési egyezmény szerint ki kell egyenlíteni a farmerek támogatásával. A fokozatosan csökkenő mértékű átállási támogatás az átmeneti idő 4 évére szól. Van olyan termék (például gabona, marhahús), amely örökre támogatásban részesül. Az EU premizálja a mind kevesebb kemikália használatát. A farmerek az EU-pénz, az ECU és az osztrák schilling (ATS) közti árfolyamkülönbségre is támogatást kapnak az Európai Uniótól. A csatlakozás a farmerek számára bizonytalanságot (nem ismerik az ígért kompenzációk mértékét) és sok papírmunkát okozott. A kamarák igyekeznek ezekben a problémákban tagjaiknak tanácsadással, információnyújtással segíteni.

A munkavállalói oldal csúcsszervezetei között a legfontosabb a Szövetségi Munkáskamara (BAK). Mivel a munkaadók érdekeit a múlt század közepe óta kamarai szervezet képviseli, Ausztriában az önkéntes tagságú szakszervezetek mellett felmerült az igény egy kötelező tagságon alapuló, szakértői csoportokra is felvonultatni képes kamarai szervezet létrehozására a munkavállalók részéről is. A Munkáskamarát 1920-ban alapították meg. Ez a munkavállalói szervezet osztrák specifikumnak számít a szakszervezetek mellett.

A munkások és alkalmazottak 9 tartományi kamarájának csúcsszervezetében a tagság 1954 óta kötelező az alkalmazottak és a közlekedésben dolgozók számára. Kivételt képeznek a vállalatok vezető beosztású alkalmazottai, a közalkalmazottak, valamint a mező- és erdőgazdasági dolgozók. A Munkáskamara képviseli a fogyasztók érdekeit is. Jelenleg 2,5 millió tagja van.

A Munkáskamarának 3 szekciója van. A gazdasági szekcióban folynak az alapkutató-sok, melyeknek eredményeit különböző testületek munkájában hasznosítják. A társadalmi és szociális részlegben a munkahelyre, munkafeltételekre, munkajogra, különféle biztosításokra, járandóságokra vonatkozó ügyekkel foglalkoznak. Gyakran kamarai jogász képviseli a dolgozó érdekeit a munkaadóval szemben, hogy a bírósági pereket megállapodás révén előzzék meg. Az oktatási szekció fogja át a legszélesebb területet. Részt vesz oktatási programok szervezésében, és saját oktatási intézményekkel is rendelkezik.

A kamaráktól eltérően az 1945-ben alapított Osztrák Szakszervezetek Szövetsége (ÖGB) magánjogi szervezet, mely mintegy 1,6 millió tagjával a munkavállalóknak

mintegy 60 százalékát fogja át, ami nemzetközi viszonylatban igen magas szervezettségi fokot jelent. Az ÖGB-nek 15 szakszervezet a tagja, ezek a magánalkalmazotti szakszervezet kivételével ágazatok szerint szerveződtek. A magánszektorban a fizikai és a szellemi munkások elkülönülten szerveződtek: míg a fizikaiaknak 8 szektorális szakszervezetük van, addig csaknem valamennyi szellemi foglalkozású dolgozó egyetlen szakszervezetben tömörül. A fennmaradó szakszervezetek pedig az állami szektor különböző részeit képviselik. Más országokkal összehasonlítva, az osztrák szakszervezetek igen centralizáltak.

Az említett négy csúcsszervezet mellett fontos szerepük van a szabadfoglalkozásúak közjogi kamaráinak, amelyek a könyvvizsgálókat, gyógyszerészeket, orvosokat, fogorvosokat, állatorvosokat, ügyészeket, közjegyzőket, szabadalmi ügyvivőket, mérnököket, ügynököket, színészeket, az osztrák mezőgazdasági munkásokat és a börze dolgozóit tömörítik. A kötelező tagságú kamarákon kívül számos más, önkéntes alapon szerveződő gazdasági szövetség is tevékenykedik Ausztriában, melyeknek súlya azonban meg sem közelíti a kamarákét.

A kamarai rendszert élesen kritizálják, többek között a kötelező tagság miatt. Egyes közvélemény-kutatások alapján a megkérdezettek kétharmada az önkéntes tagságot választaná. 1995 végén azonban a vállalkozók szavazhattak a kötelező tagság fenntartásáról a Gazdasági Kamarában, és a többség az eddigi rendszer megtartása mellett foglalt állást. A legvalószínűbb perspektíva a szociális partneri-kamarai rendszer továbbélése, de korlátozott befolyással és belső reformokkal.

A szabályalkotási egyeztetés és az érdekvérvényesítés fórumai és folyamata

Az osztrák szociális partnerek együttműködésének fókuszpontja a Paritások Bizottság (PK) és annak albizottságai. Az egyeztetési fórum mai formáját 1957-ben hozták létre. A PK rendszeres időközönként, de legalább negyedévente ülésezik. Állandó tagjai az elnöklő szövetségi kancellár, a gazdasági ügyekért felelős miniszter és a négy nagy csúcsszervezet képviselői. Szavazati joguk csak ez utóbbiaknak van. Az üléseken a témák jellegétől függően részt vehetnek más meghívottak is, például szakértők. Bár a Paritások Bizottság közvetlenül nem szankcionálhatja intézkedéseik be nem tartását, a PK által hozott döntések erősen befolyásolják a gazdaságpolitikát. A hivatalos gazdaságpolitikai döntéseket e fórum keretein kívül hozzák, ám azokat sok esetben a PK, illetve annak albizottságai készítették elő. Határozatokat csakis az összes résztvevő hozzájárulásával hozhat. Minden hivatalos ülés előtt a szociális partnerek vezetői bizalmas, informális megbeszélést tartanak, melynek célja a gazdaságpolitikai nézetkülönbségek előzetes feloldása, tisztázása.

A Paritások Bizottság áralbizottsága sajátosan osztrák intézmény. A 70-es évek végén az albizottság az árak mintegy 20 százalékára gyakorolt befolyást, ez az arány azóta csökkent. Az 1961-ben létrehozott béralbizottság fő feladata a bér-, valamint a kollektív szerződési tárgyalások időbeli koordinálása. Az 1963 óta a Gazdasági és Szociális Tanács (Beirat für Wirtschafts- und Sozialfragen – BWS) többé-kevésbé valamennyi gazdaság- és szociálpolitikai kérdéssel foglalkozik (nyugdíjreform, az ipar-, a mezőgazdasági, a költségvetési, a környezeti és monetáris politika, a tőkepiac, a szociális biztonság finanszírozása, a munkaidő csökkentése, valamint a kelet-európai piacok megnyitása által

felvetődött kérdések). Az 1992-ben létrehozott Nemzetközi Kérdések Albizottsága koordinálja a nemzetközi érdekszövetségekben és intézményekben való tanácskozást és döntéshozatalt.

A Szövetségi Gazdasági Kamara természetesen a külgazdasági kapcsolatokat érintő törvényjavaslatok kidolgozásában is részt vesz. Kereskedelempolitikai és piacvédelmi kérdésekben a kamarák tárgyalópartnere a kereskedelmi miniszter. Így nagy szerepe volt azoknak a protekcionista rendeleteknek a megalkotásában, amelyekkel többek között például a magyar vállalkozókat (beleértve az építőipariakat) az osztrák piactól távol tartják. Ugyancsak a BWK kezdeményezi a konkrét importkorlátozó intézkedéseket is.

A szakszervezetek és a Munkáskamara alapvetően támogatják az exportorientált szektort és a szabadkereskedelem irányába tett, ám a fokozatosság elvét is figyelembe vevő lépéseket. A szociális partnerek az osztrák gazdaság nemzetközi integrációját lépésről lépésre zajló folyamatként képzelik el, szektoronként, fokozatosan. Az ipari termékek piacának megnyitásánál jóval lassúbb a szolgáltatási szektoré, a mezőgazdasági termékeké pedig most folyik. Az egyik napról a másikra történő piacnyitás által okozott sokkhatás helyett időt kívánnak hagyni (3–4 éves átmenet) az érintett szektoroknak az átalakulásra, a versenyképesség-felzárkózásra. Bizonyos szektorok védelmében (textilipar, a gépipar egyes területei, műtrágyaipar stb.) egyelőre a protekcionizmus minden eszközével élnek. Ez azonban az átmeneti idő után megszűnik.

Munkaiügyi kérdések

Ausztriában a kollektív szerződések tárgyalásának folyamata rendkívül békés, igen kevés sztrájkról lehet beszámolni. A munkát, illetve a szociálpolitikát érintő bármilyen kérdésben Ausztriában csakis a szociális partnerekkel lehet és kell tárgyalni.

A foglalkoztatás minden aspektusát felölelő kollektív szerződések törvényerejűek, amelyeket a szakszervezetek valamelyike és a BWK egy-egy alegysége köt meg. Az ÖGB csak a valamennyi szekciót érintő általános kollektív szerződéseket tárgyalja. A BWK-nak, illetve alegységeinek képviseleti monopóliuma van a kollektív szerződések terén, ugyanis azok 95 százalékát a munkaadók oldaláról a kamarai szervezet írja alá.

*

Magyarországgal ellentétben, Nyugaton a gazdasági érdekképviselési elit – a vállalkozói, munkavállalói szervezetek vezetői és állami partnereik – általában elégedettek saját országuk többnyire évszázadok alatt, fokozatosan kialakult érdekképviselési berendezkedésével, a gazdasági érdekek és szabályok egyeztetésének modelljével, a játékszabályokkal. A külföldi érdekképzőket sokszor még háborúk vagy sztrájkhullámok sem ingatták meg annyira, mint a rendszerváltás a magyar érdekképviselési rendszert. A hazai intézményi átalakulásra leginkább a kelet-európai gazdasági és politikai átmenet gyorsasága nyomja rá a bélyeget, és leginkább ez szűkíti a Nyugattól átvehető tanulságok körét, alkalmazhatóságát. Az azonban nem áll fenn, hogy egyszeri és különleges körülményeink miatt ránk semmi sem illenék, ami máshol bevált. Más országok érdekképzőiből igenis sokat lehet tanulni, sőt egyes intézmények még le is másolhatók.

IRODALOM

- [1] *Wilson, G. K.*: Interest Groups. Cambridge, Massachusetts. 1990. 198 old.
- [2] *Gerlich, P.*: Interessensysteme und Politik – Versuch einer Evaluierung. Institut für Politikwissenschaft der Universität Wien. Materialien zu Wirtschaft und Gesellschaft. Wien. 1995. 79 old.
- [3] *Grant, W. – Martinelli, A. – Paterson, W.*: Large firms as political actors: A comparative analysis of the chemical industry in Britain, Italy and West Germany. Megjelent: West European Politics. 1991. 72 old.
- [4] Organized interests and the state – Studies in meso-corporatism. (Szerk.: *Cawson, A.*) Beverly Hills. 1985. 257 old.
- [5] *Schmitter, P.*: Regime stability and systems of interest intermediation in Western Europe and North America. Megjelent: Organizing interests in Western Europe. (Szerk.: *Berger, S.*) Cambridge University Press. Cambridge and New York. 1981.
- [6] Association Fact Book. The American Society of Association Executives (ASAE) Washington D. C. 1993. 37 old.
- [7] *Pilgrim, M. – Meier, R.*: Developing chambers of commerce. A primer on the organization and role of chamber systems. Center for International Private Enterprise. Washington D.C. 1995. 105 old.
- [8] *Plotke, D.*: The political mobilization of business. Megjelent: The politics of interests – interest groups transformed. (Szerk.: *Petracca, M. P.*) San Francisco. 1991.
- [9] *Martin, C. J.*: Business and the new economic activism: the growth of corporate lobbies in the sixties. *Policy*. 1994. évi 1. sz. 49. old.
- [10] *Stauffer, D.*: Association government relations – A real world overview. National Chamber Foundation. Washington D.C. 1988. 29 old.
- [11] *Ernstthal, H.*: Principles of association management – A professionals handbook. The American Society of Association Executives. (ASAE) Washington D.C. 1988. 239 old.
- [12] *Schlozman, K. L. – Tierney, J. T.*: Organized interests and American democracy. Harper and Row. New York. 1986.
- [13] *Upham, M.*: Employers organizations of the world – International reference. St. James Press. Chicago and London. 1990.
- [14] *Windmuller, J. P. – Gladstone, A.*: Employers associations and industrial relations. A comparative study. Clarendon Press. Oxford. 1984. 370 old.
- [15] *Komlósy Enikő*: Az érdekegyeztetés – a „kollektív alku” – az Amerikai Egyesült Államokban. *Munkaügyi Szemle*. 1993. évi 5. sz. 11–15. old.
- [16] Industrial Relations Department: Human resource issues and legislative updates. National Association of Manufacturers. (NAM) Washington. 1995.
- [17] *Destler, I. M.*: American trade politics. Institute for International Economics. Washington D.C. 1992. 453 old.

TÁRGYSZÓ: Vállalkozás. Érdekcsoportok.

SUMMARY

The authors make investigations into the characteristic features of the interest groups of entrepreneurs and make an attempt to an international comparison.

Having defined the concept of interest group, their two fundamental activities are shown. 1. Performing services for member and nonmember persons, enterprises, institutions. Certain interest groups attributed with public law status – e. g. chambers of commerce and industry in most European, Latin-American and North-African countries – undertake significant official tasks of public administration. 2. The organizations of interest groups take charge of the political representation of their members' interests beside central governmental bodies, try to exert influence on legislation etc.

Further on the authors review the international summary and the aspects of comparison of these groups. They present three basic systems: neocorporativism, pluralism, and etatism, considering them as the environment of interest groups.

Finally, the most typical interest groups in the United States and Austria are dealt with.

A HÁZTARTÁSOK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI

SZÜCS ZOLTÁN

A magyar népszámlálási gyakorlatban a lakásviszonyok feltérképezése régi keletű. A háztartás fogalma azonban csak lassan alakult ki. Az 1960. évi népszámlálás kiadványaiban is találhatunk már rá példát, igaz, akkor a háztartást még inkább a család tágan értelmezett fogalma helyettesítette. Az ezt követő népszámlálások adatfelvételi programja mindig lehetőséget adott a téma feldolgozására. A lakásviszonyok részletes publikálására, sokrétű bemutatására csak az 1990. évi népszámlálás, illetve az azt megelőző, 1984 őszén végrehajtott 2 százalékos mintanagyságú mikrocenzus eredményei alapján került sor. A tárgyyszerűséghez hozzátartozik, hogy az 1980. évi népszámlálás kötetsorozatának háztartásokkal és családokkal foglalkozó kiadványai e témában a korábbi adatközlésekhez képest már relatíve részletes adatkombinációkat tartalmaztak, és további kombinációkat tettek lehetővé.¹ A lakásviszonyok részletes feldolgozására azonban csak a legutóbbi, 1990. évi népszámlálás vállalkozott.

Az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával² lehetőség nyílt arra, hogy az 1990. évi népszámlálás teljes anyagából kiválasztott 2 százalékos reprezentatív képviselési minta adatállományának másodlagos feldolgozásával, az ún. állandó népesség (az állandó lakóhelyükön összeírt személyek) figyelembevételével, egy, a népszámlálási típusú adatfeldolgozásokban eddig csak egyes elemeiben alkalmazott csoportosítás, rétegzés alapján megvizsgáljuk a háztartásokat az általuk lakott lakások tulajdoni jellege, használati jogcíme, szobaszáma, hasznos alapterülete, felszereltsége és komfortfokozatba sorolhatósága alapján.³ A háztartások között különbséget tettünk aszerint, hogy az általuk lakott lakóegység lakásnak vagy egyéb lakott lakóegységnek minősíthető-e, illetve aszerint is, hogy a háztartás a lakást egyedül vagy más háztartással közösen lakta-e.

A 3 millió 801 ezer háztartás 99,5 százaléka lakott lakásnak minősíthető lakóegységben, s csak fél százalékuk élt az egyéb lakóegységek közé sorolható putriban, üzlethelyiségben, lakókocsiban, mosókonyhában, továbbá más gazdasági, valamint ideiglenes vagy mozgó létesítményben. Ezek az arányok közel azonosak zömében 1 százalék

¹ Lakáshelyzet '80. Munkatársak: *Vajda Ágnes* és *Zelenay Anna*. Készült a Központi Statisztikai Hivatal Ifjúsági Szakmai Munkaközösségében. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 450 old.

² A tanulmány az OTKA 9781. témaszámú, „A népszámlálási adatok feldolgozásához újszerű csoportosítások módszertanának kidolgozása, kísérleti alkalmazása” (témavezető: *dr. Baranyai István*) támogatásával készült. A kutatás céljáról részletesen *dr. Baranyai István: A háztartás- és családtypusok integrálása (Statisztikai Szemle. 1993. évi 12. sz. 965–976. old.)* című tanulmánya ad tájékoztatást.

³ A háztartásoknak a népszámlálásoknál alkalmazott hagyományos háztartás-összetétel szerinti lakásviszonyairól lásd: *Szűcs Zoltán: A háztartások és lakásaik. Statisztikai Szemle. 1992. évi 1. sz. 29–43. old.*

alattiak a háztartások különböző típusainál, s nem volt lényeges eltérés településtípusonként sem.

A lakáshasználat kizárólagossága

A háztartások 89,0 százaléka önállóan lakott a lakásban, valamivel több mint egytizedük más háztartással megosztva használta azt.⁴ E fő arányokon belül a háztartások különböző típusai igen eltérők. Az aktív keresős háztartások (ott, ahol legalább egy aktív kereső él) 89,7 százaléka egyedül, 9,8 százaléka más háztartással közösen lakott a lakásban, az aktív kereső nélküli háztartásoknál ezek az arányok rendre 87,6 és 11,8 százalék voltak, vagyis a nyugdíjasok, járadékosok, munkanélküliek, eltartottak és más inaktív keresők háztartásai inkább kénytelenek lakásukat másokkal megosztani, mint az aktív keresőt is magukba foglaló háztartások.

1. tábla

Az aktív keresős háztartások összetétele a lakóegység rendeltetése szerint

Háztartás-összetétel*	A háztartások száma összesen (ezer)	A lakásban			Egyéb lakóegységben
		együtt	önállóan	más háztartással közösen	
százalékban					
Egycsaládos háztartások	2122	99,5	90,8	8,7	0,5
Házaspár	1853	99,5	91,7	7,8	0,5
Ebből:					
gyermek nélkül	288	99,5	86,1	13,4	0,5
1 eltartott gyermekkel	336	99,5	88,1	11,4	0,5
2 vagy több eltartott gyermekkel	611	99,5	93,4	6,0	0,5
eltartott és kereső gyermekkel	136	99,7	94,8	5,0	0,3
eltartott és/vagy kereső gyermekkel	138	99,6	96,8	2,8	0,4
Egy szülő gyermekkel	270	99,3	84,4	14,9	0,7
Ebből:					
1 eltartott gyermekkel	84	99,3	79,2	20,0	0,7
2 vagy több eltartott gyermekkel	59	99,2	81,3	18,0	0,8
Két- vagy többcsaládos háztartások	100	99,6	96,8	2,8	0,4
Ebből:	44	99,7	97,0	2,6	0,3
1 eltartott gyermekkel					
2 vagy több eltartott gyermekkel	39	99,4	96,3	3,1	0,6
Nem családháztartások	399	99,3	81,8	17,5	0,7
<i>Aktív keresős háztartások összesen</i>	2622	99,5	89,7	9,8	0,5

* A táblák oldalrovatában szereplő „háztartás-összetételek” tartalma eltérő a vizsgált téma szerint.

Az 1990. évi népszámlálás teljes körű, a lakónépességből végzett adatfeldolgozásainak eredményei szerint a közös lakásban élő háztartások aránya ennél némileg magasabb, 13,6 százalékos részesedést mutat, ami 113 ezer háztartást jelent. Az eltérés túl-

⁴ A lakást önállóan vagy más háztartással közösen használók hányadát is az összes háztartáshoz viszonyítottuk, mivel az egyéb lakóegységben lakó háztartások elenyésző részesedése az arányokat érdemben nem módosítja.

nyomórészt az állandó és a lakónépesség eltérő tartalmából adódik, nevezetesen abból, hogy az állandó népesség szerinti adatfeldolgozásoknál mindazon háztartások kiesnek a számbavételből, amelyeknek tagjai munkavégzés, tanulás, gyógykezelés vagy bármely más ok miatt az adott lakásban ideiglenes bejelentéssel laknak. Ilyen a lakást más háztartással közösen használó lakónépességű háztartások közül a 65 ezer al- vagy ágybérlő háztartás többsége, a 31 ezer egyéb jogcímen lakó, valamint a tulajdonos, illetve a főbérlő rokonaként lakó 148 ezer háztartás egy része.

A háztartások lakáshelyzetében az utóbbi években, ezen belül is különösen a nyolcvanas évek második felében bekövetkezett pozitív változásokat jelzi, hogy az 1980. évi népszámlálás adatai szerint⁵ a más háztartással közösen lakó háztartások aránya a lakónépesség háztartásain belül 17,1 százalék volt, ami 3,5 százalékponttal volt magasabb, mint 1990-ben. A lakáskörülmények javulása részint a mennyiségi lakáshiány megszűnését jelenti, ami hozzájárult a közös lakáshasználat mérséklődéséhez. Nem elhanyagolható tényező azonban az sem, hogy a lakásállomány minősége – a csökkenő lakásépítési kedv ellenére – tovább javult, nőtt a lakások átlagos alapterülete és komfortossága. Az önálló lakáshasználat arányának emelkedésével párhuzamosan tehát javultak a háztartások lakásviszonyai is, a háztartások nagyobb része él kényelmesebb, nagyobb, komfortosabb lakásokban, mint korábban.

A lakást egyedül lakó, állandó népességű háztartások legmagasabb (96–97%) arányban az aktív keresős, két- vagy többcsaládos háztartások közül kerültek ki, őket követték az aktív keresős, házaspáros egycsaládos háztartások, zömében 91–92 százalék feletti arányszámokkal. Ez utóbbiak közül kiemelkedtek azok a háztartások, ahol az eltartott gyermek(ek)⁶ mellett más személyek, például felmenő és egyéb rokonok, nem rokonok is tagjai a háztartásnak. Az ilyen egyedül lakó háztartások esetenként a 97 százalékos részesedést is elérték.

Az egyedül élő aktív keresőknek ugyanakkor csak háromnegyede élt külön lakásban, közel egynegyedük más háztartással osztotta meg azt. Ez utóbbi jelenség egyik oka, hogy az egyedül élő aktív keresők egy része valójában csak a kettős lakcím-bejelentési rendszer anomáliái miatt vált az adatfeldolgozás során egyedülállóvá, valójában van házastársuk vagy gyermekük, aki(k) a máshol lévő, ideiglenesen bejelentett lakás miatt nem „vett(ek) részt” a statisztikai értelemben vett család kialakulásában. Alátámasztja ezt az is, hogy hasonló a helyzet a zömében munkanélküliekből és/vagy eltartottakból álló háztartásoknál is (68,5%), míg a többségében idősebbeket magukba foglaló, nyugdíjasokból, járadékosokból álló háztartásoknál a lakást önállóan használók hányada lényegesen magasabb (86,7%) volt.

Ez utóbbiak körében az egy szülő gyermekkel típusú családból álló háztartásoknál az egyedül lakók hányada 85,3 százalék volt, szemben a gyermek nélkül élő házaspárok 90,8 és a többi családháztartás 92,5 százalékos részesedésével. Ez azt mutatja, hogy a házastárs, élettárs nélkül élő, gyermekét egyedül nevelő szülő eredendően hátrányos helyzetét lakáskörülményeinek kedvezőtlenebb helyzete is tetézi. Igaz ez akkor is, ha kétségtelen előnye is lehet annak, ha nem egyedül lakik a lakásban, hiszen szükség esetén a gyermekfelügyelet könnyebben biztosítható.

⁵ Az 1980. évi adatok mindenkor a lakónépesség háztartásaira vonatkoznak.

⁶ Eltartott gyermeknek e tanulmányban a 24 éves vagy fiatalabb nőtlen/hajadon családi állapotú, eltartott gazdasági aktivitású és gyermek családi állású személyt tekintettük.

2. tábla

Az egyedül élők háztartásai gazdasági aktivitásuk és a lakáshasználat kizárólagossága szerint

Gazdasági aktivitás	Egyedül élő háztartás összesen (ezer)	A lakást az egyedül élő személy		Egyéb lakóegységben lakik
		önállóan	más háztartással közösen	
		lakja		
		a megfelelő típusú háztartások százalékában		
Aktív kereső	247	74,7	24,5	0,8
Nyugdíjas, járadékos	524	86,7	12,6	0,7
Munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	37	68,5	29,3	2,2

A munkanélküliek, eltartottak és a nyugdíjasok, járadékosok nélkül számolt inaktív keresők — többségében a gyeden, gyesen lévők — háztartásainál a lakást önállóan használók hányada mélyen átlag alatti. Ez következik abból, hogy az eltartottság általában eleve feltételezi az eltartó létét, s a gyermekét egyedül nevelő, gyesen, gyeden lévő szülő gazdasági helyzete is gyakran megkívánja a támaszt, segítséget jelentő személy jelenlétét, aki a bevallás szerint akár külön háztartást is alkothat.

Budapesten is az aktív keresős, házaspáros egycsaládos háztartások önálló lakáshasználata volt a legnagyobb arányú, részesedésük az egyes háztartástípusokban rendre meghaladta az országos átlagot, minden más háztartástípusban elmaradt attól.

3. tábla

A lakást önállóan használó háztartások aránya háztartás-összetétel és településtípusok szerint, a megfelelő típusú háztartások százalékában

Háztartás-összetétel	Összesen	Budapest	Többi város	Községek
Aktív keresős háztartások	89,7	88,2	90,4	89,6
Ebből:				
házaspáros egycsaládos	91,7	92,8	92,3	90,5
gyermek nélkül	86,1	88,4	85,9	84,8
1 eltartott gyermekkel	88,1	91,9	89,0	83,8
2 eltartott gyermekkel	93,3	93,6	95,1	90,7
3 eltartott gyermekkel	94,1	94,4	95,8	92,3
4 vagy több eltartott gyermekkel	91,8	93,9	86,5	88,1
egy szülő gyermekes egycsaládos	84,4	83,2	86,2	83,0
két- vagy többcsaládos	96,8	95,1	97,3	96,8
egyedül élők	74,7	69,9	76,0	78,3
Aktív kereső nélküli háztartások	87,6	82,9	88,1	89,8
Ebből:				
nyugdíjasok, járadékosok	89,0	84,6	89,6	90,9
munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	66,2	60,7	65,5	71,0

A vidéki városok és a községek esetében nem állapítható meg ilyen egyértelmű eltérés, az egyes fő kategóriákon belüli háztartástípusok nem mindig követték a

kategóriaátlagokat, illetve azok országos átlagtól való eltérésének az irányát. Így például míg a városi aktív keresős, házaspáros egycsaládos háztartások körében a városokban a lakást önállóan használók arányszáma az országos átlag és a fővárosi mutató értéke közé esett és a községeké volt a legalacsonyabb, addig az e csoportba tartozó városi, gyermek nélküli házaspároknál ez az arány az országos átlag alatt maradt, a három eltartott gyermekkel élőkénél pedig minden más településtípus arányszámait meghaladta. A községeknél az aktív keresős, egycsaládos házaspáros típusú háztartásoknál az önálló lakáshasználat hányada minden esetben a legalacsonyabb, a két- vagy többcsaládos háztartásoknál az országos átlaggal megegyező, míg az egyedül élő aktív keresőkénél, valamint az aktív kereső nélküli háztartások fő csoportjainál a legmagasabb volt. Ettől csak néhány kisebb gyakoriságú, éppen ezért kevésbé megbízható adatokat tartalmazó háztartástípusnál fordult elő eltérés.

Mint már említettük, a háztartások 99,5 százaléka élt lakásban, s csupán fél százalékuk lakásnak nem minősíthető egyéb lakott lakóegységben. Úgy véljük, hogy ennek az elenyésző, abszolút számban is alig néhány ezer háztartást érintő kategóriának a lakóegység különféle jellemzőire bontott vizsgálatától eltekinthetünk, hiszen maga a tény, hogy a lakóegység még a szükség- vagy az egyéb lakás fogalmának sem felel meg, minden további indoklás, elemzés nélkül is önmagáért beszél, emberi lakóhelynek valójában alkalmatlan. A továbbiakban tehát csak azoknak a háztartásoknak a lakáskörülményeivel foglalkozunk, akik a lakás fogalmának megfelelő lakóegységekben laktak. Ezen belül kizárólag azokkal a háztartásokkal, amelyek a lakást önállóan használják, rajtuk kívül más háztartás a lakásban nem él. Tesszük ezt annak ellenére, hogy tudjuk, azoknak a háztartásoknak a lakáskörülményei, amelyek a lakás használatát kénytelenek megosztani más háztartással vagy háztartásokkal, többnyire kedvezőtlenebbek, mint azoké, amelyek a lakást egyedüli használóként lakják.

A háztartások összetétele lakásuk tulajdoni jellege szerint

1990-ben a háztartások 78,0 százaléka élt magántulajdonú lakásban. A városokban arányuk ezzel megegyezett, a fővárosban viszont a meginduló lakásprivatizáció ellenére csak 47,5 százalékuk, míg a községekben 95,3 százalékuk lakott. Az országos adatok szerint az aktív keresős, egycsaládos házaspáros háztartások közül a magántulajdonú lakásban lakók aránya általában ott magasabb, ahol csak kereső gyermek volt, illetve az eltartott gyermek mellett kereső gyermek és/vagy más személy is élt. A két szélső érték, a gyermek nélküliek 76,7 százalékos és a két vagy több eltartott gyermekkel és/vagy kereső gyermekkel élők 89,3 százalékos arány közötti 22–23 százalékpontos különbség elég jelentősnek mondható, s bizonyos mértékig feltehetően a háztartások jövedelmi, vagyoni helyzetére vezethető vissza, s a többkeresős háztartásmodell jobb életkörülményeit igazolja.

Hasonló tendencia érvényesül a háztartást egyedüli családként alkotó egy szülő gyermekkel típusú családok esetében is, de lényegesen alacsonyabb, zömében 60–70 százalék közötti arányszámokkal. Ezek az arányok az összes háztartástípus közül a legalacsonyabbak. A legmagasabb értékekkel a két vagy több családból álló aktív keresős háztartásoknál találkozhatunk, ahol a magántulajdonú lakásban élők részesedése minden háztartástípusnál 90 százalék körüli.

A magántulajdonú lakásban élő háztartások aránya valamelyest alacsonyabb az aktív keresős nem családháztartások körében, valamint minden aktív kereső nélküli háztartástípusban.

A magántulajdonú lakásban lakó háztartásokról bemutatott tendenciák egyúttal képet adnak az állami tulajdonú vagy más, nem magántulajdonban lévő lakásokban élőkéről is, hiszen az ilyen háztartások részesedése a megfelelő típusokon belül éppen ellentétesen alakult. Érdekes lehet ugyanakkor megnézni, hogy a magántulajdonú lakásban élő háztartásokon belül milyen mértékű a családi házban, társasházi vagy öröklakásban, illetve lakásszövetkezeti lakásban élők hányada. Mivel az évek folyamán az utóbbi két kategória közötti különbségek elmosódtak, azokat összevontan vizsgáltuk.

4. tábla

A lakást önállóan használó háztartások aránya a háztartás típusa és a lakás tulajdoni jellege szerint

Háztartás-összetétel	A lakás		A magántulajdonú lakásban lakó háztartások közül	
	magán-	állami vagy más nem magán-	családi ház jelle- gű épületben	társasházi vagy öröklakásban
	tulajdonú, a megfelelő típusú háztartások százalékában		lakók (százalék)	
Aktív keresős háztartások	78,5	21,5	73,3	26,7
Ebből:				
háaspáros egycsaládos	81,3	18,7	73,4	26,6
egy szülő gyermekes egycsaládos	66,9	33,1	62,6	37,4
két- vagy többcsaládos	90,1	9,9	94,4	5,6
egyedül élő	71,2	28,8	62,4	37,6
Aktív kereső nélküli háztartások	77,0	23,0	87,2	12,8
Ebből:				
nyugdíjasok, járadékosok	77,2	22,8	87,7	12,3
munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	72,5	27,5	77,7	22,3
<i>Összes háztartás</i>	<i>78,0</i>	<i>22,0</i>	<i>77,5</i>	<i>22,5</i>

A magántulajdonú lakásban lakó háztartások 77,5 százaléka élt családi ház jellegű 1–3 lakásos épületben. Az aktív kereső nélküli háztartások esetében ez az arány 87,2 százalék (ezen belül a nyugdíjasok, járadékosok háztartásainál 87,7 százalék), az aktív keresősöknél 73,3 százalék. Ez azt mutatja, hogy az idősebb generáció nagyobb arányban élt családi házban körülmények között, mint a fiatalabbak. Az adatok markánsan jelzik, hogy minél több eltartott gyermek él a háztartásban, annál nagyobb a családi házban lakó háztartások aránya. Például az eltartott gyermekkel, de más személy nélkül élő házaspáros, aktív keresős háztartások körében a gyermekszám növekvő rendjében egytől négy vagy több gyermekig vizsgálva az alábbi arányszámok adódtak: 59,9, 67,2, 80,1 és 89,3 százalék.

Némileg alacsonyabb értékekkel, de tendenciájában hasonlóan alakult az egy szülő gyermekes háztartások részesedése is, míg az egynél több családtagot magukba foglaló háztartásoknál azonos irányzat mellett 90 százalék feletti arányszámok voltak megfigyelhetők.

Az adatokból kitűnik, hogy az egyedül élők mind az aktív keresős, mind az aktív kereső nélküli csoportban némileg alacsonyabb arányban éltek családi házban, mint a családháztartások vagy akár a többi nem családháztartás.

A fővárosban a háztartások több mint fele élt állami vagy kisebb részben egyéb tulajdonú lakásban, míg a községekben csupán minden huszonegyedik, a városokban pedig nem egészen egynegyedük. A fővárosban az arányok az aktív keresős, házaspáros, egycsaládos háztartások körében zömmel 50 százalék alatt, máshol e fölött fordulnak elő. A városokban a nem magántulajdonú lakásokban élő háztartások körében a legalacsonyabb arányok a két- vagy többcsaládos, aktív keresős háztartásoknál mutatkoztak, 13–15 százalék közötti értékekkel, a legmagasabbak pedig a szintén aktív keresős, de egy szülő gyermekkel élő családot magukba foglaló egycsaládos háztartásoknál, 30–34 százalékos értékekkel. A községekben, mint az várható volt, uralkodó a magánlakásban, azon belül is a családi házban élő háztartások részesedése, szinte kizárólag 90 százalék feletti értékekkel, ennek megfelelően alacsony az állami lakásban élők hányada: 10 százalék feletti érték csak az aktív keresős eltartott gyermekes háztartásoknál, valamint az egyedül élőkénél fordult elő. A csak munkanélkülieket, eltartottakat és/vagy más típusú inaktív keresőket magukba foglaló háztartások ilyen értékei a kis esetszám, s az ebből adódó széles hibahatár miatt nem értékelhetők.

A háztartások lakáshasználati jogcíme

1990-ben a háztartások 76,7 százaléka tulajdonosként (vagy annak rokonaként) lakott a lakásban, főbérlőként (vagy annak rokonaként) 22,9 százalékuk, más jogcímen (alvagy ágybérlőként, jogcím nélkülüként vagy szívességi lakáshasználóként) pedig együttesen is csak 0,4 százalékuk. A vidéki városokban az arányok néhány tized eltéréssel az előbbiekkal megegyeztek, míg Budapesten a főbérlőként lakók voltak túlsúlyban, a falvakban pedig 94,5 százalék, tehát csaknem kizárólagos volt a tulajdonosi arány. A háztartások lakáshasználati jogcímük szerinti megoszlása szoros összefüggést mutat az általuk lakott lakás tulajdoni jellegével. Lakáshasználati jogcím szerint általában ugyanazok a háztartástípusok laktak tulajdonosként a lakásban, mint amelyek magántulajdonú lakásban. Az eltérések inkább csak az arányszámok nagyságában voltak, hiszen a magántulajdonú lakásokban lakó háztartások egy része nem tulajdonos, hanem csupán bérlő a lakást (főbérlő) vagy annak egy részét (al- vagy ágybérlő).

Kiemelésre érdemes, hogy az aktív keresős, két- vagy többcsaládos háztartásoknál a tulajdonosként lakók aránya minden csoportban 89–90 százalék közötti volt, a legmagasabb az összes háztartástípus között. A vidéki városokban ezek az értékek 84–86 százalék, a falvakban 98–99 százalék közöttiek, szintén a legmagasabbak. Ugyanakkor a fővárosban ez a településtípusokon belüli homogenitás megtörik, az arányszámok 34 és 52 százalék között szóródtak, s ez még az alacsony gyakoriságból eredő relatíve magas hibahatár mellett is jelzésértékű lehet.

A lakások nagysága

A lakások nagysága és a bennük élők életkörülményeinek egyik leggyakrabban használt mutatója a különböző típusú háztartásoknak a lakás szobaszáma szerinti vizsgálata.

1990 januárjában az egyedül lakó háztartások 15,5 százaléka egyszobás lakásban élt. A legtipikusabb lakásnagyság a kétszobás volt, ilyenben élt a háztartások 45,2 százaléka, míg háromszobásban 29,9 százalékuk. A magyar viszonyok között igen nagynek számító négyszobás lakásban közel minden tizedik háztartás lakott (9,4 %), míg az öt- vagy többszobás lakásban élők részesedése bármely háztartástípust is vizsgáljuk tized százalékban sem fejezhető ki.

A legszűkebb körülmények között, tehát az egyszobás lakásban élő háztartások az aktív keresős nem családháztartások, valamint az aktív kereső nélküli háztartások, utóbbiak közül is elsősorban a csak munkanélkülit és/vagy eltartottat magukba foglaló háztartások, ahol egyes kategóriákban (például az egyedül élőknél, a házaspár gyermek nélkül csoportban) arányuk a 40 százalékot is meghaladta. Az egyetlen személyből álló háztartások egyébként is általában kis lakásokban éltek. Az aktív kereső egyedülállók 31,4 százaléka, a nyugdíjasok–járadékosok 37,6 százaléka, a munkanélküliek és eltartottak 44,0 százaléka élt egyszobás lakásban. Meg kell jegyezni, hogy körükben igen magas (40–49 százalék közötti) volt a kétszobás lakásban élők hányada is, ennek megfelelően az ennél nagyobb lakásban lakóké igen alacsony: a négy- vagy többszobásban élők részesedése sehol sem haladta meg a 4 százalékot, s ezt településtípusonkénti bontásban is csak a budapesti munkanélküliek vagy eltartottak 5,0 százalékos és a községi aktív kereső egyedül élők 5,5 százalékos hányada lépte túl.

5. tábla

A lakást önállóan használó háztartások a háztartás összetétele és a lakás szobaszáma szerint, a megfelelő típusú háztartások százalékában

Háztartás-összetétel	1	2	3	4 vagy több-
	szobás lakás			
Aktív keresős háztartások	10,1	41,9	35,8	12,2
Ebből:				
házaspáros egycsaládos	7,0	40,1	39,1	13,8
egy szülő gyermekes egycsaládos	12,1	49,6	30,5	7,8
két- vagy többcsaládos	3,8	30,8	43,0	22,4
egyedül élő	31,4	46,7	17,9	4,0
Aktív kereső nélküli háztartások	27,9	52,5	16,7	2,9
Ebből:				
nyugdíjasok, járadékosok	27,4	53,2	16,7	2,8
munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	38,7	39,4	17,2	4,7
<i>Összes háztartás</i>	<i>15,5</i>	<i>45,2</i>	<i>29,9</i>	<i>9,4</i>

A gyakoribb háztartástípusokról, így például a lakást egyedül lakó, aktív keresős, egycsaládos háztartásokról érdekes képet kapunk, ha az eltérő háztartástípusokat a lakás szobaszáma szerint elemezzük. A gyermek és más (rokon és/vagy nem rokon) személy nélküli, valamint az egy szülő egy eltartott gyermekkel más személy nélkül típusú háztartások körében az egyszobás lakást lakók hányada 13,7, illetve 16,8 százalék, azaz átlag feletti, s ugyancsak magas a kétszobás lakást lakóké is, mindkét típusnál 54 száza-

lék. A megfelelő arányszámok a fővárosban rendre 22,6 és 24,8, illetve 48–49 százalék, vagyis Budapesten az ilyen háztartások közel negyede egyszobás lakásban élt.

A legnagyobb lakásokban az aktív keresős, házaspáros egycsaládos, eltartott gyermekkel élő háztartások éltek, ezeken belül is különösen az átlagnál nagyobb létszámúak. Így a három eltartott gyermekkel élő háztartások közül négyszobás lakásban lakott 22,3 százalékuk, valamint a kettő vagy több eltartott gyermekkel és/vagy kereső gyermekkel típusú háztartások 30,7 százaléka. Szintén magas ez az arányszám a két vagy több családból álló háztartások körében, ahol a négyszobás lakásban lakók hányada háztartástípustól függően 18–27 százalék közötti (27,1 százalék a kettő vagy több eltartott gyermekkel élő háztartások esetében). Ezek a tendenciák érvényesültek településtípusonként is, Budapesten többnyire némileg magasabb, vidéken valamelyest alacsonyabb arányszámokkal.

A lakásnagyság mérésének mint a háztartások életkörülményeit jelző ismérvnek egy másik vetülete a lakás hasznos alapterületének egybevetése a különböző háztartástípusokkal. A lakás alapterülete szerinti vizsgálat hasonló eredményeket mutat, mint a szobaszám alapján mért információk. Eltérés csak a településtípusonkénti adatokban, ott is csak az arányok nagyságában van, ami a különböző településtípusokban kialakult lakásépítési szokások, építkezési formák eltéréseiből adódik. A fővárosban és a nagyvárosokban (kisebb mértékben néhány közepes vagy kis lélekszámú városban is) a társasházi és lakótelepi, panelfalazatú lakások átlagos nagysága lényegesen alatta marad a többi város és főként a községek családi házakban lévő lakásai alapterületének.

6. tábla

*A lakást egyedül használó háztartások megoszlása
az általuk lakott lakás alapterülete szerint, településtípusonként*

A lakás alapterülete (négyzetméter)	Összesen	Budapest	Többi város	Községek
	százalék			
–29	2,7	6,5	2,0	1,5
30–39	7,3	14,4	6,6	4,1
40–49	10,9	14,8	11,6	8,0
50–59	20,3	23,9	26,5	11,5
60–69	14,4	14,7	14,8	13,8
70–79	10,2	8,7	8,9	12,5
80–89	11,0	6,2	9,3	15,6
90–99	10,6	4,2	9,1	15,8
100–x	12,5	6,7	11,1	17,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Országosan és a városokban (a fővárosban is) a legelterjedtebb lakásnagyság az 50–59 négyzetméteres, az országos 20,3 százalék mellett Budapesten 23,9, a vidéki városokban 26,5 százalék azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyek ilyen méretű lakásban éltek. A községekben ez az arány alig 11,5 százalék, s e településtípusban a háztartások a 100 négyzetmétert is meghaladó lakásokban éltek a legmagasabb arányban (17,2 %). Míg tehát a nem községi településeken a háztartások kiugróan magas arányban

laktak közepes méretű lakásokban, s az ennél kisebb és nagyobb lakásokban élők hányada minden más kategóriában legalább 8–10 százalékponttal alacsonyabb, addig a községekben gyakorlatilag folyamatos arányszám-növekedés figyelhető meg.

A lakások felszereltsége

A háztartások lakáskörülményeinek igen fontos ismérvei a lakások felszereltségét leíró jellemzők, mint például a hálózati vízvezetékekkel, a gázzal, a vízöblítéses WC-vel, valamint a csatornával való ellátottság.

A lakást egyedül lakó háztartások 78,8 százaléka lakott olyan lakásban, amelybe be van vezetve a hálózati vízvezeték, s további 9,4 százaléka lakása közvetve ellátott hálózati vízzel, azaz a vízvezeték a lakáson kívül, de az épületben vagy annak udvarán lett kiépítve, illetve a lakás vízellátását utcai közkifolyó vize szolgáltatja.

Lakáson belüli hálózati vízvezetékekkel rendelkező az aktív keresős, egycsaládos háztartások 91–92 százaléka s ezen belül a házaspár egy vagy két eltartott gyermekkel élő háztartások 88–89 százaléka. A többi háztartás arányszámai ennél alacsonyabbak, például a csak munkanélkülit és/vagy eltartottat magukba foglaló háztartások között az egyedülálló és a gyermek nélküli háztartások lakásainak vezetékességi vízrel való ellátottsága csak 51–52 százalékos.

Budapesten a háztartások 98,2 százaléka lakott hálózati vízvezetékekkel ellátott lakásban, s a legalacsonyabb értékek is meghaladták a 95–96 százalékos értéket. A nyugdíjas egyedül élők 96,4 százaléka, a munkanélküli és/vagy eltartott egy szülő gyermekes háztartások 95,7 százaléka élt ilyen lakásban, viszont e csoportnál volt a legmagasabb a lakáson kívüli vezetékességi víz használata, rendre 2,7 és 2,2 százalék.

Az átlagnál némileg magasabb a hálózati vízellátás aránya a városokban, s ennek megfelelően alacsonyabb a községekben. A városokban az aktív keresős családháztartások hálózati vízellátása 90 százalék körül mozgott, ugyanezen arányok a községi háztartásoknál 60–70 százalék közöttiek, a különbség tehát igen jelentős. A többi háztartástípusnál is megmarad ez az eltérés, természetesen lényegesen alacsonyabb értékekkel. Így például az aktív keresős nem családháztartások lakásaiban a hálózati vízellátás a városokban 85,1 százalék, a falvakban 49,6 százalék.

7. tábla

A lakást önállóan használó aktív kereső nélküli háztartások a lakás vízellátása szerint, településtípusonként

Háztartás-összetétel	Hálózati vízvezetékekkel ellátott lakásokban élők aránya(százalék)			
	összesen	Budapesten	a többi városban	a községekben
Nyugdíjasok, járadékosok háztartásai	68,6	97,6	78,0	44,9
Ebből:				
egyedül élők	61,5	96,4	72,6	34,5
házaspár gyermek nélkül	74,8	98,5	83,0	55,8
Munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	59,2	97,3	67,8	27,1
Ebből:				
egyedül élő	51,1	98,0	62,6	17,0
<i>Összesen</i>	<i>68,1</i>	<i>97,6</i>	<i>77,6</i>	<i>44,2</i>

A lakáson belüli (75,6 %) vízöblítéses WC-vel és csatornával (85,1 %) való ellátottság arányai általában a lakáson belüli vezetékes vízellátás viszonzyszámainak megfelelően alakulnak, alig észrevehetően alacsonyabb értékekkel. Néhány szóval azonban mégis érdemes a csatornával való ellátottságot megemlíteni, ugyanis az ellátottság megoszlik köz-, valamint házi csatornára (44,2, illetve 41,0 %). Budapesten, ahol a csatornahálózat szinte a város teljes területét lefedi, a közcsatornával ellátott lakásban élő háztartások hányada 87,2 százalék volt, szemben a házi csatornás lakásban lakók 11,9 százalékos arányával. Ugyanezek az arányok a vidéki városokban 58,2 és 32,0 százalék, a községekben pedig 4,5 és 67,1 százalék.

Érdekes képet mutat a csatornával való ellátottság, ha háztartástípus szerint vizsgáljuk. Az aktív keresős háztartásoknál az átlagnál magasabb, a többi háztartásnál alacsonyabb az arányszám, úgy, hogy a köz- és házi csatorna egymáshoz viszonyított aránya mindkét nagy csoportban, sőt az aktív kereső nélküli háztartásokon belül a nyugdíjas-járadékos, illetve a munkanélküli-eltartott háztartásokban is az országos átlag körüli.

A lakás felszereltségét, a benne lakók kényelmét segíti elő, ha a lakásban biztosított a gázellátás.

8. tábla

A lakást önállóan használó háztartások a háztartás összetétele és a lakás gázellátásának formája szerint, településtípusonként

Háztartás-összetétel	A lakás gázellátása a megfelelő típusú háztartások százalékában					
	Összesen	Ebből:		Budapesten	Többi városban	Községekben
		hálózati	palackos			
		gázzal				
Aktív keresős háztartások	89,4	43,4	46,0	86,7	88,0	92,6
Ebből:						
házas páros egycsaládos	90,7	42,7	48,1	87,2	88,8	94,8
gyermek nélkül	91,3	47,0	44,3	88,8	89,5	95,6
1 eltartott gyermekkel	88,6	49,7	38,9	85,9	86,1	95,1
2 eltartott gyermekkel	90,5	44,8	45,8	84,9	88,2	96,9
egy szülő gyermekes egycsaládos	87,9	53,4	34,5	88,2	86,2	90,2
1 eltartott gyermekkel	87,1	64,1	23,0	87,8	84,8	92,5
2 vagy több eltartott gyermekkel	87,4	57,9	29,5	86,4	85,1	93,9
két- vagy többcsaládos	93,1	24,0	69,1	89,7	92,3	94,0
egyedül élők	80,1	47,8	32,3	82,3	50,3	76,4
Aktív kereső nélküli háztartások	83,2	36,6	46,5	86,7	85,8	80,4
Ebből:						
nyugdíjasok, járadékosok háztartásai	83,9	36,6	47,3	84,0	86,4	81,6
egyedül élők	79,0	33,6	45,3	80,4	83,2	74,3
házas pár gyermek nélkül	89,5	38,3	51,3	87,6	90,1	90,0
munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	67,0	36,4	30,6	81,3	73,2	51,9
<i>Összesen</i>	<i>87,5</i>	<i>41,3</i>	<i>46,2</i>	<i>85,8</i>	<i>87,4</i>	<i>88,5</i>

Kényelmi szempontból nem mindegy, hogy a gázellátás vezetékes formában jut-e el a lakásokba, vagy palackos gázt használnak-e az ott élők. Gázzal ellátott lakásban lakott a

háztartások 87,5 százaléka, ebből 41,3 százalék volt a hálózati és 46,2 százalék a palackos gázt használók aránya. Ugyanezek az arányszámok Budapesten rendre 85,8, 80,1 és 5,8 százalék, a vidéki városokban 87,4, 50,8 és 36,5 százalék, a községekben pedig 88,5, 9,1 és 79,4 százalék voltak. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a gázzal rendelkező lakásokban lakó háztartások aránya településtípusonként alig tér el, a fővárosban némileg átlag alatti, a vidéki városokban gyakorlatilag megegyezik az országos átlaggal, a községekben pedig csekély mértékben az átlagot meghaladó. Az eltérés tehát nem elsősorban a gázzal való ellátottságban, hanem annak formájában van. Míg a fővárosban a vezetékes gázellátás az uralkodó, addig a községekben csak minden tizenegyedik háztartás élt vezetékes gázzal ellátott lakásban, ez az arány azonban folyamatosan és viszonylag gyors ütemben nő. A vezetékes gázzal való ellátottság szintjének emelkedése nem vonja automatikusan maga után a lakások gázzal való ellátottságának relatív növekedését, hiszen az esetek túlnyomó többségében a palackos gáz kiváltása történik vezetékes gázzal.

A gázzal való ellátottság a háztartások típusa szerint kiegyenlítettebb képet mutat, mint akár a vezetékes vízzel, akár a csatornával való ellátottságuk. Szinte nem mutatható ki eltérés az aktív keresős háztartások különböző típusai lakásainak gázellátásában, legalábbis akkor, ha a vezetékes és a palackos gázzal való ellátottságot összességében vizsgáljuk. A nyugdíjasok, járadékosok háztartásainak arányszámai is alig maradnak el az aktív keresősektől, csak a munkanélkülieket és/vagy az eltartottakat magukba foglaló háztartások lakásainak gázellátási szintje alacsonyabb.

Eltérések figyelhetők meg a különböző típusú háztartások lakásai gázellátásának módja szerint. Az aktív keresős egycsaládos háztartások közül a gyermek nélküli házaspárok 47,0 százaléka, az egy eltartott gyermekes házaspárok 49,7 százaléka, az egy szülő egy eltartott gyermekkel típusú háztartások 64,1 százaléka élt vezetékes gázzal ellátott lakásban, s csak ennél kisebb hányaduk használt palackos gázt. E tendencia érvényesül az egy szülő gyermekkel típusú háztartások más csoportjaiban is, valamint néhány kisebb gyakoriságú háztartás-kategóriában. Minden más háztartástípusban a palackos gáz használata volt túlsúlyban, közülük is kiemelkedő mértékűen az aktív keresős, egynél többcsaládos háztartásokban, ahol a 24,0 százalékos vezetékes gázzal való ellátottsággal szemben 69,1 százalékos palackosgáz-használat állt.

A lakásfelszereltség integrált mutatója: a komfortosság

A lakások komfortfokozata⁷ mint összetett mutató, igen hűen tükrözi a lakásban lakó háztartások lakásviszonyait. 1990-ben a lakást egyedül használó háztartások kétötöde élt összkomfortos, háromtizede komfortos lakásban, azaz minden száz háztartásból 69–70 háztartás kényelmes vagy igen kényelmes, viszonylag magas komfortfokozatú lakásban lakott. A félkomfortos lakásban élő háztartások hányada 8,5 százalék, a komfort nélküliben lakóké 18,7 százalék volt. Az érvényben lévő nomenklatúra szerint a

⁷ Összkomfortos az a lakás, amely legalább 12 négyzetmétert meghaladó alapterületű szobával, főzőhelyiséggel, fürdőhelyiséggel és lakáson belüli WC-vel, villannyal, vízellátással, szennyvízelvezetéssel, melegvízellátással és központos fűtési móddal rendelkezik. A komfortos lakás annyiban különbözik az összkomfortostól, amennyiben a lakás központos fűtés helyett egyedi helyiségfűtéssel bír. Félkomfortos a lakás, ha az előző felszereltségből hiányzik a fürdőhelyiség vagy a WC. Komfort nélküli a lakás, ha sem fürdőhelyisége, sem lakáson belüli WC-je sincs. A szükség- vagy egyéb lakások azok, amelyek az előbbi feltételeknek sem felelnek meg.

komfortfokozatba nem sorolható, így lakásnak tulajdonképpen nem minősíthető szükség- és egyéb lakásban a háztartások 3,3 százaléka élt.

Budapesten a háztartások fele (49,9 %) lakott összkomfortos és további egyharmaduk (33,5%) komfortos lakásban. A vidéki városokban ezek az arányok 46,8, illetve 30,5 százalék, a falvakban viszont csupán 26,0, illetve 26,9 százalék voltak. Az adatokból világosan látszik, hogy ez utóbbi településcsoportban a háztartásoknak közel fele félkomfortos vagy komfort nélküli lakásban, illetve szükség- vagy egyéb lakásban élt. Különösen magas, 30 százalék feletti a komfort nélküli lakásban lakó községi háztartások részesedése.

9. tábla

A lakást önállóan használó háztartások a lakás komfortfokozata szerint, településtípusonként, a megfelelő típusú háztartások százalékában

Településtípus, háztartás-összetétel	A lakás				
	összkomfortos	komfortos	félkomfortos	komfort nélküli	szükség- vagy egyéb lakás
Budapest	49,9	33,5	6,5	7,7	2,3
Többi város	46,8	30,5	7,2	12,5	3,0
Községek	26,0	26,9	11,1	31,6	4,3
<i>Háztartások összesen</i>	39,7	29,8	8,5	18,7	3,3
Aktív keresős háztartások	48,3	29,0	7,3	12,6	2,8
házaspár gyermek nélkül	41,3	33,8	9,3	12,2	3,3
házaspár 1 eltartott gyermekkel	56,2	27,7	5,9	7,8	2,5
házaspár 2 eltartott gyermekkel	64,9	22,1	4,4	6,3	2,3
házaspár 3 eltartott gyermekkel	56,3	22,1	6,0	13,6	1,9
egy szülő 1 eltartott gyermekkel	51,1	31,2	4,5	10,5	2,6
egy szülő 2 vagy több eltartott gyermekkel	59,8	24,8	5,7	6,8	2,9
egyedül élők	35,8	31,9	6,7	20,8	4,8
Aktív kereső nélküli háztartások	20,0	31,6	11,3	32,5	4,5
nyugdíjasok, járadékosok	19,7	32,1	11,5	32,3	4,3
egyedül élők	15,0	27,6	10,6	41,1	5,7
Munkanélküliek, többi inaktív keresők, eltartottak	27,3	21,2	6,4	37,4	7,7
egyedül élők	20,8	17,6	7,5	44,8	9,3
házaspár gyermek nélkül	16,1	12,9	12,9	45,2	12,9

A lakások komfortfokozatában jelentős különbségek mutatkoznak aszerint, hogy a lakást mely típusba sorolható háztartás lakja. Az átlagosnál jelentősen jobb körülmények között éltek az aktív keresős, egycsaládos háztartások, közülük is különösen a két eltartott gyermeket nevelő házaspárok, ahol az összkomfortos lakásban lakók hányada 64,9 százalék, valamint a kettő vagy több eltartott gyermekkel élő egyszülős családok, 59,8 százalékos részesedésükkel. Szintén magas a házaspár egy eltartott gyermekkel és kereső gyermekkel típusú háztartások 57,3 százalékos részesedése is, s ehhez párosul a komfortos lakást lakók 24,5 százalékos hányada, valamint a házaspár három eltartott gyermekkel típusú háztartások 56,3 és 22,1 százalékos arányszámai. Így e csoportok is a magas komfortfokozatú lakásban lakók közé tartoznak.

A legalacsonyabb komfortfokozatú lakásban élő háztartások a nyugdíjas, járadékos egyedül élők, körükben az összkomfortos lakásban lakók hányada mindössze 15,0 százalék, valamint a munkanélküliek és/vagy eltartottak alkotta gyermek nélküli házaspárok 16,1 százalékos részesedéssel. Utóbbiak helyzetét jól jellemzi, hogy körükben a komfortos lakást lakók aránya is csak 12,9 százalék volt, és a szükség- vagy egyéb lakásban lakóké az összes háztartástípus közül kiemelkedően a legmagasabb, szintén 12,9 százalék.

A fővárosban az aktív keresős, egycsaládos háztartások 60,5 százaléka élt összkomfortos, további 28,7 százalékuk komfortos lakásban, azaz közel kilenctizedük lakáskörülményei mondhatók jónak vagy kiválónak. Ezen belül is kiemelkednek összkomfortos lakásmutatóikkal a kettő (70,8 %) és három (74,4 %) eltartott gyermekkel élő házaspárok és a 69,8 százalékos értéket mutató, két vagy több eltartott gyermeket nevelő egyszülős családok. A nyugdíjasok, járadékosok, valamint a munkanélküliek és eltartottak háztartásoknak egyaránt 36 százaléka élt összkomfortos lakásban. A nyugdíjasok lakáskörülményeit a komfortos lakásban lakók 39,9 százalékos részesedése mutatja, szemben az eltartottak, munkanélküliek háztartásainak 36,2 százalékos hányadával.

A vidéki városokban az aktív keresős, egycsaládos háztartások között az összkomfortos lakásban élők 57–58 százalékot képviseltek, a falvakban ez az arány 38–40 százalék, mindkét településtípusban a háztartás struktúrája szerinti értékek elég széles szóródása mellett. Nagyon alacsony volt az összkomfortos és a komfortos lakásban lakó községi háztartások hányada a nyugdíjas, járadékos és a munkanélküli, eltartott háztartások között, az előbbieknél 7,7, az utóbbiaknál 10,5 százalék. Igen rossz körülmények között éltek a községi nem aktív keresős háztartások, az egyéb és szükséglakásban élők aránya meghaladta az 5 százalékot, közülük a munkanélküli vagy eltartott egyedülállók 13,1 százaléka élt ilyen „lakásban”.

A háztartások az eltartott gyermek és a főkereső életkora szerint

Az adatfelvétel feldolgozási módszere lehetőséget ad arra, hogy az aktív keresős háztartások lakáskörülményeit az eltartott gyermek, illetve a háztartás főkeresőjének életkora alapján is vizsgáljuk. Ennek keretében az eltartott gyermekes, egy családból álló háztartások lakásviszonyait a gyermek életkora, az ugyanilyen, de eltartott gyermek nélküli háztartásokét a főkereső életkora szerint dolgoztuk fel.

A legfiatalabb eltartott gyermek életkorából lehet következtetni a háztartás nagyságára is. Így például ott, ahol a legfiatalabb gyermek iskolás koron aluli, azaz 5 éves vagy fiatalabb, viszonylag magas volt a csak egy eltartott gyermekkel élő, kereső gyermek nélküli házaspáros háztartások aránya, hiszen részben a második vagy a további gyermek megszületésére gyakran még nem került sor, másrészt itt figyelhető meg a gyermekszám szerinti legnagyobb aránykiegyenlítődés is, mivel ilyen alacsony életkorú gyermek mellett az esetek zömében a többi gyermek is (ha van) eltartott (a csak eltartott gyermekkel élő aktív keresős, házaspáros háztartások aránya az összes aktív keresős, házaspáros, eltartott gyermekes háztartás között 87,5 százalék). Azokban a házaspáros háztartásokban, ahol a legfiatalabb eltartott gyermek 6–14 éves, a kétgyermekesek hányada magasan kiemelkedett. Ez érthető, mert az ilyen háztartásokban élő gyermekek egy része már keresővé vált: a háztartások közel negyedében (24,6 %) kereső gyermek is

élt. Ahol a legfiatalabb eltartott gyermek 15 éves vagy idősebb, ott az egy eltartott gyermekkel, kereső gyermek nélkül lakó háztartások részesedése emelkedett ki, ami azt mutatja, hogy ahol több gyermek is van a háztartásban, onnan legalább egy többnyire korábban már keresővé vált (az eltartott és/vagy kereső gyermekkel élő ilyen háztartások az összes házaspáros, aktív keresős, eltartott gyermekes háztartás között 40,3 százalékot képviseltek).

10. tábla

A lakást önállóan használó aktív keresős, eltartott gyermekes, egy családból álló háztartások összetétele a háztartás lakáshasználati jogcíme és a lakás tulajdoni jellege szerint a megfelelő típusú háztartások százalékában

Lakáshasználati jogcím, tulajdoni jelleg	Házaspár					Egy szülő	
	1	2	3 vagy több	1	2 vagy több	1	2 vagy több
	eltartott gyermekkel és						
	más személy nélkül		kereső gyermekkel és/vagy rokonnal		más személy nélkül		
A legfiatalabb eltartott gyermek 5 éves vagy fiatalabb							
Lakáshasználati jogcím							
Tulajdonos vagy rokona	75,1	81,0	7,3	78,0	85,4	55,8	60,4
Főbérlet vagy rokona	24,2	18,8	22,2	22,0	14,4	44,2	39,1
Tulajdoni jelleg							
Családi ház jellegű épületben	45,0	56,5	65,9	69,0	78,6	26,3	36,2
Társasházi vagy öröklakás és lakás-szövetkezeti lakás	32,1	25,4	12,7	9,6	7,6	31,8	26,6
Állami vagy egyéb tulajdonú	22,9	18,1	21,4	21,4	13,8	41,9	37,2
A legfiatalabb eltartott gyermek 6–14 éves							
Lakáshasználati jogcím							
Tulajdonos vagy rokona	78,3	84,0	77,9	83,6	86,0	56,5	64,4
Főbérlet vagy rokona	21,5	15,9	21,9	16,3	13,9	43,3	34,2
Tulajdoni jelleg							
Családi ház jellegű épületben	46,3	56,4	62,4	67,1	76,5	25,5	32,9
Társasházi vagy öröklakás és lakás-szövetkezeti lakás	33,1	28,1	16,9	16,8	10,0	33,1	33,8
Állami vagy egyéb tulajdonú	20,5	15,5	20,7	16,1	13,5	41,5	33,3
A legfiatalabb eltartott gyermek 15 éves vagy idősebb							
Lakáshasználati jogcím							
Tulajdonos vagy rokona	81,1	83,1	85,7	86,2	88,3	64,6	68,4
Főbérlet vagy rokona	18,9	16,9	14,3	13,8	11,7	35,4	31,6
Tulajdoni jelleg							
Családi ház jellegű épületben	53,0	50,2	57,1	67,3	75,7	31,8	29,1
Társasházi vagy öröklakás és lakás-szövetkezeti lakás	28,3	33,5	28,6	19,0	12,6	33,8	40,5
Állami vagy egyéb tulajdonú	18,7	16,3	14,3	13,7	11,7	34,3	30,4

Azoknak a házaspáros, aktív keresős, egy eltartott gyermekes háztartásoknak az aránya, ahol a legfiatalabb gyermek 6 év alatti, és más személy nem élt a háztartásban, 75,1

százaléka lakta a lakást tulajdonosként vagy annak rokonaként és további 24,2 százalékuk főbérőként vagy annak rokonaként. Ugyanezek az arányok a 6–14 éves eltartott gyermekes házaspárok között 78,3 és 21,5 százalék, a 15 éves vagy idősebb eltartott gyermekeseknél pedig 81,1 és 18,9 százalék voltak. A két eltartott gyermekes (más személy nélküli) háztartásoknál az arányszámok rendre 81,0 és 18,8 százalékot, 84,0 és 15,9 százalékot, valamint 83,1 és 17,9 százalékot tettek ki. Az adatok azt mutatják, hogy a legfiatalabb gyermek életkorának növekedése, illetve az eltartott gyermekek száma összefüggésbe hozható a háztartás lakáshasználati jogcímével. Ahogy növekszik a legfiatalabb gyermek életkora, úgy nő a tulajdonosként vagy annak rokonaként lakó háztartások hányada, és ahogyan nő az eltartott gyermekek száma, úgy emelkedik ha kisebb mértékben is a tulajdonosi jogcímen lakó háztartások aránya.

A házaspáros háztartásokra leírt tendencia általában igaz az egy szülő gyermekkel típusú háztartásokra is, azzal a lényeges eltéréssel, hogy körükben a tulajdonosi jogcímen lakók aránya az egy eltartott gyermekeseknél a két fiatalabb korcsoportban csak 56 százalék körüli, s a 15 évesnél idősebb eltartott gyermekkel élőknel is csupán 64,6 százalék volt; a két vagy több gyermeket eltartóknál az utóbbi korcsoporthoz tartozó legfiatalabb eltartott gyermek esetén is csak 68,4 százalékos arányt ért el, a kisgyermekkorú eltartott gyermekkel élőknel pedig csupán 60,4 százalékot.

A háztartások lakáshasználati jogcíme és a lakás tulajdoni jellege közötti szoros összefüggés meghatározza a háztartás-összetétel és a lakás tulajdoni jellege közötti kapcsolatot is, nevezetesen azt, hogy a magántulajdonú, illetve az állami és egyéb tulajdonú lakásokban lakó háztartások az előbbi tulajdonú lakásokban főként tulajdonosként, az utóbbiakban nagyrészt főbérőként laknak. Érdekes lehet viszont annak a vizsgálata, hogy a magántulajdonú lakásokban élő háztartások csoportján belül a családház-jellegű épületben lévő lakásokban lakóknál is jelentkeznek-e azok a tendenciák, amelyek a lakáshasználati jogcím elemzésekor a két fő kategóriát jellemezték. Az adatokból kitűnik, hogy a családi házban lakó háztartások esetében az eltartott gyermekek életkora és száma sokkal kevésbé befolyásolja az arányokat, mint a tulajdonosi jogcímmel való összevetéskor. Ebből pedig az is következik, hogy a községekben és a városok családi házas övezeteiben, ahol a lakásbérlet is ritkább, az eltartott gyermekek száma és életkora a háztartás lakáshasználati jogcímét és a lakás tulajdoni jellegét érdemben nem befolyásolja, az eltérések a többlakásos épületben lakó háztartásoknál összpontosulnak.

Az aktív keresős, eltartott gyermekes, egy családból álló, házaspáros típusú háztartások közül az egy 6 évesnél fiatalabb eltartott gyermekkel és más személy nélkül élők 14,8 százaléka lakott egyszobás lakásban, s ahogy nő a legfiatalabb gyermek életkora, ez az arányszám egyre csökken, a 6–14 éves legfiatalabb eltartott gyermekkel élőknel 6,3 százalékra, a 15 éves vagy idősebb eltartott gyermekkel élőknel 4,2 százalékra. Mivel a fiatalabb gyermek a szülők fiatalabb életkorát is valószínűsíti, feltételezhető, hogy a kis lakás többségükben egyben az első önálló lakást is jelenti, s csak a későbbiekben következik be a nagyobb szobaszámú és egyben nagyobb alapterületű lakásba költözés. Azoknak a házaspáros háztartásoknak az esetében, ahol nemcsak eltartott gyermek élt, a háromszobás lakások hányada a legfiatalabb eltartott gyermek életkorától függetlenül minden esetben meghaladta a 40 százalékot. Az egy szülő csak eltartott gyermekkel típusú háztartások igen magas arányban éltek kétszobás lakásban: az egy gyermekkel élők részesedése a megfelelő típusú háztartások között 50–56 százalék, a két- vagy

többgyermekeseké pedig 43–49 százalék közötti volt. Az arányszámok emelkedése a legfiatalabb eltartott gyermek életkorának emelkedését követi. A két gyermeket nevelő szülőknél magas, egyharmadnyi arányt képviseltek a háromszobás lakásban lakó háztartások.

11. tábla

A lakást önállóan használó aktív keresős, eltartott gyermek nélküli háztartások összetétele a háztartás lakáshasználati jogcíme, a főkereső korcsoportja és a lakás tulajdoni jellege szerint a megfelelő típusú háztartások százalékában

Lakáshasználati jogcím, tulajdoni jelleg	Egy családból álló háztartások			Két vagy több családból álló háztartások*	Nem család-háztartások
	házaspár		egy szülő kereső gyermekkel (más személy is lehet)*		
	más személy	eltartott gyermekek			
	nélkül				
A főkereső 34 éves vagy fiatalabb					
Lakáshasználati jogcím					
Tulajdonos vagy rokona	70,3	75,1	65,1	91,3	60,9
Főbérlet vagy rokona	28,6	24,7	34,5	8,1	38,0
Tulajdoni jelleg					
Családi ház jellegű épületben	39,1	70,1	54,9	88,3	42,5
Társasházi vagy öröklakás és lakásszövetkezeti lakás	34,0	6,0	10,6	3,6	21,0
Állami vagy egyéb tulajdonú	26,9	23,9	34,5	8,1	36,4
A főkereső 35–59 éves					
Lakáshasználati jogcím					
Tulajdonos vagy rokona	77,0	82,1	69,5	89,3	68,9
Főbérlet vagy rokona	22,8	17,8	30,4	10,5	30,6
Tulajdoni jelleg					
Családi ház jellegű épületben	58,3	68,9	52,6	84,2	51,8
Társasházi vagy öröklakás és lakásszövetkezeti lakás	19,3	13,9	18,5	5,4	18,9
Állami vagy egyéb tulajdonú	22,4	17,2	28,9	10,3	29,2
A főkereső 60 éves vagy idősebb					
Lakáshasználati jogcím					
Tulajdonos vagy rokona	68,6	69,2	78,4	77,8	67,8
Főbérlet vagy rokona	31,4	30,8	21,6	22,2	32,2
Tulajdoni jelleg					
Családi ház jellegű épületben	49,1	54,9	72,1	66,7	55,7
Társasházi vagy öröklakás és lakásszövetkezeti lakás	21,4	14,3	8,1	11,1	13,9
Állami vagy egyéb tulajdonú	29,6	30,8	19,8	22,2	30,4

* Eltartott gyermek is lehet.

Ha a lakás felszereltségi ismérveit vetjük össze a háztartás típusával, látható, hogy a magasabb életkorú legfiatalabb eltartott gyermekkel élő háztartások viszonylag kedvező

helyzetben vannak, ami ismét csak a magasabb életkorú szülőkre vezethető vissza, hiszen a lakás komfortosabbra cserélése vagy komfortosítása általában a házasság későbbi szakaszában valósul meg.

A továbbiakban az aktív keresős, eltartott gyermek nélküli háztartások összetételét az általuk lakott lakások jellemzőivel vetjük össze a háztartás főkeresőjének korcsoportja segítségével. Az előbbieken, a legfiatalabb eltartott gyermek életkorával összefüggésben, közvetve már volt szó arról, hogy a szülők életkora is befolyásolja a lakás felszereltségét. Vajon érvényesül-e ez a tendencia az eltartott gyermek nélküli, aktív keresős háztartások esetében is?

A 34 éves vagy fiatalabb főkeresővel rendelkező háztartásoknál a csak házaspárokból álló háztartások 70,3 százaléka élt a lakásban tulajdonosként vagy annak rokonaként, a 35–59 éves főkeresős háztartásoknál ez az arány 77,0 százalék, viszont a kisszámú ennél idősebb főkeresővel bírónál 68,6 százalékra csökkent. Az arányok az eltartott gyermek nélküli háztartásoknál valamivel magasabbak, az egyszülős háztartásoknál alacsonyabb értékekkel, de irányában azonos módon alakultak. A két vagy több családból álló háztartások esetében a 35 évesnél fiatalabb főkeresővel rendelkezők 91,3 százaléka, a 35–59 éves főkeresővel bírók 89,3 százaléka lakta tulajdonosként vagy annak rokonaként a lakást, az ennél idősebbeknek csak 77,8 százaléka. A nem családháztartásoknál valamelyest csökken a tulajdonosként lakók hányada, s ennek megfelelően nő a főbérlőké (vagy rokonaiké): a fiatal főkeresős háztartások 60,9 százaléka élt a lakásban tulajdonosként, főbérlőként pedig 38 százalékkal; a középkorú főkeresővel rendelkező háztartásoknál az arány 68,9, illetve 30,6 százalék, az időskorú főkeresőseknél 67,8 és 32,2 százalék volt. Az al- vagy ágybérlőként lakók száma és aránya minden csoportban elenyésző.

A 34 éves vagy fiatalabb főkeresővel rendelkező aktív keresős, eltartott gyermek nélküli, egy családból, csak a házastársakból álló háztartásoknak 39,1 százaléka családi ház jellegű épületben lévő lakásban élt, 34,0 százalékkal pedig társasházi vagy örök-, illetve lakásszövetkezeti lakásban. E háztartástípusban volt a legmagasabb a társasházi stb. lakásokban lakók hányada, míg ugyancsak a fiatal főkeresős háztartások között található a legalacsonyabb ilyen arány is (3,6%), a két vagy több családból állók esetében.

A fiatal főkeresővel rendelkező aktív keresős, eltartott gyermek nélküli, csak a házastársakból álló háztartások 19,7 százaléka egyszobás lakásban élt, a középkorú főkeresős háztartásoknál ez az arány 12,7 százalék, az időskorú főkeresővel bírónál már csak 8,8 százalék volt. Ugyanúgy, mint a legfiatalabb eltartott gyermek életkora szerinti vizsgálatnál, a főkereső életkora alapján is a legelterjedtebb lakásnagyság a kétszobás, arányuk csaknem minden háztartástípusban meghaladta vagy megközelítette a 45 százalékot, csak a két vagy több családból álló háztartásoknál maradt el ettől jelentősebben, arányuk a 35–59 éves főkeresővel bírónál alig 28,8 százalék, a 35 év alatti főkeresővel rendelkezőknél pedig 36,5 százalék volt. Ez utóbbi két háztartáskategóriában viszont a háromszobás lakások aránya volt a meghatározó, a fiatalabbaknál 41,8 százalékos, a középkorúaknál 43,8 százalékos részesedéssel.⁸

⁸ A lakás felszereltségi jellemzőinek vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy ezek között néhány olyan is van, amely feltételezi egy másik ismérv meglétét is. Így például lakáson belüli vízőblítéses WC esetén feltétlenül lennie kell a szennyvízelvezetés valamely formájának, illetve lakáson belüli hálózati vagy házi vízvezetéknek. Ezért, mint azt már korábban is láttuk, az ezen ismérvekből számított felszereltségi viszonyszámok igen szoros kapcsolatban vannak egymással.

A háztartások négyötödében van lakáson belül hálózati vízvezeték, ezen belül a fiatal főkeresős háztartásoknál 78,5 százalék, a középkorú főkeresővel rendelkezőknél 80,8 százalék, míg az idősebb főkeresővel bírónál 73,3 százalék volt az ilyen lakásban élő háztartások hányada. A házaspáros háztartásoknál az arányszám kivéve a 75,1 százalékot mutató fiatal főkeresős, eltartott gyermek nélküli, de más személlyel együtt élő háztartásokat 81,9–86,8 százalék közötti volt, úgy, hogy a magasabb értékek az idősebb főkeresővel bíró háztartásoknál fordultak elő. Szintén meghaladta a 80 százalékot a lakáson belüli hálózati vízvezetékes lakásban élő egy szülő kereső gyermekkel, eltartott gyermek nélküli háztartások részesedése a megfelelő típusú háztartásokon belül a középkorú főkeresők háztartásaiban, miközben ez az arányszám az időskorú főkeresők háztartásaiban csak 51,4 százalék volt, igaz, ezt csaknem teljes egészében pótolta 30,6 százalékos részesedéssel a lakáson kívüli hálózati vízvezetékot használó háztartások hányada, bár kétségtelen, hogy ez kényelmi szempontból különösen, ha figyelembe vesszük, hogy idős emberekről van szó nem kielégítő.

12. tábla

A lakást önállóan használó aktív keresős, eltartott gyermek nélküli háztartások összetétele a lakás víz- és gázellátása és a főkereső korcsoportja szerint, a megfelelő típusú háztartások százalékában

A főkereső korcsoportja	Egy családból álló háztartások			Két vagy több családból álló háztartások*	Nem család-háztartások
	házaspár		egy szülő kereső gyermekkel (más személy is lehet)*		
	más személy	eltartott gyermek			
	nélkül				
	Hálózati vízvezetékekkel a lakáson belül				
34 éves vagy fiatalabb	85,3	75,1	75,7	71,9	79,6
35–59 éves	84,2	81,9	80,8	78,7	77,1
60 éves vagy idősebb	86,8	83,5	51,4	77,8	67,0
	Hálózati vízvezetékekkel a lakáson kívül				
34 éves vagy fiatalabb	7,2	9,8	12,9	11,5	10,4
35–59 éves	5,6	5,5	8,2	5,4	11,8
60 éves vagy idősebb	6,3	3,3	30,6	11,1	12,2
	Hálózati gázzal				
34 éves vagy fiatalabb	45,4	35,8	34,9	18,3	48,5
35–59 éves	47,0	38,6	47,4	25,7	45,0
60 éves vagy idősebb	55,3	50,5	31,5	33,3	40,0
	Palackos gázzal				
34 éves vagy fiatalabb	39,6	54,7	51,8	72,5	32,9
35–59 éves	45,6	54,1	41,8	68,1	37,8
60 éves vagy idősebb	37,1	36,3	50,5	66,7	39,1

* Eltartott gyermek is lehet.

Az aktív keresős, eltartott gyermek nélküli háztartások közül a csak egy házaspáros családból, valamint az egynél több családból álló háztartásoknál a főkereső magasabb

életkora maga után vont a hálózati gázzal való ellátottság arányszámainak a növekedését, míg a nem családháztartások esetében ez éppen fordítva alakult, illetve nem volt kimutatható egyértelmű tendencia az egy szülő eltartott gyermek nélkül, kereső gyermekkel típusú háztartásoknál.

*

A háztartások lakásviszonyainak vizsgálata mindig izgalmas téma a társadalomkutatók és a szociológusok számára. Ritkán adódik azonban alkalom arra, hogy a részletes elemzéshez kellően nagy minta álljon rendelkezésre. Erre tulajdonképpen csak a teljes körű népszámlálások, illetve az ezekből kiválasztott 1–2 százalékos nagyságú minták, valamint a népszámlálásközi időszakokban megtartott mikrocenzusok adnak alkalmat. Ezen elemzés a teljeskörűségből származó előnyöket kívánta kiaknázni a legalapvetőbb mutatók és a különböző típusú háztartáskapcsolatok együttes bemutatásával.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az egyedül lakó háztartások közül általában azoknak a háztartásoknak a lakáskörülményei a kedvezőbbek, amelyekben élt legalább egy aktív kereső, illetve ezen háztartásokon belül is azok, ahol a háztartást egyetlen házaspáros típusú, két eltartott gyermekkel élő család alkotta. A legrosszabbak a lakásviszonyai viszont az egyedül élő személyeknek és a csak munkanélkülit és/vagy eltartotakat magukba foglaló háztartásoknak. Azokban a háztartásokban, ahol a legfiatalabb eltartott gyermek a magasabb életkorú csoportba tartozik, a háztartások a lakás felszereltségi mutatói alapján viszonylag kedvező helyzetben vannak, ami abból adódik, hogy a szülőknek életkoruknál fogva inkább volt lehetőségük lakásuk bővítésére, komfortosabbá tételére vagy igényeiknek jobban megfelelőre cserélésére.

A főkereső életkora szintén hatással van a háztartás által lakott lakás jellemzőire. A házaspáros családok alkotta egycsaládos háztartások közül az idősebb generációhoz tartozó főkeresők háztartásainak lakásai a felszereltebbek, míg a szintén egy családból álló, de egy szülő és gyermeke által képzett háztartások esetében a középkorú főkeresőké van legnagyobb arányban ellátva vezetékes gázzal és lakáson belüli vezetékes vízzel.

A legkomfortosabb lakásokban a budapesti háztartások élnek, őket követik a vidéki városokban élők, míg a legkedvezőtlenebb a lakásviszonyuk a falvakban élőknek. E megállapítások a háztartásokra lényegében azok típusától függetlenül érvényesek.

TÁRGYSZÓ: Lakás. Háztartás.

SUMMARY

The study analyses housing conditions of the households by secondary processing of the data of 1990 population census, drawing on so-called residential population figures, and using a system of grouping not applied before. The key elements of the grouping system used are the economic activity of the persons forming the household, and the number of dependant children. The study deals with the households which did not share their flat with another household, and states that housing conditions of those forced to share their flat are usually less favourable.

The analysis of housing conditions of the households covers the households' title of using the flat, the ownership form, size, fittings, installations of the flat occupied. The study analyses these criteria broken down according to the age of the so-called main-earner and dependant children too.

A BŰNÖZÉS NÉHÁNY JELLEMZŐJE PEST MEGYÉBEN

A bűnözés jelentős térnyerése továbbra is hazánk egyik súlyos társadalmi problémája. Magyarországon az elmúlt évtizedben folyamatosan romlott a közbiztonság, emelkedett az ismertté vált bűncselekmények száma. 1989-től a bűnügyi statisztikák a bűnözés robbanásszerű növekedését mutatták. Számszerű javulás évek óta először 1993-ban következett be, ami nem egyértelműen a bűnözés visszaszorulását, hanem – az eddigiektől eltérő bűnelkövetési módok létrejöttével – egyre inkább látenssé válásukat jelenti (például a zsarolások, az adócsalások, a kábítószer-kereskedelem terjedése és csekély felderítési eredményessége miatt).

A büntető törvénykönyv módosítása mellett a közúti ellenőrzések növelése, a biztosító társaságok ügyfelekkel szembeni szerződési feltételeinek szigorítása (s ezzel összefüggésben az eddigieknél hatékonyabb riasztó és más egyéb vagyónvédelmi berendezések elterjedése) mind-mind a bűnözés megelőzését célozza. Ennek ellenére a bűnüldöző szervek egyre szervezettebben végrehajtott akciókkal és kegyetlenebb elkövetési módszerekkel találkoznak. A nemzetközi migráció térhódításával terjed a kábítószer-bűnözés, jellemzővé válnak a fegyveres rablások, illetve a „vállalkozók” közötti fegyveres leszámolások. A privatizáció terjedésével beindult a bűnözésből befolyó összegek gazdaságba történő beáramlása és tisztára mosása is. Továbbá azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a rendszerváltást követően változott ugyan a bíróságok, ügyészségek struktúrája – történt némi létszámbővítés is –, de az 1970-es évek évi átlagos 20 ezres nagyságrendű büntetőügyével szemben napjainkban már évi félmillió eljárást kell lefolytatniuk.

A bűncselekmények területi megoszlása országon belül egyenetlen képet mutat. 1994-ben a törvénysértések gyakorisága Budapest után Somogy megyében volt a legnagyobb, ahol 10 ezer lakosra 658, illetve 433 ismertté vált bűncselekmény jutott, 278-cal, valamint 53-mal több mint az ország egészében átlagosan. Viszonylag kedvező a kép Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyében, ahol a mutató értéke az országosnak mindössze 65 százaléka. Pest megyében 10 ezer állampolgárra vetítve 331 bűncselekmény vált ismertté, amely mintegy 50-nel kedvezőbb az országos átlagnál.

Pest megyében az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma 1980 és 1994 között valamivel több, mint háromszorosára emelkedett. A megyei bűncselekmények országon belüli részaránya az 1980-as években 8,0–9,5 százalék között mozgott, 1990-ben érte el a csúcspontot (10%), ezt követően egyre javult, s 1994-ben már ismét az országos 8,2 százalékát tette ki. (A megye népességének országon belüli aránya 9,5 százalék.)

A bűnözés struktúráját vizsgálva megállapítható, hogy az ismertté vált közvádas bűncselekmények döntő többségét a vagyon elleniek jelentik. Számuk a 90-es évek első két évében dinamikusan nőtt, 1993-tól azonban csökkenő tendenciájú. 1994-ben már 23,6 ezer tulajdont károsító bűnelkövetés történt, a megelőző évinél 5,6 ezerrel, majd egyötödével, a négy évvel korábbiaknál pedig 2,1 ezerrel (8,2 százalékkal) kevesebb. Az összes bűncselekményen belüli arányuk is csökkent, ami 1994-ben 74 százalékot, 5 százalékponttal kevesebbet tett ki, mint 1990-ben.

A vagyon ellen irányuló bűnözésen belül a négy évvel korábbi állapothoz képest legszámottevőbben – 134 és 108 százalékkal – a gazdasági átalakulás bonyolult viszonyait kihasználó intellektuális bűnözés, a csalás és a sikkasztás emelkedett, számuk az elmúlt évben 1020, illetve 428 eset volt. Itt az elsődleges veszélyt az emelkedő trend és a 10–100 milliós nagyságrendű visszaélések jelentik. (A vagyon elleni törvénysértéseken belül arányuk 1990 és 1994 között 1,7 százalékról 4,3 százalékra; illetve 0,8 százalékról 1,8 százalékra nőtt.)

Az ún. megélhetési bűnözés körén belül a lopások csökkenő mértékűek ugyan (1990-hez képest majd egynegyedével visszaestek), de továbbra is a legnagyobb súlyt (73%) képviselik, számuk 1994-ben 17,3 ezer volt.

Az ismertté vált bűntügyek 9–10 százalékát a közlekedésiek adják. Számuk 1990 óta közel egyötödével emelkedett, az 1994. évi 3,1 ezer eset azonban 13 százalékkal kevesebb az egy évvel korábinál. A csökkenés feltehetően összefüggésbe hozható a közúti ellenőrzések számának emelésével. A közlekedési bűncselekmények döntő többségét (60–80 százalékát) évről évre az ittas vezetők okozták. A közvadás bünesetekben belüli arányuk 8,1 százalékról 9,7 százalékra változott az elmúlt négy évben.

A bűncselekményfajták közül – bár arányuk az összes közvadás bűncselekményen belül mindössze 0,1–0,2 százalék – a társadalom egészére nézve különös veszélyt jelent az emberölés és kísérlete. A megyében 1990-ben 1, 1994-ben 2 emberölést követtek el.

A garázdaság az emberölés kísérlete után a leggyorsabban növekvő bűncselekmény, számuk a vizsgált időszak alatt 1,7-szeresére emelkedett.

Az 1990. évi állapothoz képest a szülő- és gyermektartás elmulasztása közel háromötödével esett vissza. E törvénysértésekből az elmúlt évben 249 esetet regisztráltak. A tartás elmulasztásának számszerű csökkenése azonban nem feltétlenül a valós helyzetet mutatja. A rendszerváltást megelőzően a munkakerülő állampolgárt törvényes eszközökkel utol lehetett érni, ma a munkanélküliség és az egyre több joghézag meglétével összefüggésben a bíróságok megítélik ugyan a tartásdíjat, de nincs mód a behajtására, és ennek ismeretében az esetek egy részénél nem is indul eljárás.

A felderítési és nyomozási eredményességi mutató alakulásából a bűnüldöző munka színvonalára lehet következtetni. Pest megyében míg 1990 és 1992 között az ismertté vált bűncselekmények több mint fele felderítetlen maradt, addig 1994-ben – az országoshoz hasonlóan – már az esetek közel háromötödénél sikerült az elkövető kilétét megállapítani.

A felderítési arány a Pest Megyei Rendőrfőkapitányság információja alapján bűncselekményfajtánként eltérést mutat. Például 1994-ben az emberölések 84 százalékában, a vagyon elleni bűncselekményeknek pedig 43 százalékában találták meg az elkövetőket. Ennek oka abban kereshető, hogy jellegéből adódóan az élet elleni bűncselekmények esetében a lakosság is érdekelt a felderítő munkában, s a rendőri szervek részéről is kiemelt hangsúlyt kap a tettes mielőbbi kézrekerítése. A gazdasági visszaéléseknél azonban az összefonódások miatt a hatóságok nem minden esetben számíthatnak az állampolgárok támogatására.

A nyomozói munka eredményességét a megyében nagyban segítette a kriminálpszichológia és a bűnügyi technika fejlesztése. (Például kriminálpszichológiai laboratórium létesült két szakpszichológus működésével, s az ország két hazugságvizsgáló gépe közül az egyik Pest megyében üzemel.) Ugyanakkor a bűnüldöző szervek létszámhelyzete nem követte a nagyobb erőket igénylő bűncselekmények (például zsarolás, szervezett bűnözés) számának alakulását, a megnövekvő feladatokat szinte a meglévő rendőr- és nyomozóállománnyal kellett megoldani.

A feltárt bünesetekkel együtt változott a bűncselekmények elkövetésével gyanúsított személyek száma is. 1980-tól 1993-ig e tekintetben is növekvő tendencia észlelhető, 1994-ben viszont a felderítési arány javulásával összefüggésben az előző évinél 758 fővel (5,2 százalékkal) kevesebb, 13,8 ezer gyanúsítottat regisztráltak. Ez nagyságrendben továbbra is tetemes, mivel az 1980. évinek még így is 1,8-szerese, s az 1990. évinél pedig 7,2 százalékkal több.

A rendelkezésre álló adatok arra utalnak, hogy 1980-tól napjainkig a Pest megyei ügyészségek a gyanúsítottak 68–72 százaléka ellen emeltek vádat. Kivételt képez az 1990-es év, ahol alapvetően az 1989. év utolsó és az 1990. év első harmadában kihirdetett nagyszámú kegyelmi intézkedés miatt a vádlottak száma a gyanúsítottak mindössze 49 százalékát tette ki.

A gyanúsítottak és a vádlottak számbeli eltérése többek között abból is adódik, hogy esetenként a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható állampolgárok ellen kellő bizonyíték hiányában nem lehet vádat emelni, illetve menet közben derül ki, hogy nem a gyanúsított személy az elkövető, továbbá a gyanúsítottal szemben valamilyen büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok merül fel.

Az ügyészi vádemeléseket a bíróság ítélethozatala követi. A vádlottak és elítéltek között nyilvánvaló a különbség, többek között az időbeli eltolódások, az időközben létrejött kegyelmi intézkedések miatt. 1990-ben Pest megyében a közvadás bűncselekmények vádlottainak 9, négy évvel később 15 százaléka került el a felelősségre vonást felmentés, illetve vádemelés megszüntetése következtében. (A jogerősen elítélt felnőtt korúak 8,9; a fiatalok 1,2 százaléka visszaeső, illetve többszörös elkövető volt.)

A büntetés kiszabása alól valamilyen okból megmenekültek száma 1990 és 1994 között 373-ról 1129-re változott, utóbbi a megelőző évinél 12 százalékkal többet tett ki. (Közel egyötödük fiatalok voltak.)

A megye bíróságain az utóbbi 3 évben évente 6,5 ezer jogerős közvadás ítélet látott napvilágot. Az 1994. évi 6,4 ezer elítélt személy az 1990. évinél 1,8-szer több, a megelőző évinél azonban 2 százalékkal kevesebb

volt. Az elítéltek körén belül aggasztó a fiatal (14–17 éves) bűnelkövetők száma (1990-ben 254, 1994-ben 565 fő) és az összes elítéleten belüli arányuk növekedése (1990-ben 7; 1994-ben 8,9 százalék), ami normális fellazulásnak, a megélhetési gondok fokozódásának, a munkalehetőségek beszűkülésének, s ebből eredően egyes családok szétesésének is következménye.

A jogerősen elítélt felnőttek közül közel kétharmada a 20–25 éves korosztályból került ki. Műveltségi fokukat illetően döntő többségük (72%) általános (elemi) iskolát végzett.

Az ítélethozatalok lakossághoz mért aránya az 1994. év kivételével az ország egészében és Pest megyében is növekvő trendet mutat, országosan azonban a megyeinél minden évben magasabb hányadot képvisel.

S. S-né

MINŐSÉGJAVÍTÁS A STATISZTIKAI FELSŐOKTATÁSBAN

Az *International Statistical Review* szerkesztői az 1995. évi első szám teljes terjedelmének mintegy kétharmadát a statisztikaoktatás kérdéseinek szentelték. Úgy vélik ugyanis, hogy a statisztikaoktatás tartalma és módja minden statisztikus érdeklődésére számot tart, bármi legyen is az illető szűkebb szakterülete, munkaköri feladata a statisztikán belül. A szerkesztők egyúttal fórumot is kínálnak a folyóiratban a statisztika oktatásáról születő írásoknak.

Az első tanulmány a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) oktatással kapcsolatos sokrétű tevékenységének történetét tekinti át – kitérve a jövő fő feladataira is –, a statisztikaoktatás „nagykorúvá” válását kötve az ISI legújabb szekciójának, a Statisztikaoktatás Nemzetközi Társaságának (International Association of Statistical Education – IASE) 1991. évi megalakulásához. A cikk azokat a kutatásokat mutatja be és összegzi, melyek feltárják, hogy a diákok miként sajátítják el a statisztikát.

A következő (Folyamatos minőségjavítás a felsőoktatásban – Continuous quality improvement in higher education című) cikk szerzői: *R. V. Hogg* és *M. C. Hogg*, szorosán kapcsolódva az előzőhöz, a minőség folyamatos javítására koncentrálnak és csapatmunkának, a ma már nálunk is TQM-ként (Total Quality Management) ismert mozgalomnak a felsőoktatásba való robbanásszerű betörésével foglalkoznak. Ide kapcsolódik *C.J. Wild* tanulmánya is (Az oktatás minőségének folyamatos javítása: egy széles körű statisztikai kurzus példája – Continuous improvement of teaching: A case study in a large statistics course címmel), amely egy konkrét példán mutatja be a TQM-et. Ezért e két cikket – kissé rendhagyó módon – együtt ismertetem.

Hoggék abból indulnak ki, hogy a diákok, a szülők, a kormányzatok valamint a leendő munkáltatók világszerte egyre elégedetlenebbek a felsőoktatás minőségével. Ez abból adódik, hogy a felsőoktatást egyre többen és egyre inkább szolgáltatásnak tekintik, a felsőoktatási intézményeket pedig mindinkább szolgáltatásokat nyújtó vagy termelő üze-

mekként szemlélik, ezért egyre kevésbé tolerálják a túlszűfolt kurzusokat, a nehezen elérhető oktatókat és az oktató munka pedagógiai vagy egyéb hiányosságait, mert az ilyen „tüneteket” rosszul működő, az üzleti életből előbb-utóbb joggal kiszoruló üzemek sajátosságainak tartják. A szerzők szerint az oktatás terméke nem teljesen olyan, mint például az iparé, mégis az ipari termelésben már régóta ismert és sikerrel használt TQM-szemlélet a felsőoktatásban is jelentős eredményeket hozhat. A felsőoktatásban azonban TQM helyett célszerűbb folyamatos minőségjavításról (Continuous Quality Improvement CQI) beszélni, mert ez kevesebb ellenérzést vált ki az ott dolgozókból, mint az ipari tömegtermelés képzetét keltő TQM-elnevezés.

A TQM valójában nem más, mint a fogyasztó maximális elégedettségét célzó folyamatos törekvés a munka és az output egyenletesen jó és egyre javuló minőségének biztosítására. Ennek gyakorlati megvalósítása érdekében szisztematikusan át kell tekinteni és rendszeresen értékelni kell a termelés egész folyamatát annak összes szereplőjével együtt. Ehhez gondosan fel kell térképezni valamennyi folyamatot, és fel kell tárni azok egyszerűsítésre vagy javításra szoruló részleteit. A rendszer egészét folyamatosan a minőségjavításnak alárendelten kell alakítani. Ebben kitüntetett szerep jut a statisztikának és a statisztikusoknak, akik a legtöbb esetben kulcsszerepet játszanak a TQM-szemlélet alkalmazásában valamely adott területen.

A szerzők szerint a felsőoktatásban igen gyakran könnyebb a CQI-t az oktatást kiszolgáló területeken, mint magában az oktatási folyamatban gyakorolni. Ezt részben azzal magyarázzák, hogy az oktatók szuverén módon, különféle kötöttségektől mentesen dolgozni szerető személyek, akik igen gyakran zokon veszik az oktatómunkának az üzleti tevékenységekhez hasonló kezelését, részben pedig azzal, hogy a felsőoktatásban a véglegesítések, előléptetések során gyakran többre értékelik a kutató-, mint az oktatómunkát. Ez az ellenállás

azonban lényegesen csökkenthető, ha az egyetemek-főiskolák legfelső vezetői a mozgalom élére állnak, és minden lehetséges eszközzel megpróbálják ösztönözni az oktatók közötti kollegialitást és a csapatmunkát. Annak megszervezését is igen fontosnak tartják, hogy a tanárok minél több információt kapjanak a diákoktól a kurzusokról és munkájukról. Lehetőleg olyan gyakorisággal, hogy a kapott információkat menet közben is fel lehessen használni az oktatómunka minőségének javítására. Az oktatókat végül arra is rá kell venni, hogy munkájukat maguk is tudatosan figyeljék és szükség szerint korrigálják.

Hoggék végkövetkeztetése az, hogy a CQI érvényesítése és tömeges elterjedése a felsőoktatásban elkerülhetetlen mind egyéni, mind intézményi szinten. A CQI bevezetése és mindennapi gyakorlattá tétele a szerzők szerint bőségesen megtérül, mint azt ma már számos példa is alátámasztja az Egyesült Államokban és más országokban.

Wild tanulmánya azt mutatja be, hogyan gyakorolják a TQM-et Új-Zélandon az Aucklandi Egyetemen egy bevezető jellegű, igen nagy hallgatólétszámú statisztikai kurzus során. A kurzust rendszeresen 2500 hallgatónak tartják elég nagy és változó összetételű oktatógárdával. A hallgatók tanulmányaik első évében 12 csoportban tanulják a statisztikát. Az egyes csoportoknak oktatott tananyagot közös törzsanyagból válogatják össze a csoportok szakosodásának megfelelően. Négy csoport számítógépes oktatásban részesül, míg a többiek nem használnak számítógépet. Minden csoportnak külön előadója van. Az oktatógárda az előadókon kívül még mintegy 40 tutorból, illetve dolgozatjavítóból áll. A hallgatók számára a tutorok heti 40 órában konzultációs szolgálatot tartanak, amit előzetes bejelentkezés nélkül is igénybe lehet venni. A népes oktatógárda munkáját kurzuskoordinátor fogja össze, aki az egész kurzusért felelős. A koordinátorból, az előadókból, a diákok képviselőiből és néhány meghívottból álló kurzusvezetőség hetente rendszeresen ülésezik a kurzusok minőségének értékelése és a minőség folyamatos javítása érdekében szükséges teendők áttekintése céljából. A kurzusvezetőség konszenzus alapján hoz döntéseket. A tutorok testülete hasonló céllal és ugyanilyen rendszerességgel ülésezik.

A TQM-szemlélet érvényesítéséhez elengedhetetlen a kurzus „fogyasztóinak”, termékeinek, célkitűzéseinek és fő folyamatainak azonosítása. Egy egyetemi kurzus elsődleges fogyasztói a diákok, de fogyasztói a tantervben később következő tárgyak oktatói, a hallgatók leendő munkaadói, sőt még a statisztikai diszciplína és az egész társadalom is. A

mérés az oktatás esetében számos ponton problematikus. A kurzus végi számonkérés és értékelés – kellő egységesség esetén – az oktatómunka eredményességének legjobb mérési módja. Nemcsak egyszerűen azt méri ugyanis, hogy a diákok mennyire tanulták meg a tananyagot, hanem azt is, hogy mennyire volt hatékony a tanítás. Ha ugyanis a diákok valamit tömegesen nem tudnak, az biztosan az oktatás valamilyen hibáját jelzi. A félév végi osztályozás és számonkérés a hallgatóktól azonban túl későn van ahhoz, hogy menet közben is be lehessen avatkozni az oktatási folyamatba. Ezért a szerző szerint arra is intézményes lehetőségeket kell teremteni, hogy a diákok a tanév közben is folyamatosan véleményt tudjanak nyilvánítani az oktatás minőségéről. Ez – megítélése szerint – előmozdíthatja a tanárok és a diákok közötti csapatszellem kialakulását is. Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a tanév közben tartózkodni kell a lényeges változtatásoktól, azokat – ha valóban szükség van rájuk – a következő tanévre kell hagyni.

Egy TQM-szemléletű kurzus igen sok munkát igényel. A kurzus minden lényeges elemét kellő részletezettséggel dokumentálni és szabályozni kell, és valódi csapatmunkát kell kialakítani a résztvevők: a tanárok és a diákok között. Ennek érdekében a diákokkal időben és pontosan meg kell ismertetni a vizsgakövetelményeket és az azok minél könnyebb teljesíthetősége érdekében nyújtott segítséget, szolgáltatást. Ez a diákokban eleve bizonyos elvárásokat támaszt az oktatás minőségével szemben. Wild szerint azonban feltétlenül ügyelni kell arra, hogy az effajta információk nyilvánossá tételére szolgáló tanulmányi útmutatókban kizárólag az oktató gárda által betartható és ténylegesen be is tartott ígéretek szerepeljenek.

A TQM-szemlélet bizonyos értelemben korlátozza a tanári szabadságot. Így van ez például a számonkérés-osztályozás esetében, aminek egységességére nagy gondot kell fordítani. A tanári szabadságot azonban nem korlátozzák, minden tanár úgy adhatja elő, taníthatja az előre egyeztetett ütemterv szerinti tananyagot, ahogyan akarja, és szabadon javaslatot tehet a kurzus bármely elemének változtatására. A változtatási javaslatok megvalósítására viszont csak azoknak az egész stábbal való elfogadtatása után kerülhet sor.

Végül a kurzus átlagos minőségének a javítása szükségessé teszi az oktatási tapasztalatok folyamatos kicserélését és a jó megoldások közkinccsé tételét is. Ennek jól bevált módja a kölcsönös óralátogatás és az azt követő tanácsadás.

Vita László

MAGYAR NYELVŰ SZAKIRODALOM

M. R. SPIEGEL:
STATISZTIKA – ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

Panem – McGraw-Hill. 1995. 545 old.

A könyv szerzője művében – a bevezető tanúsága szerint – arra vállalkozott, hogy a statisztikai módszertant nem ismerő, de az iránta érdeklődő olvasókat megismertesse a gyakorlatban alkalmazott, illetve alkalmazható statisztikai módszerekkel. A módszertan összeállításánál két körülményre volt tekintettel. Egyrészt olyan ismereteket kívánt adni, amelyek általánosan az élet, a tudomány sok területén alkalmazhatók. Másrészt elő kívánta segíteni, hogy viszonylag alacsony előképzettséggel rendelkezők is hasznosíthassák könyvét. Ennek érdekében kitért a szükséges és esetlegesen hiányzó matematikai alapokra is, illetve a magasabb matematikát igénylő módszereket nagyon egyszerűen, bizonyítások nélkül, de alkalmazható módon tárgyalja.

Az eredeti mű 19 fejezetet tartalmaz, a magyar kiadás egy további résszel bővült.

Az 1. fejezet a statisztika fogalmával és alapfogalmaival (sokaság és minta) foglalkozik. E mellett néhány matematikai alapfogalmat is magában foglal. Bemutatja a függvényt, az egyenletet és az egyenlőtlenséget. Ismerteti a logaritmust és a logaritmus értékekkel végezhető műveleteket.

A könyv következő része (2–5. fejezetek) az alapadatok feldolgozásának lehetőségeivel foglalkozik. A gyakorisági eloszlások vizsgálati eszközeinek bemutatását a rangsorral kezdi, majd az osztályközös gyakorisági sor előállításának problémáival és a gyakorisági eloszlások ábrázolásával folytatja. (2. fejezet.)

A 3. fejezet a középértékeket, a számtani átlag tulajdonságait és meghatározásának lehetőségeit (az egyszerűsített számítási módszert – a kódolási módot is) tárgyalja. Kitér a középértékek közötti szamszerű összefüggésekre, és itt kapnak helyet a kvartilis, decilis és percentilis értékek is.

A 4. fejezet a szóródás fogalmát és mérésének lehetőségeit (a terjedelmet, az átlagos eltérést, a szórást, a varianciát és a relatív szórást) ismereteti. A szórás számításán túl bemutatja e mérőszám tulajdonságait és ellenőrzési lehetőségeit is (Charlier-féle ellenőrzés, az interkvartilis félterjedelemhez és az átlagos eltéréshez való viszonya alapján). Ismerteti a csoportosított adatokból számított variancia Sheppard-féle korrekcióját. Ebben a fejezetben jelenik meg a standardizált változó fogalma is.

Az 5. fejezet a momentumokkal és a ferdeséggel, valamint a csúcsossággal foglalkozik. A szerző itt is nagy súlyt fektet arra, hogy nemcsak a mérőszámokkal és azok számítási módjaival, hanem az eredmények ellenőrzésének lehetőségeivel is megismerkedjenek olvasói. A ferdeségnek öt, a csúcsosságnak két mérőszámát tárgyalja.

A 6. és 7. fejezet a valószínűségszámítási alapokat adja meg. A hatodik fejezet vezeti be a valószínűség definícióját, a feltételes valószínűség, a független és nem független események valószínűségének fogalmát, a valószínűségi eloszlások (diszkrét és folytonos) eloszlás- és sűrűségfüggvényét, a várható értéket, a minta- és sokasági átlagot, a kombinatorikai alapfogalmakat, a faktoriális és annak Stirling-féle közelítő értékét, a Venn-, illetve az Euler-diagramokat. A 7. fejezet a nevezetesebb eloszlásokat: a binomiális, normális, Poisson- és a khi-négyzet eloszlásokat tartalmazza és már felmerül az elméleti és mintabeli eloszlások illesztésének gondolata is.

A következő rész (8–12. fejezet) a mintavétel elméletét és a mintából való következtetéseket tárgyalja. A mintavételi módok közül az ún. egyszerű véletlen kiválasztással foglalkozik, bemutatja annak visszatevéses és visszatevés nélküli változatát. Viszonylag részletesen tárgyalja a mintaátlagok, a mintabeli arány és ezek összegének és különbségének eloszlását, standard hibáját. Táblázatos formában megadja sok más statisztikai mérőszám (a szórást, a medián, az első és harmadik kvartilis, a decilisek, az interkvartilis félterjedelem, a variancia és a szóródási együttható) becslőfüggvényét és standard hibájának képletét. (8. fejezet.)

A 9. fejezet a statisztikai becslések tulajdonságai közül a torzítatlansággal és a hatásossággal foglalkozik. Bevezeti a pont- és intervallumbecslés fogalmát és bemutatja a nagymintás esetekre az átlag, aránykülönbség és -összeg, valamint a szórás konfidencia-intervallumának meghatározását.

A 10. fejezet a statisztikai döntéselmélet alapfogalmaival: a null- és alternatív hipotézissel, az első és másodfajú hibákkal, a szignifikanciaszinttel, az egy- és kétoldali próbákkal indít, majd bemutatja a normális eloszlásra épülő próbák közül az átlagra, az átlagok és arányok különbségére vonatkozó próbákat.

A 11. fejezet a kismintás elméletből a Student-féle t , a khi-négyzet és az F eloszláson alapuló próbák közül mutat be egyet-egyét.

A 12. fejezet a khi-négyzet eloszlásra alapuló próbák közül „illeszkedés-vizsgálat” címszó alatt a függetlenségvizsgálatot tárgyalja. A kontingenciatablázatokból megállapított khi-négyzet értéke korrigálásának Yates-féle folytonossági korrekcióját is bemutatja. A minőségi ismérvek kapcsolatvizsgálati eszközei a kontingencia-együttható és egy ún. korrelációs mérőszám is ebben a fejezetben jelennek meg.

A 13. fejezet együtt tárgyalja a legkisebb négyzetek módszerének alkalmazását a regressziós függvények és a trend meghatározásra. A kétváltozós egyenes illesztésén kívül bemutatja a másodfokú parabola és a többváltozós (háromváltozós) lineáris függvény illesztését is.

A 14. és 15. fejezet a korrelációs számításról foglalkozik. A 14. fejezetben a kétváltozós kapcsolatok korrelációs együtthatóján kívül megjelenik a becslés standard hibája az idősorok korrelációja, a minőségi ismérvek korrelációja valamint a korrelációs számítás és a regressziós számítás mintavételi elmélete is. A 15. fejezet a többszörös és parciális regressziókat tárgyalja három és háromnál több változó esetére. Ebben a fejezetben kapott helyet a regressziós síkok és a korrelációs együtthatók számítására szolgáló összefüggések.

A 16. fejezet bemutatja a varianciaanalízis alkalmazásait: az egyutas osztályozás (azonos mintaelemszámnál és különböző mintaelemszámnál) a kétutas osztályozás és a kéttényezős kísérletek ismétlése esetére. A szerző itt foglalkozik az alapadatok megszerzéséhez szükséges kísérletek megtervezésének módszereivel is.

A 17. fejezet a nemparaméteres próbák közül az előjelpróbát, a Man-Whitney-féle u próbát, a Kruskal-Wallis-féle H próbát és a sorozatpróbát tárgyalja.

A 18. fejezetet a szerző az idősorok elemzési eszközeinek bemutatására szánta. A determinisztikus idősorelemzés eszközei közül itt kapott helyet a mozgóátlagok és egyéb trendbecslési módszerek bemutatása mellett a szezonindexek meghatározásának négy lehetősége. Megemlítsük továbbá a ciklikus és szabálytalan ingadozások becslése, az idősoradatok összehasonlíthatósági problémája és az előrebecslés is.

Végül az eredeti mű utolsó fejezete foglalkozik az indexszámítással: az egyedi ár-, volumen- és értékindexek számítási lehetőségeinek bemutatásával, a lánc- és bázisindexek összefüggéseinek tárgyalásával kezdve, az aggregát módszerekkel (az egyszerű aggregát index, az egyedi indexek egyszerű átlaga, a Laspeyres- és a Paasche-formulák, a Fisher- és a Marschal-Edgeworth keresztezett formulák) folytatva. Megemlítsük továbbá az indexpróbák,

valamint az indexek bázisidőszaka helyes megválasztásának kérdései is.

A magyar kiadáshoz készült 20. fejezet „A statisztika számítógépen” bemutatja, hogy a korábbi fejezetekben ismertetett módszerek közül melyek és hogyan jelennek meg a legismertebb számítógépes programcsomagokban.

Valamennyi fejezet, a 20. is, először rövid elméleti bevezetést nyújt, majd részletesen megoldott példák segítségével szemlélteti az ajánlott módszerek felhasználási módját, a számított mutatók jellegzetességeit és értelmezési lehetőségeit. A példák között zömmel konkrét adatokat tartalmazókat találunk. A példákhoz kapcsolódó feladatokat, ha erre lehetőség volt, többféleképpen is megoldották. Nemcsak számítási feladatokat, hanem bizonyítási eljárásokat is találunk ebben a részben.

Néhány fejezet végén nemcsak a témánként felbontott példákat, hanem az egész fejezet átfogó tanulmányozását szolgáló vegyes feladatokat is találunk. A mű tanulmányozójának az anyagban való jártasságát szolgálják a fejezetszéli kiegészítő feladatok. Ezeket is fejezetrészenként állították össze, ezzel könnyítve a megoldásukat. Az egyéni munka eredményességének elbírálásához a könyv végén megadták e feladatok végeredményét is.

Összesen közel 1350 példa segíti elő az ismertetett statisztikai módszerek elsajátítását.

A könyv tartalma lényegében megegyezik a hazai felsőoktatásban használatos tankönyveivel. Kisebbségi gondot fordít az alapfogalmak (ismérv, sorok, táblák) és az egyszerű statisztikai eszközök (viszonyszámok és a grafikus ábrázolás) tárgyalására. Lényeges elemzési területek (például a koncentráció vizsgálata), módszerek (például a standardizálás), felhasználási területek (például az érték-, ár- és volumenindexek a területi összehasonlításokban), valamint a mintavételnek az egyszerű véletlen kiválasztáson kívüli lehetőségei maradtak ki belőle. Ugyanakkor a becslésnek és a hipotézisvizsgálatnak szánt fejezetek gazdagabb tartalmúak mint a hazai tankönyveké.

A tárgyalt témák egyes fejezetekben mélységükben is (például az idősorok vizsgálata csak a determinisztikus idősorelemzésre terjed ki) különböznek a magyar tankönyvektől.

A szerző néhány helyen eltér a magyar gyakorlatban elterjedt fogalmaktól, illetve terminológiától (például a permutációnál, a minőségi ismérvek közötti kapcsolat megnevezésénél, a függetlenségvizsgálatnál stb.).

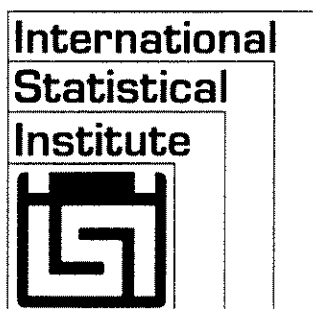
A könyv fordítását dr. Hunyadi Lászlónak, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Statisztikai tanszéke egyetemi tanárának vezetésével az

1993/94- es tanévben II. évfolyamos, speciális statisztikai képzésben részt vevő hallgatókból alakult munkacsoport végezte. Összesen 11 hallgató vett részt a munkában. A fordítók munkáját csak dicsérni lehet. Munkájuk olyan sikeres, hogy a művön nem lehet érzékelni a fordítás nehézségeit. Nyilvánvalóan ebben nagy szerepe van a munkát irányító és a szerkesztői feladatokat ellátó vezető tanárnak is. Dícséretes az is, hogy bár nagyon

rövididőt kapott a csoport a munkára, viszonylag kevés az 545 oldalas könyvben a sajtóhiba.

A könyv ajánlható a felsőoktatásban első fokozatú alaptankönyvként, vagy a hazai tankönyvek mellé kiegészítő anyagként és a statisztikát valamilyen ok miatt egyénileg tanulmányozók számára. Ez utóbbi csoportnak különösen jól használható, példanyaga miatt.

Melega Tiborné

**JAN TINBERGEN AWARDS
COMPETITION FOR YOUNG STATISTICIANS
FROM DEVELOPING COUNTRIES**

1997

The International Statistical Institute (ISI) announces the Eighth Competition among young statisticians from developing countries who are invited to submit a paper on any topic within the broad field of statistics, for possible presentation at the 51st Session of the ISI to be held in Istanbul, Turkey, in 1997.

Participation in the competition is open to nationals of developing countries who are living in a developing country, who were born in 1965 or later.

Papers submitted must be unpublished, original works which may include material from participants' university theses.

The papers submitted will be examined by an International Jury of distinguished statisticians who will select the three best papers presented in the competition. Their decision will be final.

Each author of a winning paper will receive the Jan Tinbergen Award in the amount of 5,000 Dutch Guilders and be invited to present their papers at the Turkey Session of ISI, with all expenses paid (i.e. round trip airline ticket from his/her place of residence to Istanbul plus a lump sum to cover living expenses).

Manuscripts for the Competition should be submitted in time to reach the ISI not later than January 1, 1997.

The rules governing the preparation of papers, application forms and full details are available on request from the ISI Permanent Office. The address is as follows:

**The Director
Permanent Office
International Statistical Institute
428 Prinses Beatrixlaan
2270 AZ Voorburg
The Netherlands**

SZEMÉLYI HÍREK

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal Elnöke *Bóta Klárát*, a Humánerő-gazdálkodási osztály főelőadóját hosszú időn keresztül végzett színvonalas munkája elismeréseképpen; *Éltető Ödönt*, a Népszámlálási főosztály főosztályvezető-helyettesét a mintavételes adatfelvételek szervezése és értékelése terén végzett négy évtizedes kiemelkedő munkájáért; *Fóti Jánost*, a Népszámlálási főosztály főosztályvezető-helyettesét, a foglalkozásstatisztika továbbfejlesztése terén végzett négy évtizedes magas színvonalú tevékenységéért; *Józsa Zsuzsannát*, a KSH Népszámlálási főosztály főelőadóját a „Magyar Köztársaság Helyiségnévtára, 1995” című kötet összeállításában végzett színvonalas munkájáért *elnöki dicséretben* részesítette.

Címadományozás. *Dr. Katona Tamás*, a KSH mb. elnöke 1995. november 1-jei hatállyal az alábbi kitüntető címeket adományozta.

Statisztikai főtanácsadó lett: *Kelecsényiné Gáspár Katalin*, a Szolgáltatásstatisztikai főosztály osztályvezetője; *Kamarás Ferenc*, a Népesedés- és egészségügy statisztikai főosztály osztályvezetője; *Barabás Ivánné* (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei

Igazgatóság); *Donkáné Verebes Éva* (Csongrád Megyei Igazgatóság); *Horváth László* (Vas Megyei Igazgatóság).

Statisztikai tanácsadó lett: *Bedekovics István*, a Nemzetgazdaság statisztikai főosztály osztályvezetője; *Ercsey Zsófia*, az Iparstatisztikai főosztály osztályvezető-helyettese; *Oros Ilona*, a Mezőgazdaság- és Környezeti statisztikai főosztály osztályvezetője; *Keszthelyiné dr. Rédei Márta*, az Életszínvonalstatisztikai főosztály osztályvezetője; *Mihályffy László*, a Népszámlálási főosztály osztályvezetője; *Leányvári László* (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóság); *Szemes Mária* (Veszprém Megyei Igazgatóság).

Informatikai tanácsadó lett: *Támcsu Gábor* (Informatikai főosztály); *Tohai László* (Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság).

Címzetes főtanácsos címet kapott: *Tóbiásné Karátsonyi Ildikó* (Csongrád Megyei Igazgatóság); *Erdőgyaraki Gáborné* (Fejér Megyei Igazgatóság); *Ardeleán János* (Békés Megyei Igazgatóság).

Címzetes tanácsos címet kapott: *Fórikáné Molnár Ildikó* (Fővárosi és Pest Megyei Igazgatóság); *Őri József* (Somogy Megyei Igazgatóság).

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Az élelmiszer-fogyasztás nemzetközi összehasonlításáról, a háztartás-statisztikai felvételek érvényességi vizsgálatáról és egyéb kapcsolódó módszertani kérdésekről rendezett értekezletet az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO) Rómában, 1995. november 26–27-én. Az értekezleten, mely a DAFNE I. project záróértekezlete volt, a Központi Statisztikai Hivatalt *dr. Szívós Péter*, az Életszínvonal és emberi erőforrás-statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettese képviselte.

A nemzeti számlák módszertanának ENSZ-ajánlásait tartalmazó könyv legújabb változatát 1993-ban fogadta el az ENSZ Statisztikai Bizottsága. 1995. november 6. és december 15. között a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) hathetes szemináriumot rendezett Washingtonban a témáról. A szeminárium célja az volt, hogy első ízben áttekinthessék a nemzeti számlák teljes módszertanát, ki emelve az 1968-as ajánláshoz képest bekövetkezett változásokat. A Központi Statisztikai Hivatalt *Gether Istvánné*, a Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály tanácsosa képviselte.

A Holland Demográfiai Intézet fennállásának 25. évfordulóját ünnepelték azon a nemzetközi konferenstal-értekezleten, melyet 1995. november 30. és december 1. között, Hágában hívtak össze. Az ünnepi rendezvényen a magyar demográfiai tudományt *dr. Klinger András*, a KSH elnöke helyettese és *dr. Csernák Józsefné*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója képviselték.

Válogatott bibliográfiában adta közze a KSH Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat a XIX. és XX. századi nemzetiségi és etnikai jellemzők demográfiai előfordulásával foglalkozó jelentős munkák adatait. A téma keretében egymást követő két összeállítás lát napvilágot.

A közelmúltban megjelent Válogatott bibliográfia Magyarország népességének vallási, etnikai, nemzetiségi megoszlását tanulmányozni kívánók számára nyújt segítséget. Első része a szerzők betűrendjében, második része a szerző nélküli művek betűrendjében adja közre a rendelkezésre álló anyagot. A harmadik fejezet tematikus, a negyedik időrendi csoportosítást tartalmaz.

(Válogatott bibliográfia Magyarország népessége, vallási és kisebbségi/etnikai megoszlásának tanulmányozásához. KSH Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1995. 108 old.)

Megjelent a Magyar Statisztikai Évkönyv 1994, mely több tekintetben korszerűsített, bővített információ tartalommal számol be társadalmi-gazdasági életünk jelenségeiről. A táblák magyar és angol nyelvű fej- és oldalrovatai a külföldi szakemberek számára is megkönnyítik a kutatómunkát.

Az 1. fejezet hosszú távú idősorokat tartalmaz. Az 1950. évhez viszonyítva mutatja be a legfonto-

sabb társadalmi-gazdasági folyamatokat. A további sabb társadalmi-gazdasági folyamatokat. A további fejezetek részletezve, rövidebb idősorokat átfogva mutatják be a magyar gazdaságot. Szerepelnek benne a legfontosabb társadalmi jelzőszámok, többek között a népmozgalmi adatok, foglalkoztatottság, a lakosság jövedelme, fogyasztása, szociális és egészségügyi ellátás, a kultúra, az oktatás, a tudományos-kutatás adatai. Ezen kívül megismerkedhet az olvasó a gazdasági élet különböző területeinek – ipar, építőipar, mezőgazdaság, szállítás, posta, távközlés, kül- és belkereskedelem, idegenforgalom – főbb adataival.

Az évkönyv módszertani fejezete is kétnyelvű, mely további segítséget nyújt az angol nyelvet ismerő olvasónak a táblák használatában.

A kötet függeléként tartalmazza a Központi Statisztikai Hivatal kiadványainak jegyzékét. Ezzel kívánunk segítséget nyújtani azoknak az olvasóinknak, akik egy-egy részterületet mélyebben kívánnak vizsgálni, mint amire az évkönyv keretei lehetőséget nyújtanak.

(Magyar Statisztikai Évkönyv, 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 481 old.)

Magyar szerző műve külföldön. A Louvaini Egyetem Demográfiai Intézetének gondozásában megjelent a Chaire Quetelet-szeminárium anyagát tartalmazó Transitions démographiques et sociétés című kötetben *Valkovics Emil*: Néhány gondolat a nem demográfiai eseményeknek a strukturális átmenetben betöltött szerepe kvantifikálásának módszertani lehetőségeiről (Some considerations on methodological possibilities of quantitative evaluation of the effects of non demographic events on structural transition) című tanulmánya.

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

SCHWARZ, N.:

MIT ÉRTENEK MEG A VÁLASZOLÓK A KÉRDŐÍVEKBŐL

(What respondents learn from questionnaires: The survey interview and the logic of conversation.) – *ISI International Statistical Review*. 1995. 2. 153–177. p.

A valószínűségi minták elméletével ismertté vált *Morris Hansen* sokat foglalkozott a reprezentatív felvételekkel kapcsolatos nem mintavételi hibákkal is. Egy 1951-ben megjelent cikkében többek között azt írja, hogy a válaszadási hiba több tényezőtől függ, így például a kérdőívtől, a kikérdezést végzőtől, a megkérdezett személy egyéni sajátosságaitól és sok minden mástól. Bármilyen legyen is a válaszadási hiba forrása, azt befolyásolni csak keletkezése körülményeinek világos megfogalmazásával lehet. A „világos megfogalmazás” azonban nagyon nehéz.

A felvételeket már régóta két szempontból vizsgálják: a mintavételi terv az egyik, míg a „kikérdezés művészete” a másik. Csak az utóbbi időben jelent meg néhány olyan tanulmány, amelyek a válaszadási hatást vizsgálták, leginkább kognitív és pszichológiai megközelítésből. 1983-ban és 1984-ben két konferencia foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. Az azóta eltelt években már több tanulmány jelent meg a válaszok kognitív megközelítését tárgyalva.

Egy kérdés megválaszolása a megértés, az emlékezés stb. folyamatát vizsgálva a pszichológia területéhez tartozik. A munka, a kutatás leginkább arra irányul, hogy a kérdőív szerkezete, konkrét kérdései, azok sorrendje miként befolyásolják a válaszokat.

A felvétel során általában információkat akarunk kapni a megkérdezettektől, azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy magukkal a kérdésekkel információkat adunk a megkérdezetteknek. Ritkán ügyelünk arra, hogy a kérdés megértése, felfogása önmagában jelentősen befolyásolja a választ. A tanulmány azt tárgyalja, hogy – feltételezve a válaszoló őszinte közreműködő készségét – miként befolyásolják a kérdések, illetve maga a kérdőív a válasz kialakítását. A válaszolónak mindenképp értelmeznie, megértenie kell a kérdést. Ha a kérdés valamilyen véleményre irányul, akkor emlékezetéből, korábbi tapasztalataiból alakítja ki azokat az információkat, amelyek függvényében végül is választ megfogalmazza. Ez azt jelenti, hogy a kikérdezés a kérdés feltevésével kezdődik, ez elindít valamilyen folyamatot, melynek eredményeként fogalmazódik meg a válasz.

Meg kell jegyezni, hogy lényeges különbség van a lakossági és a gazdaságstatisztikai felvételek között, mivel az utóbbiak esetében általában rendelkezésre állnak bizonyos feljegyzések, nyilvántartások. A kérdés megértése azonban ekkor is okozhat problémát. Igaz ugyan, hogy a vélemények kutatása a hivatalos statisztikára kevésbé jellemző, de ez is mind gyakoribb.

Általában elterjedt az a vélekedés, hogy egy kérdés megértése attól függ, hogy megfelelő szavakat használunk-e. Ez azonban nem így van, mert sok esetben nem a szavak megértése a probléma, hanem a kérdés túl általános megfogalmazása, például „Mit csinált ma?” Ezt igazán könnyű megérteni, azonban mit lehet erre válaszolni? Ez nyilván attól függ, hogy mit akar a kérdező tudni. A válaszolónak

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapokban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi Folyóiratszemplét* tartalmaz.

viszont valamilyen módon értelmeznie kell a kérdést. Arra van tehát szükség, hogy a beszélgetők informálják egymást pontosan, részletesen, a fontos dolgokra koncentrálnak és legyenek világosak. Egyes esetekben lehetséges, hogy a megkérdezett magyarázatot kérjen a kérdezőtől a kérdés tisztázására. Sokszor előfordul, hogy egyes kérdések többféleképpen értelmezhetők. Különösképpen veszélyes ez akkor, ha nem általánosan ismert dolgokról van szó, mint például kinek mi a véleménye valamilyen törvényről. Ilyen esetben sokszor előfordul, hogy a válaszoló nem akarván tájékozatlannak látszani, úgy válaszol mintha lenne valamilyen – még ha bizonytalan is – véleménye. Ezt bizonyítják azok a kísérletek, amelyek fiktív, nem létező dolgokkal kapcsolatos véleményeket kértek. Megfigyelhető ugyanis, hogy maga az a tény, hogy egy kérdést valamiről feltesznek, a válaszolót úgy befolyásolja, hogy a kért dolgot eleve létezőnek tekinti.

Jellemző példaként említi meg a tanulmány, hogy a német egyetemi hallgatóknak a kormány tandíjbevezetési szándékával kapcsolatos véleményét tudakozó kérdésre adott válasza egészen más volt abban az esetben, amikor a kérdés úgy kezdődött: mit gondolnak, mennyi az átlagos tandíj az Egyesült Államokban. Ez a példa is azt jelzi, hogy a kérdések összefüggései bizonyos mértékig tisztázzhatják a kérdés lényegét.

Egy másik probléma abból adódik, amikor egy megadott skála szerint kell rangsorolni, kifejezni a válaszoló ítéletét. Például, ha egy 11 pontos skálával próbálunk értékelni egy olyan kérdést „Mit mondana, eddigi életében mennyire volt sikeres?“, megfigyelhető, hogy a skála mint mérőeszköz megválasztása befolyásolhatja az eredményeket. A tanulmány egy olyan példát mutat be, amelyben az ugyanarra a kérdésre egy -5-től +5-ig terjedő skálán adott válaszok megoszlása a khi-négyzet próba szerint szignifikánsan különbözött attól, ha ugyanazt a kérdést egy 0–10-ig terjedő skálán kérdezték.

Külön vizsgálatot, megfontolást igényel a gyakorisági skálák használata. Ezekre is jellemző, hogy a kérdés értelmezése döntően meghatározza a választ. Például, ha azt kérdezzük, hogy milyen gyakran irritált valami valakit, akkor a válaszokat döntően befolyásolja, hogy a válaszoló mit tekint irritálósnak. Általános tapasztalat, hogy ha a kérdés hosszabb időszakra vonatkozik, akkor az „irritálás” komolyabb dolgot jelent, mint ha azt kérdezzük, hogy valakit a megelőző napon irritált-e valami. Ez utóbbi esetben kevésbé fontos dolgokat is irritálósnak tekintenek, mint amit esetleg a kérdés feltételez.

A gyakorisági skálák alkalmazása együtt jár azzal is, hogy a megkérdezett feltételezi, az adott skála reális

és széles körű tapasztalatokon alapszik. Például amikor egy felvételen a televízió előtt töltött időt tudakolták, akkor sokkal többen válaszolták azt, hogy mintegy két és fél órát, amikor a skála ezzel kezdődött és négy és fél órával fejeződött be, mint akkor, amikor a skála félórával kezdődött és két és fél órával fejeződött be.

A bemutatott példák jelzik, hogy a válaszolók mérlegelik a feltett kérdést és annak alapján alakítják ki a választ. A tapasztalatok azt is jelzik, hogy a kikérdezés során adott válaszok alapvetően a napi társalgási szokásoknak megfelelően alakulnak. Ez különösképpen a bevezető kérdésekre, valamint valamilyen skála szerinti válaszlásra vonatkozik. A skálák egyáltalán nem semlegesek. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a beszélgetés folyamata önmagában befolyásolja a válaszokat.

Az interjúban közreműködő válaszolók a velük folytatott beszélgetés során a felvétel céljának megfelelő lényeges és új információkat közölnek. Nem tekinthető informatívnak az olyan válasz, amely megismétli a kérdést, vagy magától értetődő. Ebből a szempontból egyáltalán nem mellékes a kérdések sorrendje és specifikussága. A tanulmány több példát említi, hogy az általános és specifikus kérdéseket miként kell variálni. Részletesen tárgyalja azt, hogy általában az étellel, a családi körülményekkel, a házassággal, illetve a házastárssal kapcsolatos kérdések miként befolyásolják a válaszokat, illetve azok értékelhetőségét. Ezeknél a kérdéseknél az étellel, a körülményekkel kapcsolatos elégedettség a vizsgálat feltételezett tárgya. A továbbiakban a tanulmány ezt a kérdéskört általánosítva a munkával, a szabadidővel kapcsolatban is említi példákat, végül arra a megállapításra jut, hogy az életkörülményekkel kapcsolatos elégedettséget leginkább a házasság, a családi körülmények determinálják.

Nézőpont kérdése, hogy az elmondottakat milyen két lehetséges irányból foglaljuk össze. Az egyik megközelítés, hogy a megkérdezettek szívesen válaszolnak egy teljesen fiktív kérdésre is. Mindezek kombinációja a felvételt tervezők szorongásait látszanak megerősíteni, miszerint a kapott válaszokat erősen befolyásolja a kutatás céljára használt eszköz, még ha nem is tartják sokszor jelentősnek. Az elmondottak leegyszerűsítve, mérési hibaként is értelmezhetők.

Van azonban egy másik megközelítés is, ez pedig a megfigyelések szisztematikus és jelentőség-tesztelését hangsúlyozza. Feltételezhetjük azt is, hogy a válaszolók kemény munkával próbálták értelmezni azt a bizonytalan kérdést, amely az oktatásra vonatkozott, azaz megpróbálták valami értelmet adni neki. Elgondolkozhatunk azon is, hogy

az „egyáltalán nem sikeres”-hez tartozó skála szerinti szám vajon a sikerek hiányát vagy a kifejezett kudarcokat jelenti-e? A televízió előtt töltött időt emlékezetünk alapján nem tudjuk pontosan megállapítani, de a megadott skála eleve feltételez valamit, ami a választ befolyásolja. Végül, az egymással összefüggő kérdésekre adott válaszokat befolyásolja a korábban feltett kérdésekre adott információ. Mindebből az következik, hogy a megkérdezettek felületes vagy értelmetlen válaszokat adtak? Egyáltalán nem. Pontosán azt tették, amit feltételeztünk, hogy tenni fognak bármely más beszélgetés során, nem csak a kikérdezésben. Viselkedésük végül is megfelelt annak a feltevésnek, hogy a beszélgetést ugyanazok a motívumok befolyásolták, amelyek a mindennapi életet meghatározzák. Nem feltételezhatték a válaszolók, hogy a kutatók a kérdések, illetve a kérdőívek összeállításánál nem a mindennapos beszélgetések logikáját követték. A félrevezető kérdésekkel a kutatók sértik meg a beszélgetés normáit. A válaszolók nem sejtetik, hogy olyan dolgokról kérdezték őket, amelyek nem léteztek. A válaszoló hitelt ad a kérdezőnek.

Milyen problémákat is vetnek fel ezek a megfigyelések? Nem kell-e örülnünk annak, hogy a válaszolók kooperatívak voltak, és igyekeztek minden tőlük telhetőt megtenni? Ami nagyon fontos, az az, hogy nem a válaszolók viselkedése okozza a problémát, hanem saját viszonyunk a kérdések megfogalmazásához. A kérdéseket ugyanis nem önmagukban kell megfogalmazni, hanem annak függvé-

nyében, hogy azok miként jelennek meg a válaszolók tudatában. Ugyanaz a kérdés különböző összefüggésben mást jelenthet és más választ eredményezhet. A probléma lényege az, hogy nem vagyunk teljesen tudatában annak, hogy a kérdőívek kisebb változtatása is befolyással lehet a válaszra. Jobban tennénk, ha nem a megkérdezettet tekintenénk felületesnek, hanem nagyobb figyelmet fordítanánk saját megfogalmazásainkra, a kérdéseket illető megközelítésünkre.

Ezek a gondolatok végül is elvezethetnek a válaszolási hatás megértéséhez, amit *Morris Hansen* hangsúlyozott négy évtizeddel ezelőtt. Az általa megfogalmazott válaszolási hiba modelljének komponensei fontos eszközül szolgáltak e kérdés feltáráshoz. Ahhoz, hogy a válaszadási hibát befolyásoló szisztematikus tényezőket feltárjuk és ezáltal a véletlen hatását csökkentjük, tovább kell lépni a kérdezés „művészete” területén abba az irányba, hogy tudományosan elemezzük azt a folyamatot, amelyet egy kérdés előidéz. Ehhez segítséget nyújthat a pszichológia, amely foglalkozik a megfogalmazás, az emlékezet, a megítélés és a személyek közötti viselkedés elméleti kérdéseivel.

Sok tanulni való van még ezen a területen, és mint Hansen megállapította, a válaszolási hiba bármilyen szisztematikus vizsgálata a hiba eredetének világos megfogalmazásán, feltáráson kell, hogy alapuljon.

(Ism.: *Marton Ádám*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BOOKOS, K. – LERMAN, Z.:

MEZŐGAZDASÁGI REFORM AZ ÁTMENETI GAZDASÁGOKBAN

(Farm reform in the transition economies.) – *Finance and Development*. 1994. december. 25–28. p.

A magángazdaságok létrehozása kulcsfontosságú a mezőgazdaság újjáépítésében azokban az országokban, ahol a kollektív gazdaságokat felszámolják a piacgazdaság kiépítése céljából. Az elvégzendő munka igen nagy. A tulajdonforma átalakulását a gazdaságok átszervezésének kell kísérnie, ami azonban olyan folyamat, amelyre még nem alakult ki jól kipróbált forma.

Közép- és Kelet-Európában és a volt Szovjetunióban az elmúlt négy évben új magángazdaságok milliói jöttek létre, közös gazdaságok ezreit újszervezték, és ez átalakította a vidék képét.

A reformok hajtóerői a következők voltak:

- a mezőgazdaság a térség fontos szektora, az összes GDP 15–20 százalékát teszi ki, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottakból magas;
- annak ellenére, hogy a kommunista időszak vége felé a kollektív gazdaságokat megpróbálták átalakítani, a térség valamennyi országában a reformokat nagy és nem hatékony szövetkezeti gazdaságokkal kezdték meg, amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy a piacgazdaság körülményei között felvegyék a versenyt.

A feladat minden téren igen nehéz, mivel kevés korábbi tapasztalat vagy elmélet áll rendelkezésre a politikacsinálók számára, ami irányítaná őket a tervgazdálkodásról a piacgazdaságra való áttérés során. Tény az, hogy a reformfolyamatot inkább politikai, mint közgazdasági megfontolások irányítják, amelyek gyakran ütköznek egymással. Az egyes országok megpróbáltak különböző alternatívákat keresni, de úgy tűnhet, hogy nincs olyan optimális

az „egyáltalán nem sikeres”-hez tartozó skála szerinti szám vajon a sikerek hiányát vagy a kifejezett kudarcokat jelenti-e? A televízió előtt töltött időt emlékezetünk alapján nem tudjuk pontosan megállapítani, de a megadott skála eleve feltételez valamit, ami a választ befolyásolja. Végül, az egymással összefüggő kérdésekre adott válaszokat befolyásolja a korábban feltett kérdésekre adott információ. Mindebből az következik, hogy a megkérdezettek felületes vagy értelmetlen válaszokat adtak? Egyáltalán nem. Pontosán azt tették, amit feltételeztünk, hogy tenni fognak bármely más beszélgetés során, nem csak a kikérdezésben. Viselkedésük végül is megfelelt annak a feltevésnek, hogy a beszélgetést ugyanazok a motívumok befolyásolták, amelyek a mindennapi életet meghatározzák. Nem feltételezhatték a válaszolók, hogy a kutatók a kérdések, illetve a kérdőívek összeállításánál nem a mindennapos beszélgetések logikáját követték. A félrevezető kérdésekkel a kutatók sértik meg a beszélgetés normáit. A válaszolók nem sejtetik, hogy olyan dolgokról kérdezték őket, amelyek nem léteztek. A válaszoló hitelt ad a kérdezőnek.

Milyen problémákat is vetnek fel ezek a megfigyelések? Nem kell-e örülnünk annak, hogy a válaszolók kooperatívak voltak, és igyekeztek minden tőlük telhetőt megtenni? Ami nagyon fontos, az az, hogy nem a válaszolók viselkedése okozza a problémát, hanem saját viszonyunk a kérdések megfogalmazásához. A kérdéseket ugyanis nem önmagukban kell megfogalmazni, hanem annak függvé-

nyében, hogy azok miként jelennek meg a válaszolók tudatában. Ugyanaz a kérdés különböző összefüggésben mást jelenthet és más választ eredményezhet. A probléma lényege az, hogy nem vagyunk teljesen tudatában annak, hogy a kérdőívek kisebb változtatása is befolyással lehet a válaszra. Jobban tennénk, ha nem a megkérdezettet tekintenénk felületesnek, hanem nagyobb figyelmet fordítanánk saját megfogalmazásainkra, a kérdéseket illető megközelítésünkre.

Ezek a gondolatok végül is elvezethetnek a válaszolási hatás megértéséhez, amit *Morris Hansen* hangsúlyozott négy évtizeddel ezelőtt. Az általa megfogalmazott válaszolási hiba modelljének komponensei fontos eszközül szolgáltak e kérdés feltáráshoz. Ahhoz, hogy a válaszadási hibát befolyásoló szisztematikus tényezőket feltárjuk és ezáltal a véletlen hatását csökkentjük, tovább kell lépni a kérdezés „művészete” területén abba az irányba, hogy tudományosan elemezzük azt a folyamatot, amelyet egy kérdés előidéz. Ehhez segítséget nyújthat a pszichológia, amely foglalkozik a megfogalmazás, az emlékezet, a megítélés és a személyek közötti viselkedés elméleti kérdéseivel.

Sok tanulni való van még ezen a területen, és mint Hansen megállapította, a válaszolási hiba bármilyen szisztematikus vizsgálata a hiba eredetének világos megfogalmazásán, feltáráson kell, hogy alapuljon.

(Ism.: *Marton Ádám*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BOOKOS, K. – LERMAN, Z.:

MEZŐGAZDASÁGI REFORM AZ ÁTMENETI GAZDASÁGOKBAN

(Farm reform in the transition economies.) – *Finance and Development*. 1994. december. 25–28. p.

A magángazdaságok létrehozása kulcsfontosságú a mezőgazdaság újjáépítésében azokban az országokban, ahol a kollektív gazdaságokat felszámolják a piacgazdaság kiépítése céljából. Az elvégzendő munka igen nagy. A tulajdonforma átalakulását a gazdaságok átszervezésének kell kísérnie, ami azonban olyan folyamat, amelyre még nem alakult ki jól kipróbált forma.

Közép- és Kelet-Európában és a volt Szovjetunióban az elmúlt négy évben új magángazdaságok milliói jöttek létre, közös gazdaságok ezreit újszervezték, és ez átalakította a vidék képét.

A reformok hajtóerői a következők voltak:

- a mezőgazdaság a térség fontos szektora, az összes GDP 15–20 százalékát teszi ki, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottakból magas;
- annak ellenére, hogy a kommunista időszak vége felé a kollektív gazdaságokat megpróbálták átalakítani, a térség valamennyi országában a reformokat nagy és nem hatékony szövetkezeti gazdaságokkal kezdték meg, amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy a piacgazdaság körülményei között felvegyék a versenyt.

A feladat minden téren igen nehéz, mivel kevés korábbi tapasztalat vagy elmélet áll rendelkezésre a politikácsinálók számára, ami irányítaná őket a tervgazdálkodásról a piacgazdaságra való áttérés során. Tény az, hogy a reformfolyamatot inkább politikai, mint közgazdasági megfontolások irányítják, amelyek gyakran ütköznek egymással. Az egyes országok megpróbáltak különböző alternatívákat keresni, de úgy tűnhet, hogy nincs olyan optimális

forma, amely a reformfolyamat célja lehetne. E helyett számos alternatív struktúra létezik, a magángazdaságoktól a szövetkezetekig.

A szocialista mezőgazdaságot a nagyméretű szövetkezeti és állami gazdaságok jellemezték. A tulajdonhoz való jog formálissá vált. A föld piaca megszűnt, a termelés költségei a föld árát nem tartalmazták.

Bár a térség erőforrásokban gazdag, a szocialista mezőgazdaság termelékenysége alacsony volt és egyre kevésbé volt képes arra, hogy az elvárt mértékben hozzájáruljon a szektor növekedéséhez. A termelészövetkezetek tagjainak nem volt érdekük, hogy jól dolgozzanak és a költségeket csökkentsék. A szövetkezeteknek kötelező volt, hogy minden egyes tagnak munkát találjanak, és ez a túlfoglalkoztatottsághoz vezetett. A gazdaságok vezetőinek kicsi volt a jogkörük arra, hogy az üzleti döntésekben részt vegyenek, a bankrendszer pedig nem alkalmazott finansiális alapelveket. A munkaerő és az eszközök felhasználása nem volt hatékony: a tőke és a munkaerő felhasználása a mezőgazdaságban magasabb volt, mint a mezőgazdaság aránya a nemzeti jövedelemben.

A széles körben elterjedt kollektivizáció ellenére a hagyományos magánszektor valamennyi országban túlélte a kollektivizációt (kivéve Albániában), a háztáji gazdaságok formájában. Bulgáriában, Csehszlovákiában és Kelet-Németországban ezek a gazdaságok művelték a mezőgazdasági terület 10, Romániában 15, Magyarországon 20 százalékát. A Szovjetunióban ez az arány 2 százalék volt.

A földreformot a korábbi szocialista országokban két alapvető módon hajtották végre: a földet visszadták az eredeti tulajdonosnak vagy felosztották az egyéni használók között. A visszaadás során – mivel a tulajdonjogot a kollektivizálás előtt feljegyezték – a kedvezményezettek általában visszakapták a földet és tulajdonjogukat. A földosztás kétlépcsős folyamat volt, a földet először felosztották

kárpótlási jegyekre, majd a papír által képviselt földterületet határozták meg.

A legtöbb Közép- és Kelet-Európai ország arra törekedett, hogy a korábbi tulajdonosoknak visszaadja a földet, bár néhány országban (Magyarországon és Romániában) a föld jelenlegi használóinak is adtak földet. Albániában csak a föld jelenlegi használói kaptak földet, az eredeti tulajdonosokat az állam által kibocsátott jegyekkel kártalanították. A másik véglet Bulgária, a Cseh és a Szlovák Köztársaság, ahol a földet a korábbi tulajdonosoknak adták vissza, a kollektív gazdaságok dolgozói a földet használatra kapták, tulajdonjog nélkül.

A föld privatizációja összekapcsolódott a szövetkezetek és az állami gazdaságok eszközeinek privatizációjával. Az átstrukturálódás számos csapdával járt. A szövetkezetek neve lehet, hogy megváltozott részvénytársaságra vagy egyéb elnevezésre, de ugyanúgy funkcionált tovább, mint azelőtt.

A másik véglet, hogy a tagok vagy alkalmazottak teljesen lebontották a régi struktúrát, és a földdel és eszközökkel az egyéneket kárpótolták. Az óriás gazdaságok kis családi gazdaságokká alakultak, egy kollektív gazdaság helyett néhány száz magángazdaságot hoztak létre. Ez történt Albániában és Romániában. Más országokban az átstrukturálódás során magángazdaságok és hibrid struktúrák jöttek létre.

A struktúraváltás során sokféle szervezeti forma jelent meg és még nagyon korai megítélni, hogy melyik forma működik majd a legjobban. A változások optimizmusra adnak okot, azonban kiábrándulást is okoztak, ami főként abból adódott, hogy a földreform és a farmok újrastrukturálásának jelentő ségét nem eléggé értették meg. A várt változás nem a magángazdaságok és egyéb új struktúrának regisztrálásán, hanem működésükön keresztül fog megvalósulni, ami az inputokhoz, a termékekhez és a pénzüpiachoz kapcsolódik.

(Ism.: Szemán Zsuzsa)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

GÄRTNER, K.:

A HALANDÓSÁG ALAKULÁSA EGYES IPARILAG FEJLETT ORSZÁGOKBAN

(Sterblichkeitstrends in ausgewählten Industrieländern.)
– Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft. 1995. I. sz.
101–124. p.

Az 1980-as évek elején, az akkori Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) Népeségkutató Intézete a kormány megbízásából átfogó vizsgálatot

végzett a halandóság alakulásáról. A kutatás 1950-től kezdődően tekintette át három év demográfiai folyamatait, s a németországi fejleményeket összehasonlította a más országokban megfigyeltekkel. A jelen cikk, e munka folytatásaként, az 1980 óta végbement változásokról igyekszik képet adni. Az elemzés a jelenlegi Németországnak arra a részére szorítkozik, amely korábban az NSZK-hoz tartozott, a nemzetközi összehasonlítás pedig 11 további iparilag fejlett államra (Ausztria, Belgium, Nagy-Bri-

forma, amely a reformfolyamat célja lehetne. E helyett számos alternatív struktúra létezik, a magángazdaságoktól a szövetkezetekig.

A szocialista mezőgazdaságot a nagyméretű szövetkezeti és állami gazdaságok jellemezték. A tulajdonhoz való jog formálissá vált. A föld piaca megszűnt, a termelés költségei a föld árát nem tartalmazták.

Bár a térség erőforrásokban gazdag, a szocialista mezőgazdaság termelékenysége alacsony volt és egyre kevésbé volt képes arra, hogy az elvárt mértékben hozzájáruljon a szektor növekedéséhez. A termelészövetkezetek tagjainak nem volt érdekük, hogy jól dolgozzanak és a költségeket csökkentsék. A szövetkezeteknek kötelező volt, hogy minden egyes tagnak munkát találjanak, és ez a túlfoglalkoztatottsághoz vezetett. A gazdaságok vezetőinek kicsi volt a jogkörük arra, hogy az üzleti döntésekben részt vegyenek, a bankrendszer pedig nem alkalmazott finansiális alapelveket. A munkaerő és az eszközök felhasználása nem volt hatékony: a tőke és a munkaerő felhasználása a mezőgazdaságban magasabb volt, mint a mezőgazdaság aránya a nemzeti jövedelemben.

A széles körben elterjedt kollektivizáció ellenére a hagyományos magánszektor valamennyi országban túlélte a kollektivizációt (kivéve Albániában), a háztáji gazdaságok formájában. Bulgáriában, Csehszlovákiában és Kelet-Németországban ezek a gazdaságok művelték a mezőgazdasági terület 10, Romániában 15, Magyarországon 20 százalékát. A Szovjetunióban ez az arány 2 százalék volt.

A földreformot a korábbi szocialista országokban két alapvető módon hajtották végre: a földet visszadták az eredeti tulajdonosnak vagy felosztották az egyéni használók között. A visszaadás során – mivel a tulajdonjogot a kollektivizálás előtt feljegyezték – a kedvezményezettek általában visszakapták a földet és tulajdonjogukat. A földosztás kétlépcsős folyamat volt, a földet először felosztották

kárpótlási jegyekre, majd a papír által képviselt földterületet határozták meg.

A legtöbb Közép- és Kelet-Európai ország arra törekedett, hogy a korábbi tulajdonosoknak visszaadja a földet, bár néhány országban (Magyarországon és Romániában) a föld jelenlegi használóinak is adtak földet. Albániában csak a föld jelenlegi használói kaptak földet, az eredeti tulajdonosokat az állam által kibocsátott jegyekkel kártalanították. A másik véglet Bulgária, a Cseh és a Szlovák Köztársaság, ahol a földet a korábbi tulajdonosoknak adták vissza, a kollektív gazdaságok dolgozói a földet használatra kapták, tulajdonjog nélkül.

A föld privatizációja összekapcsolódott a szövetkezetek és az állami gazdaságok eszközeinek privatizációjával. Az átstrukturálódás számos csapdával járt. A szövetkezetek neve lehet, hogy megváltozott részvénytársaságra vagy egyéb elnevezésre, de ugyanúgy funkcionált tovább, mint azelőtt.

A másik véglet, hogy a tagok vagy alkalmazottak teljesen lebontották a régi struktúrát, és a földdel és eszközökkel az egyéneket kárpótolták. Az óriás gazdaságok kis családi gazdaságokká alakultak, egy kollektív gazdaság helyett néhány száz magángazdaságot hoztak létre. Ez történt Albániában és Romániában. Más országokban az átstrukturálódás során magángazdaságok és hibrid struktúrák jöttek létre.

A struktúraváltás során sokféle szervezeti forma jelent meg és még nagyon korai megítélni, hogy melyik forma működik majd a legjobban. A változások optimizmusra adnak okot, azonban kiábrándulást is okoztak, ami főként abból adódott, hogy a földreform és a farmok újrastrukturálásának jelentő ségét nem eléggé értették meg. A várt változás nem a magángazdaságok és egyéb új struktúrának regisztrálásán, hanem működésükön keresztül fog megvalósulni, ami az inputokhoz, a termékekhez és a pénzüpiachoz kapcsolódik.

(Ism.: Szemán Zsuzsa)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

GÄRTNER, K.:

A HALANDÓSÁG ALAKULÁSA EGYES IPARILAG FEJLETT ORSZÁGOKBAN

(Sterblichkeitstrends in ausgewählten Industrieländern.)
– Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft. 1995. I. sz.
101–124. p.

Az 1980-as évek elején, az akkori Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) Népeségkutató Intézete a kormány megbízásából átfogó vizsgálatot

végzett a halandóság alakulásáról. A kutatás 1950-től kezdődően tekintette át három év demográfiai folyamatait, s a németországi fejleményeket összehasonlította a más országokban megfigyeltekkel. A jelen cikk, e munka folytatásaként, az 1980 óta végbement változásokról igyekszik képet adni. Az elemzés a jelenlegi Németországnak arra a részére szorítkozik, amely korábban az NSZK-hoz tartozott, a nemzetközi összehasonlítás pedig 11 további iparilag fejlett államra (Ausztria, Belgium, Nagy-Bri-

tannia, Franciaország, Svájc, Norvégia, Dánia, Hollandia, Svédország, Egyesült Államok és Japán) terjed ki.

A tanulmány négy részből áll: az első az általános halandósági szinttel, a második a korszpecifikus halandósággal, a harmadik az egyes halálokoknak a várható élettartam alakulásában játszott szerepével foglalkozik, végül a negyedik rész azt vizsgálja, hogy az 1990-es tényleges adatok fényében mennyire voltak sikeresek a tíz évvel korábban született halandósági előrejelzések.

Az általános halandósági szint tekintetében, az 1990-es évek elején, Japánban a legkedvezőbb a helyzet: a születéskor várható átlagos élettartam a távolkeleti szigetországban 1991-ben a férfiaknál 76,2, a nőknél pedig 82,4 év volt. A második helyen a férfiaknál Svédország (74,8 év), a nőknél pedig Franciaország (81,8 év) áll; Németország a középmezőnyben foglal helyet, míg az Egyesült Államok a sereghajtók között található. A tíz évvel korábbi állapothoz viszonyítva az amerikaiak jelentősen hátrább csúsztak a rangsorban, bár abszolút értelemben ott is – miként valamennyi vizsgált országban – emelkedett a várható élettartam. Figyelemre méltó, hogy Franciaországban a nők igen jó életésélyei nem párosulnak a férfiak hasonlóan kedvező életkilátásaival; ennek megfelelően a két nem közötti rés itt valamivel nagyobb (közel 8 és fél év), mint a többi országban, ahol a különbség általában 6 és 7 év között mozog.

A korszpecifikus halandóságot vizsgálva a szerző figyelmét elsőként a csecsemőhalandóság alakulására fordítja. Az 1990-es évek elején a csecsemőhalandóság tekintetében még mindig viszonylag jelentős különbségek tapasztalhatók az egyes iparilag fejlett országok között, jóllehet a szóródás mértéke csökkent az egy évtizeddel korábbi állapothoz képest. 1980-ban a legmagasabb férfi csecsemőhalandósággal rendelkező Ausztria még több mint 8 ezreléssel maradt el a legkedvezőbb helyzetű Svédország mögött, 1991-ben viszont már csupán kevesebb, mint 6 ezrelék volt az eltérés az éllovas Japán és a sereghajtó Egyesült Államok között. Hasonló változás ment végbe a nők körében is: itt a korábbi, csaknem 7 ezrelékes legnagyobb eltérés 4 ezrelékre mérséklődött.

A csecsemőhalandóság szintje valamennyi vizsgált országban csökkent a 80-as évek folyamán, a csökkenés mértéke azonban államonként igen eltérő volt. Általánosságban elmondható, hogy a halálozás kockázata ott süllyedt a legerőteljesebben, ahol legmagasabb volt a kiinduló szint. Így például Ausztriában, ahol 1980-ban még 16,5 ezrelék volt a férfi és

12,3 ezrelék a női csecsemőhalandóság, tíz év alatt közel 50 százalékos volt a csökkenés, míg Svédországban, ahol már 1980-ban is csupán 8,1 illetve 5,7 volt a férfi, illetve női halandóság, a csökkenés a férfiaknál 17, a nőknél pedig még ennél is kisebb: mindössze 7 százalékos volt.

Bár a csecsemőhalandóság igen fontos összetevője a várható élettartam alakulásának, a későbbi életkorokban bekövetkező halálozások szerepe sem elhanyagolható. Ez utóbbi tényező fontosságát jelzi, hogy míg a női csecsemőhalandóság 1991-ben Norvégiában és Németországban nagyjából azonos szintű, addig a születéskor várható átlagos élettartam a skandináv országban csaknem egy évvel magasabb volt. Ez alapvetően azzal magyarázható, hogy idősebb korban a norvég nők életésélyei lényegesen jobbák a németekénél. A felnőtt-, illetve időskori halandóság meghatározó súlyára utal az a tény is, hogy bár Norvégiában 1980-ban a csecsemőhalandóság szintje lényegesen felülmúlta az 1991-es németországit, mégis a születéskor várható élettartam hossza szinte teljesen azonos volt a két esetben.

Az időskori halandóság alakulását vizsgálva az országoknak két nagyobb csoportja rajzolódik ki. Az egyikbe azok tartoznak, amelyekben a halandósági szint százalékos csökkenése 1980 és 1991 között az 55 és 70 év közötti korosztályban volt a legerősebb. Ezt a csoportot egyebek között Nagy-Británia, Belgium és az Egyesült Államok alkotja. Az országok másik körében – így például Franciaországban és Japánban – ezzel szemben a halandóság a 70 éven felülieknél mérséklődött leginkább. Az országoknak ez a két csoportja a kiinduló szint szempontjából is eltér egymástól: ott, ahol a csökkenés elsősorban az 55 és 70 év közöttiekénél jelentkezett, a kezdeti időskori halandósági szint viszonylag magas volt, míg azokat az államokat, amelyekben a javulás a 70 éves koron felülieknél volt a legjelentősebb, már korábban alacsony időskori halandóság jellemezte.

A korszpecifikus halandóság tárgyalása után a szerző a különféle halálokoknak a várható élettartam alakulására gyakorolt hatásával foglalkozik. A *John Pollard* által kifejlesztett módszer felhasználásával azt vizsgálja, a születéskor várható élettartam növekedéséből hány százalék tulajdonítható a keringési rendszer betegségei, a rosszindulatú daganatok, az emésztőrendszeri zavarok és az egyéb halálok terén bekövetkezett változásoknak. Az eredmények országonként meglehetősen eltérőek: míg például Dániában a férfiak várható élettartamának emelkedése 73 százalékban az ischaemiás szívbetegségek csökkenésére vezethető vissza, addig ugyanez az arány Ausztriában mindössze 8 százalék. Általánosságban azonban megállapítható, hogy a keringési rendszer

betegségeiből eredő halálesetek visszaszorulása valamennyi államban jelentős (legalább 40 százalékos) szerepet játszik a várható élettartam emelkedésében, e kategórián belül ugyanakkor a férfiaknál inkább az ischaemiás szívbetegségek, a nőknél viszont inkább az egyéb keringési rendszeri betegségek a meghatározók. Figyelemre méltó továbbá, hogy a légzőszervi rosszindulatú daganatok alakulása a nőknél minden országban a várható élettartam csökkenése irányába hatott, amit azután a többi halálok ellensúlyozott.

A tanulmány utolsó része az 1980-as évek elején készült, Németországra (ezen belül is a nyugati tartományokra) vonatkozó halandósági előrejelzések sikerességét vizsgálja. Az 1990-es tényleges adatok ismeretében megállapítható, hogy az annak idején készített hat különböző variáns mindegyike alábecsülte az életésélyek javulásának ütemét, s ennek megfelelően az előrevetített születéskor várható élettartam rendre alatta marad a valóságban megfigyeltnek. A férfiak esetében például a prognosztizált születéskor várható élettartam 71,3 és 72,2 év között mozgott, szemben a 72,7-es tényleges értékkel.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KIARNA, K. – LELIÈVRE, É.:

SZÜLŐVÉ VÁLNI HÁZASSÁGKÖTÉS NÉLKÜL

(Devenir parent hors mariage en France et en Grande-Bretagne: Les différentes facettes d'un statut particulier.) – *Population*, 1995. 3. sz 821–827. p.

A címben említett jelenség terjedését a szerzők azzal az utóbbi években Európa-szerte tapasztalható – és nem csak hagyományos értelemben vett – egzisztenciális bizonytalansággal hozzák összefüggésbe, melynek csupán egyik tünete a formális házasságkötéstől való tartózkodás. A jelenség hátterében országonként eltérő, ez irányban ható összetevőket találunk, és a hasonló „végeredmény” is (jelen esetben a házasságon kívüli együttélések, illetve a házasságon kívüli születések arányának mindenütt tapasztalható gyors növekedése) másként értékelendő a családi élethez kapcsolódó helyi értékrend, a hagyományok ereje, illetve a jelenlegi gazdasági–társadalmi–kulturális közeg, a „fogadtatás” fényében.

Ez a tanulmány *Roussel* 1992-es, illetve *Kierman* és *Estagh* 1993-as, valamint *Lelièvre* 1994-ben megjelent tanulmányai folytatásának tekinthető, és a francia Népeségtudományi Kutató Intézet más jellegű kutatásai céljára folyamatosan gyűjtött adatainak felhasználásán alapul.

A címben megjelölt országok adatai jól mutatják az egy évvel korábbi állapothoz képest is jelen-

tős változásokat. Franciaországban tovább csökkent a távolság a házasságban, illetve együttélésekből született gyermekek arányszámai között, amit a demográfiai magatartás szempontjából progresszív tendenciának értékelhetünk. Ugyanez a jelenség Angliában, bizonyos rétegek társadalmi–gazdasági helyzetében bekövetkezett romlás eredménye.

A háttér felderítése az itt ismertetett tanulmány célja, mely a fiatal (34 év alatti) nem házas együttélők, tehát a hagyományos modellhez képest leginkább „devianciára hajlók” helyzetét vizsgálja, hasonlítja össze e két országra szorítkozva. Az eltérések értelmezéséhez a tanulmány az együttélők iskolai végzettsége, foglalkoztatási viszonyai összehasonlítása révén, illetve az adott országban a termékenységhez, védekezéshez, az anyasághoz és az együttelés új formáihoz kapcsolódó általános vélekedések megvilágítása és összevetése során jut el.

A téma szempontjából három jellegzetes népességcsoportot érdemes vizsgálni: a 35 évesnél fiatalabb, gyermektelen együttélőket; azokat a párokat, ahol legalább egyikük elvált korábban; végül az itt bemutatandók csoportját, azokat a fiatal szülőket, akik sosem éltek házasságban. A két vizsgált országot összehasonlítva termékenységi mutatók között jelenleg alig van különbség. A házasságon kívül született gyermekek aránya is nagyjából azonos. Jelentős eltérés tapasztalható azonban a szülések „időzítésében”. Franciaországban a házasságon kívüli születések többsége a nők 25 és 30 éves kora közé esik, Angliában sokkal korábbra, és jelentős (22%) a 20 évesnél fiatalabb korban szülő nők aránya. (Ez utóbbi arány Franciaországban csak 3 százalék.)

A fiatalok életkörülményeiben megnyilvánuló hagyományos eltéréseket jól jellemzik az iskolázottsági viszonyokra, a munkavállalás körülményeire utaló adatok. Mindkét országban 16 éves kor a tankötelezettség, és 18 év a nagykorúság határa. A tanulmányban közzétett táblák tanúsága szerint Franciaországban a 16–17 éves korú fiúknak azonban már több mint a fele – lányoknál valamivel kevesebb – dolgozik. Angliában annyira meghatározó a származás, hogy például az 1958-ban született munkásszármazású fiatalok 83 százaléka 18 éves kor előtt abbahagyta a tanulást – a nem munkásszármazású fiatalok esetében ez az arány 41 százalék.

A 18–24 éves brit férfiak háromnegyed része dolgozik, a franciák esetében csak 40 százalékuk. A dolgozó nők aránya pedig kétszerese a hasonló korú franciáknak.

Angliában a „felnőtté válás” tehát szociálisan meghatározott, a fiatalok felénél 16 éves kor körüli

betegségeiből eredő halálesetek visszaszorulása valamennyi államban jelentős (legalább 40 százalékos) szerepet játszik a várható élettartam emelkedésében, e kategórián belül ugyanakkor a férfiaknál inkább az ischaemiás szívbetegségek, a nőknél viszont inkább az egyéb keringési rendszeri betegségek a meghatározók. Figyelemre méltó továbbá, hogy a légzőszervi rosszindulatú daganatok alakulása a nőknél minden országban a várható élettartam csökkenése irányába hatott, amit azután a többi halálok ellensúlyozott.

A tanulmány utolsó része az 1980-as évek elején készült, Németországra (ezen belül is a nyugati tartományokra) vonatkozó halandósági előrejelzések sikerességét vizsgálja. Az 1990-es tényleges adatok ismeretében megállapítható, hogy az annak idején készített hat különböző variáns mindegyike alábecsülte az életesélyek javulásának ütemét, s ennek megfelelően az előrevetített születéskor várható élettartam rendre alatta marad a valóságban megfigyeltnek. A férfiak esetében például a prognosztizált születéskor várható élettartam 71,3 és 72,2 év között mozgott, szemben a 72,7-es tényleges értékkel.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KIERNA, K. – LELIÈVRE, É.:

SZÜLŐVÉ VÁLNI HÁZASSÁGKÖTÉS NÉLKÜL

(Devenir parent hors mariage en France et en Grande-Bretagne: Les différentes facettes d'un statut particulier.) – *Population*, 1995. 3. sz 821–827. p.

A címben említett jelenség terjedését a szerzők azzal az utóbbi években Európa-szerte tapasztalható – és nem csak hagyományos értelemben vett – egzisztenciális bizonytalansággal hozzák összefüggésbe, melynek csupán egyik tünete a formális házasságkötéstől való tartózkodás. A jelenség hátterében országonként eltérő, ez irányban ható összetevőket találunk, és a hasonló „végeredmény” is (jelen esetben a házasságon kívüli együttélések, illetve a házasságon kívüli születések arányának mindenütt tapasztalható gyors növekedése) másként értékelendő a családi élethez kapcsolódó helyi értékrend, a hagyományok ereje, illetve a jelenlegi gazdasági–társadalmi–kulturális közeg, a „fogadtatás” fényében.

Ez a tanulmány *Roussel* 1992-es, illetve *Kierman* és *Estagh* 1993-as, valamint *Lelièvre* 1994-ben megjelent tanulmányai folytatásának tekinthető, és a francia Népeségtudományi Kutató Intézet más jellegű kutatásai céljára folyamatosan gyűjtött adatainak felhasználásán alapul.

A címben megjelölt országok adatai jól mutatják az egy évvel korábbi állapothoz képest is jelen-

tős változásokat. Franciaországban tovább csökkent a távolság a házasságban, illetve együttélésekből született gyermekek arányszámai között, amit a demográfiai magatartás szempontjából progresszív tendenciának értékelhetünk. Ugyanez a jelenség Angliában, bizonyos rétegek társadalmi–gazdasági helyzetében bekövetkezett romlás eredménye.

A háttér felderítése az itt ismertetett tanulmány célja, mely a fiatal (34 év alatti) nem házas együttélők, tehát a hagyományos modellhez képest leginkább „devianciára hajlók” helyzetét vizsgálja, hasonlítja össze e két országra szorítkozva. Az eltérések értelmezéséhez a tanulmány az együttélők iskolai végzettsége, foglalkoztatási viszonyai összehasonlítása révén, illetve az adott országban a termékenységhez, védekezéshez, az anyasághoz és az együttelés új formáihoz kapcsolódó általános vélekedések megvilágítása és összevetése során jut el.

A téma szempontjából három jellegzetes népességcsoportot érdemes vizsgálni: a 35 évesnél fiatalabb, gyermektelen együttélőket; azokat a párokat, ahol legalább egyikük elvált korábban; végül az itt bemutatandók csoportját, azokat a fiatal szülőket, akik sosem éltek házasságban. A két vizsgált országot összehasonlítva termékenységi mutatók között jelenleg alig van különbség. A házasságon kívül született gyermekek aránya is nagyjából azonos. Jelentős eltérés tapasztalható azonban a szülések „időzítésében”. Franciaországban a házasságon kívüli születések többsége a nők 25 és 30 éves kora közé esik, Angliában sokkal korábbra, és jelentős (22%) a 20 évesnél fiatalabb korban szülő nők aránya. (Ez utóbbi arány Franciaországban csak 3 százalék.)

A fiatalok életkörülményeiben megnyilvánuló hagyományos eltéréseket jól jellemzik az iskolázottsági viszonyokra, a munkavállalás körülményeire utaló adatok. Mindkét országban 16 éves kor a tankötelezettség, és 18 év a nagykorúság határa. A tanulmányban közzétett táblák tanúsága szerint Franciaországban a 16–17 éves korú fiúknak azonban már több mint a fele – lányoknál valamivel kevesebb – dolgozik. Angliában annyira meghatározó a származás, hogy például az 1958-ban született munkásszármazású fiatalok 83 százaléka 18 éves kor előtt abbahagyta a tanulást – a nem munkásszármazású fiatalok esetében ez az arány 41 százalék.

A 18–24 éves brit férfiak háromnegyed része dolgozik, a franciák esetében csak 40 százalékuk. A dolgozó nők aránya pedig kétszerese a hasonló korú franciáknak.

Angliában a „felnőtté válás” tehát szociálisan meghatározott, a fiatalok felénél 16 éves kor körüli

munkába állással kezdődik és jó, ha nem torkollik nagyon korán a munkanélküliségbe.

A fiatal franciák nagy része tanul, ezáltal jobbak a szakmai kilátásaik, a munkába állás és karrier perspektívái; a magasabb iskolai végzettségükkel együtt jár bizonyos szexuális védettség.

A gyermek nélkül együtt élő 20–34 éves párok iskolai végzettség szerinti összehasonlításakor – akár házasságban, akár azon kívül együtt élőkrol van szó – alig tapasztalható eltérés a két ország vonatkozásában. Érdekes és jelentős különbségeket jeleznek azonban a számok az anyák iskolai végzettsége szerint. A 20–30 éves, házasságkötés nélkül együtt élő, legalább egy gyermeket nevelő francia nők 45 százaléka felsőfokú végzettségű, és csupán 2 százalék azok aránya, akiknek semmiféle képzettségük nincs. Külön érdekesség ugyanakkor, hogy az ugyanolyan korú, de házasságban gyermeket nevelő nőknek csak 17 százaléka tartozik a magasán kvalifikáltak közé.

Nagy-Britanniában a hasonló korú együtt élő anyák 9 százaléka tartozik csupán a legmagasabban képzettek csoportjába, 43 százalékuknak pedig semmiféle iskolai végzettsége sincs.

Összefoglalóan és leegyszerűsítve: Franciaországban, ahol a fiatal nők nagy része tanul, a magasabb iskolai végzettséggel együtt nő a gyermekvállalási kedv. Ez már egyre ritkábban jár együtt a házasság kereteinek vállalásával, amit jól mutat, hogy a törvényes kötés nélkül együtt élő fiatal párok 2,5-szer gyakrabban vállalnak gyermeket, mint az azonos korú, házasságban élők. Nagy-Britanniában ez fordítva alakul, minél alacsonyabb iskolai végzettségű (ami, mint láttuk, arányosan alacsonyabb társadalmi osztályból való származásra utal az erősen konzervatív Angliában) annál valószínűbb, hogy a leendő anya, korai házasságkötéssel, gyermekszüléssel törekszik stabilizálni társadalmi-gazdasági helyzetét. A házasságon kívül együtt élő gyermekes párok esetében még nyilvánvalóbbak az iskolai végzettség szerinti különbségek. A képzetlen nők között a gyermekesek aránya ötszöröse a legmagasabban képzettekének.

Az együtt élő, illetve házasságban élő 20–30 éves nők társadalmi-szakmai kategóriák szerinti csoportosítását bemutató tábla tovább erősíti a korábban elmondottakat.

Jelentősek tehát a különbségek, érdemes mélyebben és mozgásában vizsgálni (és más európai országokra kiterjeszteni) a társadalmi, a gazdasági, a szemléleti-ideológiai változások hatását, szerepét a termékenységi magatartás alakulásában.

(Ism.: Gábor Mária)

POHL, K.:

A GYERMEK UTÁNI VÁGY ÉS A CSALÁDTERVEZÉS

(Kinderwunsch und Familienplanung in Ost- und Westdeutschland.) – *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1995/1. sz. 67–100. p.

A Német Szövetségi Népeségtudományi Kutató Intézet megbízásából 1992 nyarán adatfelvételt hajtottak végre, amelybe 10 000 20–39 éves német férfit és nőt vontak be, mind a keleti, mind a nyugati területről. A termékenység és a család kérdésével foglalkozó nemzetközi projekthez kapcsolódó felmérés súlypontját a gyermekek jelenlegi számára, a kívánt gyermekszámra, a családtervezés alkalmazására és módszereire irányuló kérdések alkották.

A mintavétel során a két országrészt elkülönítetten kezelték, amit a demográfiai folyamatokban tapasztalt eltérések indokolnak. A termékenység a régi NSZK-ban a „baby-boom” időszakát követően viszonylag alacsony szintre esett vissza, az egykori NDK-ban viszont e folyamatot átmeneti emelkedés törte meg. A két országrész egyesítése után ezzel szemben éppen a keleti területen következett be zuhanásszerű csökkenés, melynek eredményeként, 1993-ban a termékenység Kelet-Németországban még sokkal kedvezőtlenebb értéket mutatott, mint a nyugati tartományokban.

A felvétel megszervezése és a kérdőív összeállítása a nemzetközi projekt ajánlásainak megfelelően történt oly módon, hogy egyúttal a helyi követelményeknek is eleget tegyenek. Az összeírást előzetesen kiképzett személyek végezték. Eredetileg azt a célt tűzték ki, hogy az interjút készítő kérdőbiztos és az interjúalany azonos nemű legyen (férfi férfit, nő nőt keressen fel). Ezt azonban a gyakorlatban nem sikerült biztosítani.

A kívánt gyermekek átlagos száma sem nemenkénti, sem országrész szerinti bontásban nem mutatott eltérést, egységesen 1,8 volt. Ezen belül lényeges különbséget lehetett észlelni a már ténylegesen megszületett gyermekek számában. Az egykori NDK-ban – a korábbi magasabb termékenység hatására – viszonylag több gyermek született, míg a megszülni kívánt további gyermekek száma jóval alacsonyabbnak bizonyult, mint a régi szövetségi területen.

Figyelmet érdemel, hogy – főleg Nyugat-Németországban – terjed a teljes gyermektelenséget előnybe részesítő felfogás. E nézetet újabban Keleten is mindinkább magukévá teszik. Általános, országos jellegű tendenciára lehet ezért következtetni.

A már gyermekkel rendelkezők jelentős része is megelégszik a családban nevelt egy vagy két gyer-

munkába állással kezdődik és jó, ha nem torkollik nagyon korán a munkanélküliségbe.

A fiatal franciák nagy része tanul, ezáltal jobbak a szakmai kilátásaik, a munkába állás és karrier perspektívái; a magasabb iskolai végzettségükkel együtt jár bizonyos szexuális védettség.

A gyermek nélkül együtt élő 20–34 éves párok iskolai végzettség szerinti összehasonlításakor – akár házasságban, akár azon kívül együtt élőkrol van szó – alig tapasztalható eltérés a két ország vonatkozásában. Érdekes és jelentős különbségeket jeleznek azonban a számok az anyák iskolai végzettsége szerint. A 20–30 éves, házasságkötés nélkül együtt élő, legalább egy gyermeket nevelő francia nők 45 százaléka felsőfokú végzettségű, és csupán 2 százalék azok aránya, akiknek semmiféle képzettségük nincs. Külön érdekesség ugyanakkor, hogy az ugyanolyan korú, de házasságban gyermeket nevelő nőknek csak 17 százaléka tartozik a magasán kvalifikáltak közé.

Nagy-Britanniában a hasonló korú együtt élő anyák 9 százaléka tartozik csupán a legmagasabban képzettek csoportjába, 43 százalékuknak pedig semmiféle iskolai végzettsége sincs.

Összefoglalóan és leegyszerűsítve: Franciaországban, ahol a fiatal nők nagy része tanul, a magasabb iskolai végzettséggel együtt nő a gyermekvállalási kedv. Ez már egyre ritkábban jár együtt a házasság kereteinek vállalásával, amit jól mutat, hogy a törvényes kötés nélkül együtt élő fiatal párok 2,5-szer gyakrabban vállalnak gyermeket, mint az azonos korú, házasságban élők. Nagy-Britanniában ez fordítva alakul, minél alacsonyabb iskolai végzettségű (ami, mint láttuk, arányosan alacsonyabb társadalmi osztályból való származásra utal az erősen konzervatív Angliában) annál valószínűbb, hogy a leendő anya, korai házasságkötéssel, gyermekszüléssel törekszik stabilizálni társadalmi-gazdasági helyzetét. A házasságon kívül együtt élő gyermekes párok esetében még nyilvánvalóbbak az iskolai végzettség szerinti különbségek. A képzetlen nők között a gyermekesek aránya ötszöröse a legmagasabban képzettekének.

Az együtt élő, illetve házasságban élő 20–30 éves nők társadalmi-szakmai kategóriák szerinti csoportosítását bemutató tábla tovább erősíti a korábban elmondottakat.

Jelentősek tehát a különbségek, érdemes mélyebben és mozgásában vizsgálni (és más európai országokra kiterjeszteni) a társadalmi, a gazdasági, a szemléleti-ideológiai változások hatását, szerepét a termékenységi magatartás alakulásában.

(Ism.: *Gábor Mária*)

POHL, K.:

A GYERMEK UTÁNI VÁGY ÉS A CSALÁDTERVEZÉS

(Kinderwunsch und Familienplanung in Ost- und Westdeutschland.) – *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1995/1. sz. 67–100. p.

A Német Szövetségi Népeségtudományi Kutató Intézet megbízásából 1992 nyarán adatfelvételt hajtottak végre, amelybe 10 000 20–39 éves német férfit és nőt vontak be, mind a keleti, mind a nyugati területről. A termékenység és a család kérdésével foglalkozó nemzetközi projekthez kapcsolódó felmérés súlypontját a gyermekek jelenlegi számára, a kívánt gyermekszámra, a családtervezés alkalmazására és módszereire irányuló kérdések alkották.

A mintavétel során a két országrészt elkülönítetten kezelték, amit a demográfiai folyamatokban tapasztalt eltérések indokolnak. A termékenység a régi NSZK-ban a „baby-boom” időszakát követően viszonylag alacsony szintre esett vissza, az egykori NDK-ban viszont e folyamatot átmeneti emelkedés törte meg. A két országrész egyesítése után ezzel szemben éppen a keleti területen következett be zuhanásszerű csökkenés, melynek eredményeként, 1993-ban a termékenység Kelet-Németországban még sokkal kedvezőtlenebb értéket mutatott, mint a nyugati tartományokban.

A felvétel megszervezése és a kérdőív összeállítása a nemzetközi projekt ajánlásainak megfelelően történt oly módon, hogy egyúttal a helyi követelményeknek is eleget tegyenek. Az összeírást előzetesen kiképzett személyek végezték. Eredetileg azt a célt tűzték ki, hogy az interjút készítő kérdőbiztos és az interjúalany azonos nemű legyen (férfi férfit, nő nőt keressen fel). Ezt azonban a gyakorlatban nem sikerült biztosítani.

A kívánt gyermekek átlagos száma sem nemenkénti, sem országrész szerinti bontásban nem mutatott eltérést, egységesen 1,8 volt. Ezen belül lényeges különbséget lehetett észlelni a már ténylegesen megszületett gyermekek számában. Az egykori NDK-ban – a korábbi magasabb termékenység hatására – viszonylag több gyermek született, míg a megszülni kívánt további gyermekek száma jóval alacsonyabbnak bizonyult, mint a régi szövetségi területen.

Figyelmet érdemel, hogy – főleg Nyugat-Németországban – terjed a teljes gyermektelenséget előnybe részesítő felfogás. E nézetet újabban Keleten is mindinkább magukévá teszik. Általános, országos jellegű tendenciára lehet ezért következtetni.

A már gyermekkel rendelkezők jelentős része is megelégszik a családban nevelt egy vagy két gyer-

mekkel, és nem kívánja növelni a gyermekek számát. A három- és többgyermekes családok kialakulásának esélye egyre csökken.

A felmérés egyik lényeges célja volt információk szerzése arról, hogy a megkérdezettek miként reagálnának a nem kívánt terhesség bekövetkezésére, illetve a partner (férj, élettárs) ilyen esetben milyen tanácsot adna feleségének (élettársának). E kérdésre több fokozatú skála szerint lehetett válaszolni. Az alaptendencia abban foglalható össze, hogy a felmérésbe bevont viszonylag idősebb korcsoportokba tartozók – mind a nyugati, mind a keleti országokban – inkább mutattak hajlandóságot a nem kívánt terhesség megszakítására, illetve ilyen értelmű tanács adására. E kérdést a vallásos meggyőződéssel összefüggésben is elemezték. Egyértelműen megállapítható volt a válaszok alapján, hogy a valláshoz erősebben kötődők körében a terhesség megszakítása lehetőségként sokkal ritkábban kerülhet szóba, mint mások esetében.

A gyermek vállalása szempontjából pozitívan nyilatkozó személyektől az ilyen szándékot motiváló tényezőket is tudakolták. E személyeket felkérték arra, hogy hét, előre kidolgozott válaszséma közül jelöljék meg a véleményükkel egyezőt, és azokat fontosság szempontjából rangsorolják. A megjelölt indokok és a fontossági sorrend tekintetében a keleti és nyugati országrész lakói között általában nem találtak szignifikáns eltéréseket. Kivételt képezett az az indok, mely szerint „ha egy gyermeke van, továbbit is szeretne, hogy ez ne egyedüli gyermekként nevelkedjék”. E választ ugyanis inkább a nyugati területen élők részesítették előnyben.

Hasonló módszert alkalmaztak a gyermek vállalására nem hajlandó interjúalanyok esetében is. Az utóbbiak hatféle, a gyermek vállalása ellen szóló érv között válogathattak és alkothattak rangsort. A válaszokból kitűnt, hogy az egykori NDK területén a

férfiak különösen érzékenyek a gyermek nevelésével kapcsolatos anyagi nehézségekre, a nők pedig a keresőtevékenység és a gyermekgondozás terheinek összeegyeztetésével összefüggő problémákra.

A családtervezés alkalmazásának módszerével kapcsolatos kérdésre adott válaszokból azt a következtetést vonták le, hogy a megkérdezett nőknek több mint 80, a férfiaknak pedig 60–70 százaléká szerzett már valamilyen tapasztalatot a terhesség megelőzését célzó módszerek alkalmazásáról. Az interjú során konkrét kérdést is tettek fel az előző négy hétben alkalmazott fogamzásgátlási módszereket illetően. A megjelölt időszakon belül a fogamzásgátlót használók aránya az egykori NDK-ban magasabb volt, mint a régi szövetségi területen. Mindkét országrészben e módszereket inkább a nők veszik igénybe. Az alkalmazott szerek tekintetében nem és korcsoportok szerint nagy volt a szóródás.

A fogamzásgátlás valamelyik módját igénybe vevők aránya azok között, akik úgy nyilatkoztak, hogy kívánnak gyermeket, alig volt alacsonyabb, mint a gyermekről végképpen lemondók körében.

Végül feltették azt a kérdést is, hogy a mintába bevont férfiak és nők – függetlenül saját helyzetüktől – milyen gyermekszámot tartanak ideálisnak. A többség – mindkét országrészben – a kétgyermekes család mellett foglalt állást. A keleti országrészben emellett viszonylag magas volt azoknak az aránya is, akik szükségtelennek ítélték egynél több gyermeket, és igen alacsony azoké, akik ideális célként a három gyermeket jelölték meg.

A felmérés eredményei alapján a közeli jövőben kevésbé valószínűsíthető a termékenység javulása. A keleti országrészben külön figyelembe kell venni az átmenetből adódó válságot, amely mind a népesség értékrendjére, mind pedig napi életrendjére hatott.

(Ism.: Fóti János)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la Tunisie / Institut national de la statistique. – Tunis: INS, 1994. – 251, [1] p.

Tunézia statisztikai évkönyve, 1992–1993.

I-064-B-0003/1992–1993

ANNUAL statistical abstract / Central Statistical Office. – Kuwait: CSO, 1995. – XXXIX, 454 p.

Kuvait statisztikai évkönyve, 1994.

I-128-B-0001/1994

ANUARIO estadístico de los Estados Unidos Mexicanos / Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. – México: INEGI, 1994. – 668 p.

Mexikó statisztikai évkönyve, 1994.

I-073-B-0001/1994

ANUÁRIO estatístico do Brasil / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. – Rio de Janeiro: IBGE, 1994. – [807] ism. p.

Brazília statisztikai évkönyve, 1994.

I-078-B-0013/1994

mekkel, és nem kívánja növelni a gyermekek számát. A három- és többgyermekes családok kialakulásának esélye egyre csökken.

A felmérés egyik lényeges célja volt információk szerzése arról, hogy a megkérdezettek miként reagálnának a nem kívánt terhesség bekövetkezésére, illetve a partner (férj, élettárs) ilyen esetben milyen tanácsot adna feleségének (élettársának). E kérdésre több fokozatú skála szerint lehetett válaszolni. Az alaptendencia abban foglalható össze, hogy a felmérésbe bevont viszonylag idősebb korcsoportokba tartozók – mind a nyugati, mind a keleti országokban – inkább mutattak hajlandóságot a nem kívánt terhesség megszakítására, illetve ilyen értelmű tanács adására. E kérdést a vallásos meggyőződéssel összefüggésben is elemezték. Egyértelműen megállapítható volt a válaszok alapján, hogy a valláshoz erősebben kötődők körében a terhesség megszakítása lehetőségként sokkal ritkábban kerülhet szóba, mint mások esetében.

A gyermek vállalása szempontjából pozitívan nyilatkozó személyektől az ilyen szándékot motiváló tényezőket is tudakolták. E személyeket felkérték arra, hogy hét, előre kidolgozott válaszséma közül jelöljék meg a véleményükkel egyezőt, és azokat fontosság szempontjából rangsorolják. A megjelölt indokok és a fontossági sorrend tekintetében a keleti és nyugati országrész lakói között általában nem találtak szignifikáns eltéréseket. Kivételt képezett az az indok, mely szerint „ha egy gyermeke van, továbbit is szeretne, hogy ez ne egyedüli gyermekként nevelkedjék”. E választ ugyanis inkább a nyugati területen élők részesítették előnyben.

Hasonló módszert alkalmaztak a gyermek vállalására nem hajlandó interjúalanyok esetében is. Az utóbbiak hatféle, a gyermek vállalása ellen szóló érv között válogathattak és alkothattak rangsort. A válaszokból kitűnt, hogy az egykori NDK területén a

férfiak különösen érzékenyek a gyermek nevelésével kapcsolatos anyagi nehézségekre, a nők pedig a keresőtevékenység és a gyermekgondozás terheinek összeegyeztetésével összefüggő problémákra.

A családtervezés alkalmazásának módszerével kapcsolatos kérdésre adott válaszokból azt a következtetést vonták le, hogy a megkérdezett nőknek több mint 80, a férfiaknak pedig 60–70 százaléká szerzett már valamilyen tapasztalatot a terhesség megelőzését célzó módszerek alkalmazásáról. Az interjú során konkrét kérdést is tettek fel az előző négy hétben alkalmazott fogamzásgátlási módszereket illetően. A megjelölt időszakon belül a fogamzásgátlót használók aránya az egykori NDK-ban magasabb volt, mint a régi szövetségi területen. Mindkét országrészben e módszereket inkább a nők veszik igénybe. Az alkalmazott szerek tekintetében nem és korcsoportok szerint nagy volt a szóródás.

A fogamzásgátlás valamelyik módját igénybe vevők aránya azok között, akik úgy nyilatkoztak, hogy kívánnak gyermeket, alig volt alacsonyabb, mint a gyermekről végképpen lemondók körében.

Végül feltették azt a kérdést is, hogy a mintába bevont férfiak és nők – függetlenül saját helyzetüktől – milyen gyermekszámot tartanak ideálisnak. A többség – mindkét országrészben – a kétgyermekes család mellett foglalt állást. A keleti országrészben emellett viszonylag magas volt azoknak az aránya is, akik szükségtelennek ítélték egynél több gyermeket, és igen alacsony azoké, akik ideális célként a három gyermeket jelölték meg.

A felmérés eredményei alapján a közeli jövőben kevésbé valószínűsíthető a termékenység javulása. A keleti országrészben külön figyelembe kell venni az átmenetből adódó válságot, amely mind a népesség értékrendjére, mind pedig napi életrendjére hatott.

(Ism.: Fóti János)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la Tunisie / Institut national de la statistique. – Tunis: INS, 1994. – 251, [1] p.

Tunézia statisztikai évkönyve, 1992–1993.

I-064-B-0003/1992–1993

ANNUAL statistical abstract / Central Statistical Office. – Kuwait: CSO, 1995. – XXXIX, 454 p.

Kuvait statisztikai évkönyve, 1994.

I-128-B-0001/1994

ANUARIO estadístico de los Estados Unidos Mexicanos / Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. – México: INEGI, 1994. – 668 p.

Mexikó statisztikai évkönyve, 1994.

I-073-B-0001/1994

ANUÁRIO estatístico do Brasil / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. – Rio de Janeiro: IBGE, 1994. – [807] ism. p.

Brazília statisztikai évkönyve, 1994.

I-078-B-0013/1994

EUROPE in figures / Commission of the European Communities. – Luxembourg: EUROSTAT, 1992. – 256 p. Európa számokban, 1992.

I-030-B-0211/3

EUROSTAT yearbook: A statistical eye on Europe / Statistical Office of the European Communities. – Luxembourg: EUROSTAT, 1995. – 789 p.

Az Európai Közösségek statisztikai évkönyve, 1995.

I-038-B-0229/1995

NARODNOE khozajjstvo Rossijskoj Federacii: Statisticheskij ezhegodnik / Goskomstat Rossii. – Moskva: Goskomstat, 1994. – 799 p.

Oroszország népgazdasága 1954-ben.. Statisztikai évkönyv.

I-042-C-0202/1994

REGIONAL trends / Central Statistical Office. – London: HMSO, 1995. – 259 p.

Nagy-Britannia területi statisztikája, 1995.

I-036-B-0232/1995

STATISTICAL abstract / Department of Statistics and Research Ministry of Finance. – Nicosia: Min. of Finance, 1995. – XXIV, 605 p.

Ciprus statisztikai áttekintése, 1993.

I-048-C-0001/1993

STATISTICAL abstract / Central Bureau of Statistics. – [Damascus]: CBS, 1994. – 531 p.

Szíria statisztikai összefoglalója, 1994.

I-098-B-0001/1994

STATISTICAL abstract of Latin America / UCLA. – Los Angeles, Calif.: UCLA, 1995. – XLV, 532 + XXVIII, 536-1283 p.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1995.

I-072-B-0164/31/1-2

STATISTICAL abstract of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka / Department of Census And Statistics Ministry of Policy Planning and Implementation. – Colombo: DCS, 1995. – [18], 472 p.

Sri Lanka statisztikai összefoglalója, 1994.

I-054-B-0003/1994

STATISTICAL yearbook / Department of Statistics. – [Amman]: DOS, 1994. – 508, XXX p., [2] t. fol.

Jordánia statisztikai évkönyve, 1993.

I-111-B-0001/1993

STATISTICAL yearbook of the Netherlands / Netherlands Central Bureau of Statistics. – The Hague: CBS, 1995. – 580 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1995.

I-037-B-0001/1995

STATISTICHESKI godishnik na Narodna Republika Bahlgarija = Statistical yearbook / Komitet za socialna informacija. – Sofija: KSI, 1995. – XXIV, 550 p., [8] t.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1994.

I-045-B-0058/1994

STATISTICNI letopis Republike Slovenije = Statistical yearbook of the Republic of Slovenia / Zavod Republike Slovenije za statistiko. – Ljubljana: ZRSS, 1994. – 652 p.

Szlovénia statisztikai évkönyve, 1994.

I-046-C-0028/1994

STATISTICHES Taschenbuch der Stadt Wien / Magistrat der Stadt Wien; bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. – Wien: Magistrat der Stadt Wien, [1995]. – 140 p., [14] t.

Bécs statisztikai zsebkönyve, 1993.

I-002-D-0002/1994

STATISTISK ársbok = Statistical yearbook of Norway. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1995. – 495 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1995.

I-040-C-0167/1995

SYNOPTIKÉ statistiké epetérída tés Ellados = Concise statistical yearbook of Greece / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. – Athena: ESYE, 1994. – 253 p., [12] t.

Görögország statisztikai zsebkönyve, 1993.

I-049-D-0001/1993

TURKEY in statistics / State institute of Statistics. – Ankara: DIE, 1994. – X, 150 p.

Törökország statisztikai zsebkönyve, 1994.

I-050-D-0004/1994

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

INTERNATIONAL Association of Survey Statisticians: Booklet: Invited papers: Florence, August 25 – September 2, 1993 = Association internationale de statisticiens d'enquêtes / International Statistical Institute. – [Voorburg]: ISI, [1993]. – V, 198 p.: ill.

Az International Statistical Institute IAOS-konferenciája.

717812

PARENTI, G.: L'attività del Consiglio Superiore de Statistica dal 1949 al 1989. – Roma: ISTAT, 1994. – 223 p.

Az Olasz Statisztikai Szakértői Tanács tevékenysége 1949 és 1989 között.

815216

SHAKED, M.: Stochastic orders and their applications. – Boston, Mass. [etc.]: Acad. Press, cop. 1994. – XVI, 545 p.

Sztochasztikus folyamatok és alkalmazási területeik.

718693

STATISTICAL Commission. Report on the 28 session. – New York: UN, 1995. – VI, 44 p.

Jelentés az ECOSOC Statisztikai Bizottságának 28. üléséről.

470084/28

STATISTICAL notes of Japan / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. – Tokyo: Stat. Bureau, 1995. – 55 p.

Japán statisztikai tevékenységének áttekintése, 1995.

471359/47

YADAV, S.: The size and the power of unit root tests against fractional alternatives: a Monte Carlo investigation. – Coventry: Univ. of Warwick, 1994. – 46, [8] p.

Makrogazdasági és pénzügyi időszerelemzés, mint frakcionális eljárás.

815172

GAZDASÁGSTATISZTIKA

4. CENSIMENTO generale dell'agricoltura, 21 ottobre 1990 – 22 febbraio 1991. Caratteristiche territoriali delle aziende agricole: Fascicoli nazionale: Italia / Istituto Nazionale de Statistica. – Roma: ISTAT, 1994. – 472, [14] p., [10] t.

Olaszország 4. általános mezőgazdasági összeírása, 1990. okt. 21. – 1991. febr. 22. A mezőgazdasági üzemek adatai.

I-032-B-0263[144]

- Les *AGENTS* de l'État au 31 décembre 1992: Résultats détaillés. – Paris: INSEE, 1995. – 325 p.
Franciaország közalkalmazottai, 1992.
I-033-B-0421/1992
- AGRICULTURAL* policies, markets and trade: Monitoring and outlook: In the Central and Eastern European countries, the new independent states and China / Centre for Co-operation with European Economies in Transition, Organisation for Economic Cooperation and Development. – Paris: OECD, 1995. – 232 p.
Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem a közép-és kelet-európai országokban, a volt Szovjetunió függetlenné vált államaiban és Kínában.
I-033-C-0223/1995
- AGRICULTURAL* statistics / United States Department of Agriculture. – Washington: USDA, [1995]. – IX, 485 p.
Az Egyesült Államok mezőgazdasága, 1994.
I-072-C-0208/1994
- ANIMAL* health yearbook = Annuaire de la santé animale = Anuario de sanidad animal / FAO, WHO, OIE. – Rome: FAO, 1995. – XXI, 250 p. + mell. (15 p.)
A FAO állategészségügyi statisztikai évkönyve, 1994.
I-032-B-0209/1994
- ANNUAL* bulletin of electric energy statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques de l'énergie électrique pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj statistiki ehlektroehnergii / Economic Commission for Europe. – New York: UN, 1995. – 161 p.
Európa villamosenergia-statisztikai jelentése, 1995.
I-031-B-0099/1995
- ANNUAL* report on the family income and expenditure survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. – [Tokyo]: Stat. Bureau, 1995. – 471 p.
Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről, 1994.
I-051-C-0016/1994
- ANNUAL* report on the retail price survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. – [Tokyo]: Stat. Bureau, 1995. – 31, 693 p.
Japán kiskereskedelmi áralakulása, 1994.
I-051-C-0043/1994
- AUSTRALIAN* national accounts: Input-output tables / Australian Bureau of Statistics. – Canberra: ABS, 1994. V, 92 p. + mell. (2. mfl.)
Ausztrália nemzetgazdasági elszámolásai, 1989-1990.
I-091-B-0069/1989-1990
- BÖVELKERUNG* und Erwerbstätigkeit. Ergebnisse des Mikrozensus. Beruf, Ausbildung und Arbeitsbedingungen der Erwerbstätigen / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. – 330 p.
Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A keresők szakma, képzettség és munkafeltételek szerint, 1993.
I-004-B-0240/1993
- BILANS* de l'énergie / Ministère de l'industrie et de l'aménagement du territoire. – Paris: La Doc. française, 1989. – 64 p.
Franciaország energiamérlege, 1970-1988.
I-033-B-0471/1970-1988
- BINGEN, G.*: Mod-L: the Luxembourg economic model. – Amsterdam: SEO; Luxembourg: STATEC, 1991. – [10], 286 p.: ill.
Mod-L: Luxemburg makroökonomiai modellje.
815177
- BUDZETY* gospodarstw domowych w 1993 r. – Warszawa: GUS, 1994. – XLIV, 87 p.
A lengyel háztartások költségvetése, 1993.
I-022-C-0030/1993
- CLASIFICADOR* Nacional de Ocupaciones: Antecedentes, características y perspectivas. Buenos Aires: INDEC, 1994. – 36 p.
Az argentin foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere.
815476
- COAL* information / International Energy Agency. – Paris: OECD IEA, 1995. – 167, 328, 137 p.
Az OECD-országok széntermelésének adatai, 1994.
I-033-B-0367/1994
- COMMODITY* review and outlook. – Rome: FAO, 1995. – XIV, 172 p.
A világ élelmiszer-termelésének és -kereskedelmének statisztikai évkönyve, 1994-1995.
I-032-B-0194/1994-1995
- Les *COMPTES* de l'agriculture française pour, 1994. – [Paris]: INSEE, 1995. – 219 p.
I-033-B-0387/1994
- COMPTES* et indicateurs économiques: Rapport sur les comptes de la Nation. – [Paris]: INSEE, 1995. – 413 p.
Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1994.
I-033-B-0409/1994
- La *CONSOMMATION* des ménages en 1994: Séries de la comptabilité nationale. – [Paris]: INSEE 1995. – 202 p.
A francia háztartások fogyasztása, 1994.
I-033-B-0390/1994
- Les *CONSOMMATIONS* d'énergie dans l'industrie en 1994 / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. – Paris: SESSI, 1995. – XII, 157 p.
Franciaország ipari energiafelhasználása, 1994.
I-033-B-0447/1994
- I *CONTI* degli Italiani: Copenio della vita economica nazionale / Istituto Centrale di Statistica. – Roma: ISTAT, 1994. – 107 p.
Olaszország nemzetgazdasági elszámolásai, 1994.
I-032-C-0219/1994
- CRAFTS, N.F. R.*: Trend growth in British industrial output, 1700-1913: a reappraisal. – Coventry: Univ. of Warwick 1994. – 29 p.
Az angol ipari termelés 1700 és 1913 közötti növekedésének újraértékelése.
815459
- DANMARKS* vareindforsel og -udforsel = External trade of Denmark / Danmarks Statistik. – København: Danmarks Stat., 1995. – 321 p.
Dánia külkereskedelme, 1993.
I-039-B-0037/1993
- ECONOMIC* survey of Europe in 1994-1995 / Economic Commission for Europe. – New York: UN, 1995. – XI, 254 p.
Európa gazdasági áttekintése, 1994-1995.
I-031-B-0134/1994-1995
- ECONOMIC* survey of Latin America and the Caribbean / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. – Santiago: UN ECLAC, 1994. – 272 p.
Latin-Amerika és a Karib-térség gazdasági áttekintése, 1993.
470190/1993/1

ENERGIEVERSORGUNG Österreichs: Jahresheft / hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt in Zusammenarbeit mit dem Bundesministerium für Handel, Gewerbe und Industrie. – Wien: ÖStZ, 1995. – 56 p.

Ausztria energiaellátása, 1994.

I-002-B-0244/1994

ENERGY balances of OECD countries: IEA statistics = Bilans énergétiques des pays de l'OCDE / International Energy Agency. – Paris: OECD IEA, 1995. – 260 p., [3] fol.

Az OECD-országok energiamérlegei, 1992–1993.

I-033-B-0299/1992–1993

Les *ENJEUX* stratégiques de réforme des systèmes énergétiques en Europe centrale et orientale / éd. UNESCO, EDF. – [Paris]: UNESCO, [1992]. – [27] ism. p.: ill.

Az energetikai rendszerek reformjának stratégiai tétjei Közép- és Kelet-Európában.

717818

ESTATÍSTICAS agrícolas: Continente, Açores e Madeira = Statistiquas agrícolas / Instituto Nacional de Estatística. – Lisboa: INE, 1995. – 163 p.

Portugália mezőgazdasági statisztikája, 1994.

I-035-B-0075/1994

EUROPEAN Investment Bank. Annual report. – Luxembourg: EIB, 1995. – 130 p.

Az Európai Beruházási Bank éves jelentése, 1994.

I-038-B-0120/1994

FAO production yearbook = Annuaire FAO de la production = Anuario FAO de producción. – Rome: FAO, 1995. – XXXVII, 243 p.

A FAO termelésstatisztikai évkönyve, 1994.

I-072-C-0263/1994

FARDOUST, S.: A long-term outlook for the world economy: Issues and projections for the 1990s. – Washington: World Bank, cop. 1990. – V, 76 p.: ill.

Világ gazdasági kilátások a 90-es években.

815394

FOREIGN trade by commodities. Series C = Commerce extérieur par produits. Série C / OECD Department of Economics and Statistics. – Paris: OECD, 1995. – 393+393 p.

Az OECD-országok külkereskedelmi statisztikája, 1993.

I-033-B-0153/1993/4–5

FOREIGN trade statistics / Central Bureau of Statistics. – [Damascus]: CBS, [1994]. – 291 p.

SzírIA külkereskedelmének statisztikai évkönyve, 1993.

I-098-B-0007/1993

Des *FREMDENERKEHR* in Österreich im Jahre 1994. – Wien: ÖStZ, 1995. – 249 p.

Ausztria idegenforgalma, 1994.

I-002-B-0215/1994

GEOGRAPHICAL distribution of financial flows to developing countries: Disbursements, commitments, economic indicators = Répartition géographique des ressources financières mises à la disposition des pays en développement / Organisation for Economic Cooperation and Development. – Paris: OECD, 1995. – 250 p.

A fejlődő országokba irányuló pénzügyi folyamatok földrajzi megoszlása, 1989–1993.

I-033-B-0313/1989–1993

HOLDEN, S.: Wage bargaining, holdout and inflation. – Oslo: Univ. of Oslo, 1994. – 35 p.: ill.; 30 cm

Bérralku, -ígéret és inflációs hatás.

815500

INDUSTRIAL policy in OECD countries: Annual review / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris: OECD, 1994. – 219 p.

Az OECD-országok iparpolitikája, 1994.

I-003-B-0433/1994

The *INTERNATIONAL* markets for meat: 1994–1995 annual report / General Agreement on Tariffs and Trade. – Geneva: GATT, 1995. – 130 p.

Nemzetközi húspiacok, 1994–1995.

I-031-B-0206/1994–1995

INTERNATIONAL trade statistics yearbook. Trade by country = Annuaire statistique de commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. – New York: UN, 1995. – CIII, 1080, S119 p.

Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1993.

I-072-B-0097/1993/1

INTERNATIONAL trade statistics yearbook. Trade by commodity = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. – New York: UN, 1995. – CIII, 1080, S119 p., XXXIX, 788 p.

Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1993.

I-072-B-0097/1993/1-2

JAHRESSTATISTIK des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. – Bern: Eidg. Oberzolldirektion, [1995]. – 841 p., 734 p.

Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1994.

I-031-A-0009/1994/1-2

JERN og stal : Arlig statistik = Iron and steel: Yearly statistics = Sidéurgie: Statistiques annuelles. – Luxembourg: EUROSTAT, 1995. – XIV, 136 p.

Az Európai Közösségek vas- és acélpipari statisztikája, 1994.

I-038-B-0127/1994

KÖRPERSONSCHAFTSTEUERSTATISTIK. – Wien: ÖStZ, 1995. – 127 p.

Ausztria társasági adóstatisztikája, 1990.

I-002-B-0247/1990

LABOUR force survey : Methods and definitions: 1992 series. – Luxembourg: EUROSTAT, 1992. – 56 p.; 30 cm

Az Európai Közösségek 1992-es munkaerő-felmérésének módszertani és definíciós kérdései.

I-030-B-0237

LAND- und Forstwirtschaft, Fischerei. Besitzverhältnisse in den landwirtschaftlichen Betrieben / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. – 139 p.

A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata, 1993.

I-004-B-0241/1993

LESNICTWO w 1994 r. – Warszawa: GUS, 1994. – 201 p.

Lengyelország mezőgazdasága, 1994.

I-022-B-0032/1994

MEIER, Ch.: Neue regionale Kooperationsmuster in Mittel- und Osteuropa: Ergebnisse, Probleme, Perspektiven. – Köln: BiOst, 1994. – 23 p.; 21 cm

Új regionális együttműködési minták Közép- és Kelet-Európában: eredmények, problémák, távlatok.

815626

MOTORFAHRZEUGBESTAND in der Schweiz. Motorfahrzeugbestand in der Schweiz = Parc des véhicules à moteur en Suisse. – Bern: BFS, 1995. – 319 p.

Svájc gépjárműállománya, 1994.

I-031-B-0245/1994/1

NATIONAL accounts statistics. Main aggregates and detailed tables / United Nations. - New York: UN, 1994. - XXIX, 1159 p., XXIX, 1161-2174.

A világ országainak nemzetgazdasági elszámolási statisztikája, 1992.

I-072-B-0150/1992/[2]/1-2

NEW earnings survey. Analyses by region, analyses by age group / Department of Employment. - [London]: HMSO, 1994. - [104] ism. p.

Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában. Régiók és korcsoportok szerinti elemzés, 1994.

I-036-B-0302/1994/E

NUMERI indici dei prezzi al consumo : Per l'intera collettività nazionale (base: 1990=100), per famiglie di operai e impiegati (basi: 1989=100 e 1992=100). - Roma: ISTAT, 1994. - 72 p.; 26 cm

Olaszország fogyasztóiár-indexei 1989., 1990. és 1992. évi házison.

815637

OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Japan = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1995. - 43 p.

Az OECD országok pénzügyi statisztikája. Japán, 1978-1993.

I-033-B-0442/1978-1993

PORTUGAL. - Paris OECD, 1995. - 129 p., [1] fol.

Portugália gazdasági áttekintése, 1994-1995.

I-033-C-0144/1994-1995

PREISE. Preisindizes für die Ein- und Ausfuhr / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1995. - 171 p.

Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. Export és import áruk és árindexek, 1994.

I-004-B-0193/1994

PRODUZIERENDES Gewerbe. Beschäftigte, Umsatz und Investitionen der Unternehmen und Betriebe im Bergbau / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1994. - 129 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és beruházásai, 1992.

I-004-B-0198/1992

REGNSKABSSTATISTIK for industrien = Industrial accounts statistics / Danmarks Statistik. - Kobenhavn: Danmarks Stat., 1995. - 137 p.

Dánia iparának nemzetgazdasági elszámolásai, 1993.

I-039-B-0038/1993

REPORT on the survey of research and development / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1995. - 237 p.

Japán éves kutatás-fejlesztési felmérése, 1994.

I-051-C-0060/1994

La *SITUATION* de l'industrie en 1993 : Résultats agrégés de l'enquête annuelle d'entreprise / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris: SESSI, 1994. - 195, XXXVII p.

Franciaország iparának helyzete. A vállalatok éves felméréseinek összesített eredményei, 1993.

I-033-B-0448/1993

SPINDLER, B.: Die Landwirtschaft Russlands im Wirtschaftsjahr 1992/93. - Köln: BIOst, 1993. - 26 p.; 30 cm

Oroszország mezőgazdasága az 1992/93-as évben.

814601

STEEL statistical yearbook / International Iron and Steel Institute. - Brussels: IISI, 1995. - 199 p.

Nemzetközi acélstatisztikai évkönyv, 1994.

I-038-B-0216/1994

SUPERANNUATION Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1994. - III, 40 p.

Nyugdíjbavonulás Ausztráliában, 1993.

I-091-B-0059/1993

TANGERMANN, S.: Agricultural price trends in the EC. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - XXVIII, 132 p.

Mezőgazdasági áralakulás az Európai Közösségek országában, 1970-1990.

I-030-B-0235

TEOLLISUUDEN vuosikirja = Årsbok för industrin = Yearbook of industrial statistics. - Helsinki: Tilastokeskus, 1995. - 272 p.

Finnország iparstatisztikai évkönyve, 1995.

I-043-B-0020/1995/2

TOTAL income of agricultural households : 1992 report. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 134 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasági háztartásainak összjövedelme 1992-ben.

I-030-B-0234/1992

TURKEY. - Paris: OECD, 1995. - 106 p., [1] t.fol.

Törökország gazdasági áttekintése, 1994-1995.

I-033-C-0121/1994-1995

UIDENRINGSHANDEL. Statistisk årbok = Comercio exterior = Commerce extérieur. - Luxembourg: EUROSTAT, 1994. - XXV, 114 p.

Az Európai Közösségek külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1958-1993.

I-030-B-0184/1958-1993

VERKEHR. Jährliche Statistiken = Transport = Transports. - Luxembourg: EUROSTAT, 1993. 245 p.

Az Európai Közösségek közlekedésszatisztikai évkönyve, 1970-1990.

I-030-B-0269/1970-1990

VITISGRAPH. A graphic representation of Community statistics on areas under vines. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 169 p.

Az Európai Közösségek szőlészeti és borászati adatainak grafikus megjelenítése, 1979-1990.

I-030-B-0230

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen ESGV. Input-output tables for Italy 1985 = National accounts ESA = Comptes nationaux SEC. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 123 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai. Olaszország 1985. évi input-output táblái.

I-030-B-0242/1985/[2]

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen ESGV. Input-output tables for Spain 1985 = National accounts ESA = Comptes nationaux SEC. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 101 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai. Spanyolország 1985. évi input-output táblái.

I-030-B-0242/1985/[3]

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen ESGV. Input-Output-Tabellen für Frankreich 1985 = National accounts ESA = Comptes nationaux SEC. - Luxembourg: EUROSTAT, 1992. - 137 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai. Franciaország 1985. évi input-output táblái.

I-030-B-0242/1985/[4]